Chaweriem

Leonard de Vries

bron
Leonard de Vries, *Chaweriem*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1955

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vrie040chaw01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

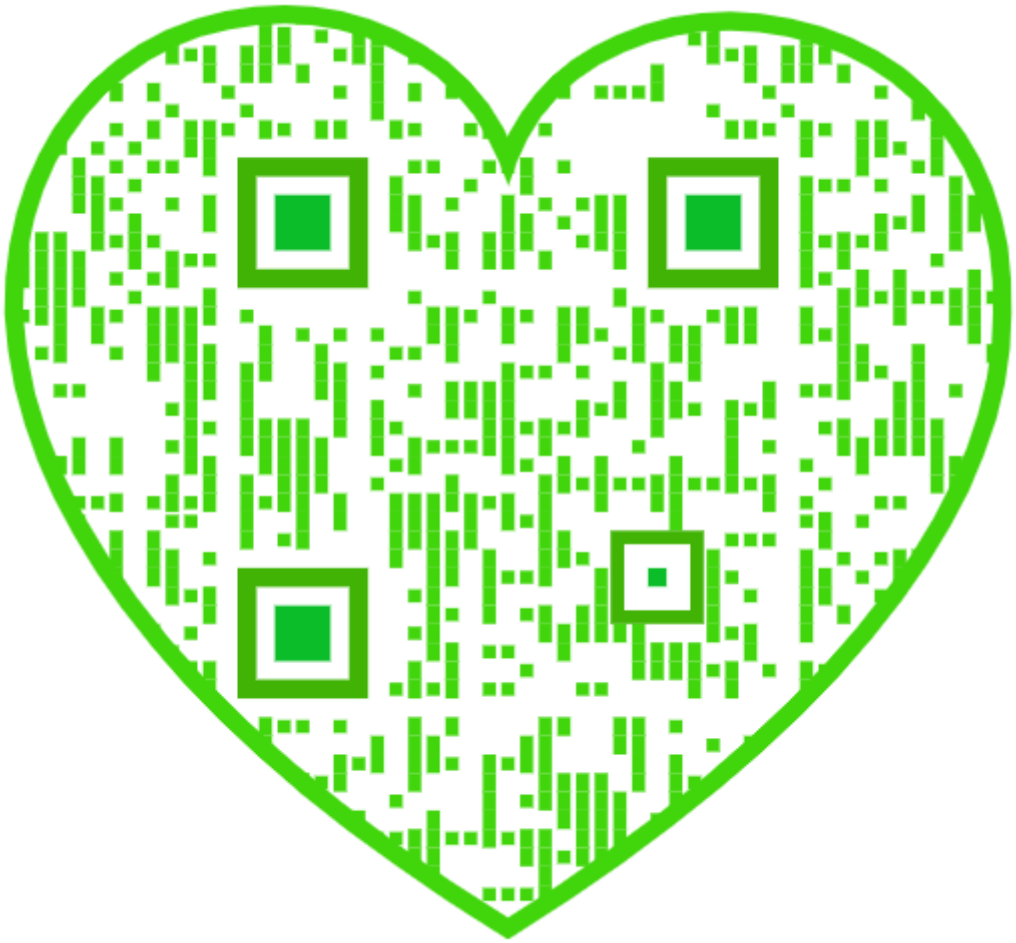

Ter nagedachtenis aan Vader en Moeder die op 7 Mei 1943 gedood werden in het Duitse concentratiekamp Sobibor.

Voor Mirja, Tirtsa en de andere kinderen opdat zij hun leven in dienst zullen stellen van hun medemensen.

Hoofdstuk 1

‘Twintig jaar... twintig jaar ben ik nu,’ was Jaaps eerste gedachte toen hij vroeg in de morgen wakker werd. Maar er was geen blijdschap in hem zoals vroeger op z'n verjaardag. Vroeger... thuis, bij vader en moeder, ach, wat was een verjaardag toen gezellig: het verrassende van de cadeautjes, tracteren in de klas, 's middags de buurjongens en vrindjes van school en 's avonds de ooms en tantes op bezoek... de fijnste dag van 't jaar had hij het altijd gevonden!

Hoe gelukkig had hij zich gevoeld toen hij tien werd en hoe had hij zich destijds al verheugd op later, als hij twintig zou worden. Wat een feest moest dat zijn als je twintig jaar werd, want dan was je immers volwassen - was je een man! Oh, wat had hij zich als kind van die grote dag niet al voorgesteld! En nu...

Nu was 't zo ver, nu was hij eindelijk twintig, maar zonder enige vreugde in z'n hart. Nooit zelfs had hij zulke bittere gevoelens gehad als juist op deze dag... Wat was er overgebleven van zijn enthousiasme en van z'n idealen? Niets dan wat armzalige herinneringen...

Hè, kon hij nu maar eens z'n bed uit springen, onder de douche en dan heerlijk naar buiten gaan! Maar dit ellendige bed hield hem gevangen, al wekenlang! Hoe lang zou die broeierige gevangenschap nog duren? Hier in dit hete land, waarin hij eens z'n hoogste ideaal had gezien, maar dat hem nu de keel uit hing! En hoe lang zou de pijn nog duren? De pijn, die hem soms hele nachten wakker hield? Die eindeloze nachten zonder slaap, waarin de gedachten aan vroeger hem kwelden en hij lag te piekeren over die ene vraag, die over zijn ganse verdere leven zou beslissen: als ik beter ben, wat zal ik dan doen? Blijven... of weggaan? Ondanks alles toch hier blijven? Of de zaak in de steek laten en vluchten naar die wereld van rijkdom en overvloed?

Stel je voor: daar ginds kon je van de heerlijkste dingen zo veel eten als je hart maar begeerde! Daar hoefde je je niet de hele dag in de brandende zon af te sloven, hoefde je nooit 's avonds of 's nachts wacht te lopen en was er geen kans dat je plotseling een mes in je rug of een kogel in je buik kreeg. Daar ginds waren geen verraderlijke overvallen, waren geen nachtelijke schietpartijen! Je kon daar fijn wonen, in een mooie, eigen kamer, van alle gemakken voorzien! Studeren kon je op een beroemde universiteit, aan de leukste fuiven kon je deelnemen - een herenleventje kon je daar hebben! Een leven zonder zorgen en met een zekere, rijke toekomst!

Toch kon Jaap niet tot een besluit komen, want was het geen verraad, zo weg te vluchten uit het land, dat je nodig had? Maar wat werd hem hier dan geboden? Een stuk woestijn en een brandend hete zon. En langdurig, zwaar en eentonig werk. Zorgen en ontberingen en geen andere vooruitzichten dan een karig bestaan en een onzekere toekomst. Wat verlangde men toch van hem? Wat verwachtte men eigenlijk van hem? Hij had immers geen fut meer...

Niettemin moest hij kiezen. Wat koos je als je hier tussen kiezen moest: tussen een luilekkerland en een dor stuk woestijn?

Je moest toch wel gek zijn, stapelgek, als je in dat geval niet luilekkerland koos. Maar waarom nam hij dan geen besluit? Waarom schreef hij niet aan oom Jacob, dat hij kwam zodra hij beter was - dat hij dolgraag kwam!

Uit z'n hoofd kende hij 'm, die zo hartelijke brief van oom Jacob...

> *Enkele jaren geleden zaten we nog diep in de zorgen, maar nu zijn we alle moeilijkheden te boven gekomen. Uit mijn bescheiden werkplaats is een hele fabriek gegroeid en nog altijd breidt de zaak zich uit. Sinds kort wonen we in een prachtig huis en onze hartewens is nu, dat jij bij ons komt en bij ons blijft! Jaap, jongen, wees er zeker van dat alle narigheid dan tot het verleden behoort en dat je bij ons heel gelukkig zult zijn. En dat je tot ons gezin zult behoren alsof je onze eigen zoon was. Tante en je nichtjes verbeiden je komst en daarom, Jaap, hak de knoop door en kom bij ons - kom toch naar Amerika!*

Hoe eenvoudig: hij hoefde maar te schrijven en zodra hij beter was, kon hij in een vliegtuig stappen en naar Amerika vliegen, waar hij door z'n familie met open armen ontvangen zou worden. En toch...

Zo eenvoudig wàs 't niet! Want als hij ging, dan waren alle inspanningen en opofferingen van de laatste jaren voor niets geweest. Dan had hij z'n heiligste ideaal niet alleen verloren, maar bovendien verloochend. Weggaan, dat was verraad! Verraad tegenover z'n land en bovenal: verraad tegenover al die doden...

En wat moesten z'n vroegere makkers wel van hem denken als hij de strijd opgaf? En vluchtte, nu ze zulk groot nieuws voor hem hadden. Zo had het in hun brief gestaan:

> *Jaap, weet je nog hoe vaak we er over gepraat hebben? Wat we later samen zouden gaan doen? Die plannen gaan we binnenkort verwezenlijken. Weet je nog hoe we lief en leed gedeeld hebben, hoe we samen hebben gestreden en overwonnen? Daarna zijn we uit elkaar geraakt, maar nu zijn we weer bijeengekomen en hebben we besloten voortaan bij elkaar te blijven en samen aan onze gemeenschappelijke toekomst en aan de toekomst van ons land te bouwen - de oude droom, die wij eindelijk tot werkelijkheid gaan maken!*
> *Luister: over twee maanden krijgen we de beschikking over een flinke lap grond, 40 kilometer ten zuid-oosten van Gaza. Nu is het daar nog een dorre woestenij, maar dat gaan wij veranderen. We zijn hard bezig om voldoende voorschotten voor het aanschaffen van de benodigde spullen te krijgen en ik geloof stellig dat dit lukt omdat men vertrouwen in ons heeft. Wanneer zullen we op onze eigen tractor onze eigen grond ploegen en het zaad uitstrooien? Wanneer zullen we onze eerste oogst binnenhalen en ons eerste kalf ter wereld helpen?*

Het slot van deze brief luidde:

> *Jaap, je weet 't: wat één van ons overkomt, voelen wij allen. We hebben dan ook allen met je meegeleefd toen we hoorden wat er met je gebeurd was. Op onze bijeenkomst vertelde David dat je toestand ernstig was, maar dat de dokters geloofden dat je zult herstellen. Het is onze vurigste hoop, dat je spoedig beter wordt, Jaap, en dat je je dan bij ons zult voegen. Jij bent immers één van ons en we zouden niet graag zonder jou beginnen... Maar waarom zie je de toekomst zo zwart in dat je ons zo moeizaam verworven land zou willen verlaten? Jaap, denk aan Michael, denk aan Dinah en onze andere kameraden, met wie wij onze dromen en toekomstplannen gedeeld hebben, maar die de verwezenlijking daarvan*

niet hebben mogen beleven. Jij lééft, jij hebt een toekomst en daarin kun je altijd rekenen op ons, je oude makkers! Bijna de hele ouwe troep, drieentwintig jongens en zestien meisjes, doet mee, dus negenendertig in totaal. Jaap, jij kunt daar veertig van maken en meer dan dat: ook jij kunt deelnemen aan die wonderlijke pioniersarbeid, die dorre woestijnen tot vruchtbare akkers maakt en nieuwe woonoorden schept voor vervolgden en onderdrukten!

Toen Jaap deze brief voor 't eerst gelezen had, was er wel weer iets van het oude idealisme in hem opgevlamd. Maar zodra hij er over was gaan nadenken wat die pioniersarbeid in werkelijkheid betekende, had hij weer alle moed verloren. Daarop was de brief uit Amerika gekomen, waarin oom Jacob bevestigde hoezeer hij welkom was. Maar ook die brief had geen uitkomst gegeven, integendeel, steeds ernstiger had hij van toen af aan geleden onder de tweestrijd, die in hem woedde: of hij naar zijn familie in Amerika, dat hem een luilekkerland leek, zou gaan, of naar z'n oude makkers, die een beroep op hem deden.

Kon hij z'n vrienden in de steek laten? Maar de ongekende mogelijkheden van Amerika dan? En zo piekerde hij al vele dagen en nachten lang zonder dat hij tot een beslissing kon komen. Hoe kwam het toch dat hij zo besluiteloos was? Hoe kwam het toch dat hij zich zo moedeloos en zo wanhopig voelde? Kwam dat door de pijn en doordat hij zo zwak was? Of kwam het misschien doordat hij zich zo eenzaam en verlaten voelde, ook al was iedereen in het ziekenhuis even aardig tegen hem. De verpleegsters, hoe druk ze 't ook hadden, vertroetelden hem en deden wat ze konden om hem op te beuren. Maar dat lukte hun niet, zo diep zat hij in de put en geen mens die hem er uit kon halen. Alleen was hij, alleen zou hij voorlopig blijven - in z'n eentje zou hij z'n probleem moeten uitvechten...

Hij had zich wel meer eenzaam en verlaten gevoeld nadat het vreselijkste was gebeurd wat een jongen kon overkomen. Maar altijd had hij zich er doorheen weten te slaan. Soms, als hij zich wilde uiten en er niemand was tegen wie hij zich kon uitspreken, had hij z'n toevlucht gezocht bij het boek dat hij op z'n tiende verjaardag had gekregen. Dat boek dat hij eerst zo eigenaardig had gevonden omdat er niets in stond. Vader had hem toen uitgelegd dat het de bedoeling was dat hij dit boek zelf zou schrijven - dat hij er z'n ‘dagboek’ van zou maken. Aanvankelijk had hij z'n dagboek ijverig bijgehouden, daarna had hij

het maandenlang verwaarloosd, maar later, toen het leven zo moeilijk werd, was hij af en toe toch weer z'n gedachten aan dit dagboek gaan toevertrouwen. En in vele gevallen had hem dit geholpen, had hij zich van allerlei trieste gedachten kunnen bevrijden door ze op te schrijven. Gedurende lange tijd, toen hij even eenzaam was als nu, was z'n dagboek zelfs z'n beste vriend geweest - de enige tot wie hij zich kon uitspreken en die daardoor een grote steun voor hem was geweest.

Je van nare gedachten ontdoen door ze op te schrijven... problemen tot een oplossing brengen door ze op papier te zetten... zou hem dat nu nog mogelijk zijn? Jaap betwijfelde het. Maar waarom zou hij 't niet eens proberen? Hoe? Door weer een dagboek te gaan bijhouden? Nee, dat had geen zin, hier in 't ziekenhuis gebeurde immers niets. Maar misschien door toch eens alles wat er in hem omging, op papier te zetten, al was 't maar om die wirwar van gedachten eens zo te ordenen dat hij er uit wijs kon. Van z'n gedachten en gevoelens moest hij een soort boekhouding aanleggen om daarmee de balans op te

maken, waardoor hij wellicht gemakkelijker tot een besluit zou kunnen komen...

Had hij vroeger ook niet eens zoiets gedaan? Op een oudejaarsavond? Op de vooravond van een nieuw jaar opdat hij dat met een schone lei kon beginnen? Bij die gelegenheid had hij in z'n dagboek een overzichtje gegeven van wat hij in dat jaar gedaan had - had hij de balans opgemaakt. En toen hij met het oude jaar had afgerekend, was hij plannen voor het nieuwe jaar gaan maken...

Als hij dit nu ook eens ging doen... want zoals 't nu was, kon het toch niet blijven: hij móést proberen uit de put te komen, hij móést proberen een nieuw leven te beginnen en dan net als voor een nieuw jaar - met een schone lei! Hoe? Z'n dagboek had hij bij zich; dat lag in z'n nachtkastje. Sinds hij hier was had hij 't nog niet ingekeken - dat had hij niet gedurfd vanwege de vele herinneringen, die het bevatte. Die bittere pil zou hij echter moeten slikken wilde hij ooit tot klaarheid komen. Maar hoe zou hij 't dan aanleggen?

Even dacht Jaap na. Toen wist hij 't. Hij zou verschillende fragmenten uit zijn dagboek herschrijven tot één lopend verhaal, tot een verslag van z'n jeugd, die vandaag was geëindigd. Hij was nu immers twintig, hij was volwassen, hij was een man! Welnu: als zodanig moest hij een nieuw leven beginnen. Alleen door een balans van het verleden op te maken, kon hij een plan voor de toekomst opstellen. Ja, dit was de enige manier om uit die vertwijfeling en wanhoop van de laatste tijd terug te keren tot het leven!

Jaap voelde dat er weer iets van de oude veerkracht in hem was teruggekeerd. Hij had eindelijk weer eens een doel voor ogen en dat schonk hem meteen al nieuwe kracht. Scherp zag hij wat hem te doen stond: een verslag van zijn leven schrijven dat hem in staat zou stellen de juiste koers te bepalen en dat een einde zou maken aan z'n tweestrijd. Want zeker zou hij door die schrijverij tot een wel overwogen keuze kunnen komen - uit dat overzicht van het verleden zou ongetwijfeld blijken of hij hier moest blijven of naar Amerika moest gaan!

Een tintelend gevoel doorstroomde Jaap, een blos kleurde z'n wangen en z'n ogen kregen weer glans. In z'n nachtkastje lag zijn dagboek en ook nog een ongebruikt schrift met een harde kaft. Daarin ging hij z'n levensverhaal schrijven; dat schrift werd het boek van z'n leven...

Jaap ademde diep. Hij ging een boek schrijven om zich uit de narig-

heid te bevrijden en een nieuw leven te kunnen beginnen. Schrijven mocht hij al weer van de dokter en voorlopig had hij alle tijd en gelegenheid zich aan z'n nieuwe taak te wijden.

Wat een idee: 'n boek, een echt boek ging hij schrijven! Een boek, dat anderen misschien ook wel wilden lezen, want de gebeurtenissen, waarover hij zou verhalen, waren interessant genoeg. Maar wacht eens... had elk boek niet een titel? Dan moest zijn boek ook een titel hebben! Maar hoe zou hij z'n boek dan noemen?

Hij dacht aan zijn vader en moeder, hij dacht aan z'n zusje Mirjam en aan z'n makkers - hoe zou hij z'n gevoelens jegens al diegenen, die hem toch zo dierbaar waren, kort en krachtig in die titel tot uitdrukking kunnen brengen?

Toen pakte hij het schrift met de harde kaft en nam z'n pen. Op het etiket schreef hij slechts één woord, dat echter in al z'n kortheid voor Jaap een ganse wereld van vriendschap omvatte. Dit ene woord: *Chaweriem*.

Hoofdstuk 2

Mijn wieg stond in Mokum. Vele Amsterdammers noemen hun stad ‘Mokum’. Die naam hebben ze overgenomen van hun Joodse stadsgenoten. ‘Mokum’ is een Hebreeuws woord, duizenden jaren oud, en betekent ‘plaats’, bij voorbeeld in de zin van ‘de plaats waar ik mij thuis voel’. Welnu: eeuwenlang hebben de Joden zich in Amsterdam thuis gevoeld en hun stad ‘Mokum’ genoemd. Ook ik heb mij thuis gevoeld in Mokum, maar dat veranderde zowel voor mij als voor de andere Joden in 1940...

Maar laat ik niet op de gebeurtenissen vooruit lopen. Ik werd geboren op 17 Februari 1930. We woonden in die sombere buurt van lange, nauwe straten zonder bomen en met hoge huizen, die de Amsterdammers ‘de Pijp’ noemen. Gelukkig waren dichtbij het Sarphatipark en de rivier de Amstel. Daar gingen Vader en Moeder met mij wandelen.

Ik heet Jaap de Leeuw, wat mijn ouders niet belette me op m'n derde verjaardag een beer cadeau te doen. Maar de beer bleek ‘nep’ te zijn - toen ik er te wild mee speelde, scheurde z'n rug open en stroomde er zaagsel uit tot hij helemaal leeg was. Dit is m'n oudste jeugdherinnering. Kort daarop kreeg ik een zusje, dat geen ‘nep’ was - beter dan welke pop ook kon 't kleine ding schreeuwen, huilen en plassen. Maar al spoedig lachte ze - Mirjam.

Mijn vader was oorspronkelijk diamantbewerker, een beroep waarin vele Joden werkzaam waren. Als jongeman - Vader was vier en dertig bij m'n geboorte - was hij socialist geworden en steeds is hij de arbeidersbeweging trouw gebleven - in de voorste gelederen meestrijdend als het er om ging het lot van de verdrukten te verbeteren. Van nabij heeft hij de grote figuren van de SDAP, de Sociaal Demo-

cratische Arbeiders Partij, als Troelstra en Henri Polak meegemaakt. Vaders aandeel in het werk van de Algemene Nederlandse Diamantbewerkersbond bracht hem later veel in een persoonlijk contact met de grote Henri Polak, voor wie hij een diepe verering had. Deze nobele, inspirerende figuur, die vooral zo veel voor de geestelijke ontwikkeling van de arbeiders heeft gedaan, heeft grote invloed op mijn Vader gehad. Zo zelfs dat Vader op zekere dag naar de boekenstalletjes op de Amstelveld-markt is gestapt en daar voor de destijds kapitale som van fl 9.40 leerboeken heeft gekocht. Meer dan een jaar lang heeft hij in z'n vrije tijd met z'n neus op die boeken gezeten en zo hard geblokt, dat hij tenslotte alles wat in die boeken stond, in z'n hoofd had. Waarom m'n vader dat deed, waarom hij zoveel geld aan boeken uitgaf en zo hard studeerde?

Hij had er genoeg van diamanten te slijpen, waarmee rijke mensen konden pronken. Hij wilde iets doen waarmee hij rechtstreeks tot het welzijn van de arbeidersmassa kon bijdragen. Die mogelijkheid zag hij in het onderwijs. Daarvoor nu had hij zich gewapend met kennis en met die kennis stapte hij naar het onderwijzersexamen en... slaagde! Maar het lukte hem niet een baan bij het onderwijs te krijgen. Toen verkocht hij z'n boeken. Omdat hij z'n plan opgaf? Nee, want als Vader zich iets voornam, dan zette hij door. Hij verkocht z'n boeken om aan geld te komen voor weer andere boeken. Na lange studie kende hij ook die van buiten en weer stapte hij naar een examen en haalde daar de hoofdacte. Daarop schreef hij tientallen sollicitatiebrieven, aanvankelijk zonder resultaat.

Groot was Vaders vreugde toen hij eindelijk geplaatst kon worden op een school op Kattenburg, een van de armste buurten van Amsterdam. Weliswaar verdiende hij daar minder dan als diamantslijper, maar dat vonden hij en Moeder niet 't belangrijkste. Moeder kwam uit Zwartsluis, waar haar vader een bloeiende slagerij had. Haar ouders waren er nogal tegen geweest dat ze met die ‘rooie’, met die socialistische diamantbewerker trouwde. Moeder volgde haar hart en heeft daar, geloof ik, nooit spijt van gehad. Ze hield van haar man, die zich altijd voor anderen uitsloofde en stond hem trouw bij in z'n streven. Maar aan het grote, drukke Amsterdam heeft ze nooit goed kunnen wennen. Hoe vaak vertelde ze me niet met een zekere weemoed van het knusse, vredige Zwartsluis, waar het vooral 's zomers zo heerlijk was?

Op z'n school op Kattenburg gaf Vader zich met hart en ziel aan het onderwijs, waarin hij z'n hoogste roeping zag. De kinderen vonden in hem een vriend, die altijd voor hen klaar stond en op wie ze konden vertrouwen. Nooit gebruikte hij geweld of harde woorden - menselijk, eerlijk en in alle eenvoud trachtte hij elk kind, hoe moeilijk ook, te benaderen. 's Avonds bezocht hij de ouders der leerlingen en daarbij werd hij diep getroffen door de ellende, waarin deze mensen, onder wie vele werklozen, verkeerden. Hij deed wat hij kon om zowel de kinderen als hun ouders te helpen. Van oud-leerlingen heb ik later gehoord hoeveel ‘meester de Leeuw’ in hun leven heeft betekend.

Mijn geboorte viel in 't begin van de grote wereldcrisis en naarmate ik groter werd, groeiden de rijen der werklozen voor de stempellokalen, waar ze zich dagelijks moesten melden om voor steun in aanmerking te komen. Terwijl Nederland, vooral door de opbrengst van zijn koloniën, een van de rijkste landen ter wereld was en er in de winkels en pakhuizen een overvloed van etenswaren, kleren en andere goederen was, waren er tenslotte honderdduizenden mannen in de kracht van hun leven, voor wie er geen werk was en die maar moesten zien hoe ze met een heel schriele steun rondkwamen. In andere landen was het minstens even erg, maar als kleine jongen had ik daar nog geen weet van. Wel wist ik al heel jong uit de gesprekken der volwassenen dat er in Duitsland een man was, die de Joden de vreselijkste dingen aandeed en Hitler heette.

Als jongen heb ik me er nooit erg in verdiept dat we Joden waren. De meeste mensen in onze straat en in onze buurt waren niet Joods, m'n meeste vriendjes waren niet Joods, onze familie was wel geheel Joods, maar veel van de collega's en partijgenoten van m'n Vader, die bij ons thuis kwamen, waren het weer niet. Een enkele maal is het me als kind overkomen dat een jongen bij een spelletje zei: ‘Die Joden-jongen mag niet meedoen,’ of iets dergelijks. Prettig vond ik dit niet, maar erg veel indruk heeft dat toch niet op me gemaakt. Of iemand nu wel Joods of niet-Joods was en dat ik zelf een Jood was, dat kon me niets schelen - daar kon ik me evenmin druk over maken als over het feit dat er lange en korte mensen waren.

Dat ik zo weinig onderscheid voelde, kwam vooral door de levensopvatting van mijn ouders. Voor m'n Vader, socialist in hart en nieren, waren alle mensen gelijk in die zin dat goed of slecht voor hem niets

te maken had met ras, huidskleur, nationaliteit of godsdienst, of met de mate van ontwikkeling en welstand. Toch voelde hij zich sterk verbonden met het Jodendom, maar dan zoals je je verbonden voelt met je familieleden zonder die daarmee ‘beter’ te vinden dan de mensen, die geen familie van je zijn. Vaders verbondenheid met het Jodendom stond ongetwijfeld ook in verband met het onrecht en de vervolgingen, waaraan de Joden in de loop der tijden blootstonden louter en alleen omdat ze Joden waren.

Er was nog iets anders waardoor ik weinig onderscheid tussen Joden en niet-Joden voelde. We deden thuis in zoverre niet erg ‘Joods’ dat we niet ‘vroom’ waren. Mijn ouders waren niet godsdienstig, we gingen nooit naar ‘sjoel’, naar de Joodse kerk, en hielden ons ook niet aan de zogenaamde spijswetten en de andere voorschriften van de Joodse godsdienst. Wel maakten we uit traditie van de Vrij dagavond een extra gezellige avond, aten we met Pasen ‘matzes’, de platte koeken, gebakken van ongezuurd deeg, en gingen we in de herfst op Joods nieuwjaar enkele familieleden, die wel ‘vroom’ waren, ‘nog vele jaren’ wensen. In dit niet navolgen van de Joodse godsdienst school bij mijn ouders niet de minste poging om zich aan hun Jood-zijn te onttrekken of om dit te verbergen - ze geloofden alleen niet in deze godsdienst.

Wat ze dan wel geloofden? Dat alleen de mens zichzelf en andere mensen kan helpen en dat dit ‘anderen helpen’ het beste is wat de mens kan doen. Ze hadden eerbied voor al wat leefde en bewonderden de pracht van de natuur zonder antwoord te verlangen op vragen als ‘Hoe is dit alles ontstaan?’ en ‘Wat is er na de dood?’ De taak die ze zich in het leven stelden, was: andere mensen te helpen. En daar handelden ze ook naar.

Tot m'n tiende jaar heb ik eigenlijk weinig meegemaakt dat vermeldenswaard is. Ik hield van school en van op straat spelen, ik was dol op lezen en ik genoot ervan op Maandagmiddag na schooltijd naar de markt op het Amstelveld te gaan, waar welbespraakte standwerkers op luidruchtige wijze hun koopwaar aan de man brachten. Als Vader op Zondagmorgen niet naar een vergadering moest, maakte hij lange wandelingen met me langs de grachten van de oude stad en langs de haven met z'n machtige schepen, kranen en dokken. Op de terugweg gingen we vaak naar de ‘Jodenmarkt’ op Uilenburg. Wat was het daar druk en gezellig! En je kunt zo gek niet opnoemen, of je kon het daar tweedehands krijgen! M'n Vader snuffelde het liefst in de oude boeken,

mijn voorliefde ging vooral uit naar de kraam, waar ik een kanjer van een zure bom mocht uitzoeken. In de Jodenbreestraat kochten we dan wat schar of sprot en een vers ‘galle’-brood met maanzaad. En smullen dat we daarna thuis deden...

Als jongen was ik erg slordig en vooral op school bezorgde me dat veel standjes. Soms was ik een vreselijke driftkop, maar van die boze buien had ik achteraf altijd erge spijt, omdat m'n Vader en Moeder toch eigenlijk de fijnste ouders waren die een jongen zich kon wensen. M'n Vader verafgoodde ik zelfs; later wilde ik worden zoals hij...

Nu ik dit op mijn twintigste jaar neerschrijf, besef ik hoe weinig er van dit ideaal uit mijn jeugd terecht is gekomen. M'n Vader was altijd zo gezellig, zo levenslustig en er ging zo'n warmte van hem uit. Altijd was hij actief en hoeveel zorgen hij ook had, steeds zat hij vol kleine grapjes. Waarom ben ik zo volkomen anders geworden? Door wat er sindsdien gebeurd is?

Er is zoveel gebeurd... sinds die Vrijdagmorgen de tiende Mei 1940, toen ik al heel vroeg werd wakker geschrikt door het ronken van zware vliegtuigmotoren en het gedreun van ontploffingen. Er werd geschoten! Misschien vielen er wel bommen! Vlug wekte ik m'n ouders. Zodra tot Vader was doorgedrongen wat er aan de hand was, werd z'n gezicht helemaal grauw en stotterde hij tegen Moeder: ‘Nu zijn we er bij...’ Hij schrok van z'n eigen woorden en zei tegen mij: ‘Jaap, jongen... de oorlog is begonnen...’

Dat oorlog iets vreselijks, dat oorlog het ergste is dat mensen elkaar kunnen aandoen, dat wist ik - van plaatjes in tijdschriften en van de gesprekken tussen ouderen. En van wat Vader, die alle geweld haatte, die nooit een kind sloeg en zelfs geen vlieg kwaad deed, me had verteld: hoe mensen, die elkaar helemaal niet kenden en die even goed elkaars vrienden hadden kunnen worden, in de oorlog op elkaar werden afgestuurd om elkaar op de gruwelijkste wijze te verminken of te vermoorden. Als in normale tijden een mens werd vermoord, hoe groot was dan niet de verontwaardiging! In de oorlog ging het er om duizenden of tienduizenden of honderdduizenden mensen af te slachten - het was de oorlog die van de mensen moordenaars maakte.

Nu was ook Nederland in oorlog. De buren bonsden op de deur. Of we het al wisten? De Duitsers waren Nederland en België binnengevallen! Vader zette de radio aan. De luchtwachtdienst meldde landingen van Duitse parachutisten. Op straat kwamen steeds meer

mensen met angstige gezichten. Wat moesten we doen? Wat konden we doen?

'Jaap, jij moet bij Moeder en Mirjam blijven en je moet goed op ze passen!' zei Vader. 'Ik moet me nu melden bij de luchtbescherming... kon ik maar bij jullie blijven, maar dat kan niet, dat mag ik niet...'

Toen Vader weg was, wachtten we samen met de buurvrouw en haar kinderen in angstige spanning op wat er gebeuren zou. Maar er gebeurde niets. Heel in de verte, op Schiphol, werd gebombardeerd, doch daar bleef het bij.

Al gauw kwam onze benedenbuurman een praatje maken. 'Kom, kom, niet zo somber!' zei hij en hij vertelde ons dat de Fransen, onze bondgenoten, met hun legers op weg waren om ons te helpen. En dat er Engelse troepen zouden landen. Dat de Duitsers zware verliezen leden. En dat geen vijand, hoe sterk ook, door onze Hollandse waterlinie heen zou kunnen komen...

Enigszins opgelucht hervatte Moeder haar gewone dagelijkse bezigheden. Ze maakte het ontbijt klaar en ging de kamers doen. Om half elf kwam Vader even thuis om te eten. Ook hij probeerde ons moed in te spreken. Hij geloofde niet dat er in Amsterdam gevochten of gebombardeerd zou worden omdat de stad niet van militair belang was. En verder... moesten we maar afwachten. Ik voelde dat Vader het optimisme van onze buurman niet deelde en dat hij geen vertrouwen had in onze verdediging en in de hulp van de Engelsen en Fransen. Vader was te eerlijk om tegenover ons komedie te spelen én... hij kende de brute kracht der Duitse horden, hij wist wat er na het oorlogsgeweld nog volgen zou... ik las 't in zijn ogen! Het viel me op hoe m'n Vader in die paar uren veranderd was. Ik had hem altijd als zo'n flinke, sterke man gezien en nu... nu leek hij me plotseling zo onzeker, zo zwak en zo hulpeloos...

Pinksteren 1940 was een angstige tijd. Af en toe weerklonk het dreigend geloei der sirenes: luchtalarm! Dan begon Mirjam te huilen, bij Moeder bescherming zoekend tegen de 'stoute' bommen. Gelukkig werd Amsterdam niet gebombardeerd. Een grote geruststelling was dat de NSB-ers allen opgepakt waren - die landverraders konden ons dus niet in de rug aanvallen! Nog altijd geloofden tal van mensen dat de Duitse opmars gestuit zou kunnen worden, maar de radioberichten werden steeds somberder. Dieper en dieper drongen de Duitsers ons land binnen en hoe felle tegenstand onze soldaten ook boden, ze

konden niet op tegen de verpletterende overmacht der vijandelijke tanks, kanonnen en duikbommenwerpers. Toen kwam over de radio de jobstijding dat de koninklijke familie en de regering het land hadden verlaten om in Engeland hun taak voort te zetten...

Dit bericht bracht velen in een paniekstemming. Wat de mensen aan anti-Duitse boeken in huis hadden, werd in allerijl verbrand of in 't water gegooid, duizenden begaven zich naar de kustplaatsen in de hoop dat ze nog naar Engeland zouden kunnen komen en bij de havens speelden zich de wildste tonelen af. De vreselijkste verhalen deden de ronde, allerlei geruchten brachten verwarring en vergrootten de onzekerheid over 't lot van familieleden, die in het leger waren of in de gevechtszones woonden.

De Duitsers eisten de overgave van Rotterdam, anders zou de stad vernietigd worden. Maar nog voor de termijn van de overgave verstreken was, kwamen Duitse bommenwerpers boven de stad. Dat daar diep onder hen weerloze, hard-werkende mannen en vrouwen met hun kinderen leefden, dat wisten de vliegers. En toch drukten ze zonder aarzeling op de knop, die de bommen suizend omlaag deed vallen... huizen en mensenlevens in één slag vernietigend. In weinige uren was het centrum van de zo fiere havenstad één brandende en rokende puinhoop met duizenden gewonden en stervenden...

Maar voor de Duitsers was het een feest in hun overwinningsroes de steden der overwonnenen binnen te trekken. Dinsdags capituleerde de vesting Holland en reeds de volgende dag dreunden ook door onze buurt de gemotoriseerde Duitse colonnes. Ik vond het wel wat angstig, maar kon toch m'n nieuwsgierigheid niet bedwingen en ging kijken. Er werd niet geschoten en niet gevochten of geschreeuwd, alles verliep heel ordelijk en eerlijk gezegd vond ik het een reuze interessant schouwspel, dat voorbijtrekken van al die groene auto's, pantserwagens en kanonnen. De soldaten, die er op zaten, waren Duitsers, onze vijanden, maar naar hun gezichten en hun manier van doen te oordelen, leken 't me helemaal geen slechte mensen. Werkelijk, nu ik die gevreesde Duitsers in levende lijve voor me zag, kon ik me onmogelijk voorstellen dat ze ons kwaad zouden doen.

‘'t Kan best meevallen!’ zei een meneer achter me. ‘Ik geloof ook dat 't wel zal loslopen,’ meende een ander. De Duitsers zouden alles doen om in Nederland zonder gebruik van geweld de orde en rust te bewaren en zouden dus alles nalaten dat de mensen zou prikkelen en opstandig

zou kunnen maken. De oorlog zou wel niet lang duren, kón niet lang duren en dan kwamen de Engelsen ons wel bevrijden. Ook enkele Joodse mensen, die naast me stonden, lieten zich in die trant uit, zo van ‘Heb ik 't je niet gezegd - ze doen ons niks! En ze zullen ons ook niks doen. Nouja, in Duitsland zijn erge dingen met de Joden gebeurd, ik weet 't, maar Duitsland is Nederland niet. Wat hebben die lui er nu voor belang bij ons kwaad te doen? Het zijn immers militairen, soldaten, die 't er alleen maar om gaat de oorlog te winnen?’

Nu ik dit gehoord had en vooral door wat ik met eigen ogen gezien had, voelde ik me eigenlijk helemaal niet bang meer. Opgelucht ging ik naar huis, verheugd dat ik m'n ouders kon meedelen dat 't helemaal niet zo erg was als we ons hadden voorgesteld. Maar thuis vond ik Vader en Moeder met van verdriet verwrongen gezichten. Ze probeerden zich tegenover mij goed te houden, maar hun ogen waren helemaal rood. Pas de volgende dag kwam ik er achter wat er precies gebeurd was: Vaders zuster, m'n tante Lea, en haar man hadden vergif ingenomen. Zij én hun kinderen... nooit zouden we hen weerzien... Eerst toen drong ten volle tot mij door wat mijn Vader op die Vrijdagmorgen bedoeld had met ‘nu zijn we er bij!’ Dat sloeg niet op het oorlogsgeweld, maar op dat vreselijke dreigement van Hitler. Dat hij de Joden zou uitroeien...

De eerste maanden van de Duitse bezetting leek 't er veel op dat de mensen, die hadden gezegd ‘heus, 't valt wel mee’ of ‘'t zal wel loslopen’ gelijk kregen. De Duitsers gedroegen zich behoorlijk, dat kon niemand ontkennen. Je had volstrekt geen last van ze en je was er al helemaal aan gewend dat ze er waren. Het leven ging gewoon door. Ik ging weer normaal naar school, Vader stond weer voor z'n klas, er was genoeg te eten en ook al had Frankrijk de strijd moeten opgeven, toch bleven de meeste mensen ervan overtuigd dat de bevrijding door de Engelsen niet lang zou uitblijven en ieder was 't er over eens dat 't heel wat minder erg was dan men zich had voorgesteld.

Ook de Joden herademden. Ze hadden gevreesd dat de Duitsers Joodse winkels zouden vernielen, dat ze de Joden op straat zouden aanvallen en zouden oppakken, maar van dit alles was geen sprake. Integendeel, ook tegenover de Joden gedroegen de Duitsers zich correct en ze kwamen zelfs graag in de Joodse ‘broodjes met vlees’-winkels.

In de zomervacantie gingen we, zoals ieder jaar, naar buiten. Drie weken lang kampeerden we op de Veluwe, een onvergetelijk heerlijke tijd. Vader leefde hier helemaal op, zo temidden van de prachtige bossen, waar hij nu eens geen Duitsers zag. Urenlang kon hij met gesloten ogen in een ligstoel genieten van de zon en de rustige, vredige natuur. Maar vaak, als hij lekker had liggen dutten en ontwaakte, voelde ik hoe hij met een huivering terugkeerde naar de harde werkelijkheid, zag ik in z'n ogen weer die bezorgdheid om Moeder, mij en Mirjam, zag ik zijn angst en zijn twijfel.

Was deze eerste tijd van de Duitse bezetting de stilte, die aan de storm vooraf ging? Zo ja, hoe en wanneer zou dan die storm losbarsten? Maar er kwam geen plotselinge storm, het ging anders. Er kwamen kleine windvlaagjes en geen daarvan had zoveel kracht, dat men zich er tegen schrap zette. Het begon met de verordening dat Joden geen deel mochten uitmaken van de luchtbescherming. ‘Dan maar niet’ redeneerden de Joden. Daarna moesten de Duitse Joden zich bij de Vreemdelingendienst aanmelden, waarbij niets bijzonders gebeurde. En zo kwamen er nog enkele van die kleine windvlaagjes totdat...

Eind November 1940 de Duitse overheid, die plechtig beloofd had zich niet met de binnenlandse aangelegenheden in Nederland te bemoeien, bekend maakte dat alle Joden uit de dienst van Rijk en Gemeente werden ontslagen. Niet lang daarna kwam mijn Vader op een middag thuis met een reusachtig boeket bloemen in z'n arm. We durfden hem niet aan te kijken, want we wisten wat het betekende. Vader, die zo z'n best had gedaan voor z'n jongens en meisjes van Kattenburg een goed onderwijzer te zijn en die door al z'n leerlingen op de handen werd gedragen - ‘meester de Leeuw’ was afgedankt omdat hij Jood was. Met van ontroering trillende stem vertelde Vader ons hoe hartelijk, hoe lief ze waren geweest, z'n leerlingen - neen, z'n kínderen - deze laatste dag, en hoe deze allerarmsten al hun centen bij elkaar hadden gelegd om hem met deze prachtige bloemen te danken en te troosten. Arme Vader...

Onze niet-Joodse buren waren in deze moeilijke dagen vol medeleven. Eén van hen bracht Vader een illegaal, dus in 't geheim gedrukt en verspreid krantje, waarin volledig stond beschreven wat er bij het ontslag van de Joodse hoogleraren op de universiteit te Leiden was gebeurd. Professor Cleveringa, die aan 't hoofd stond van deze oudste

Nederlandse universiteit, had opdracht gekregen professor Meyers, een geleerde van wereldnaam, te ontslaan. Wat professor Cleveringa toen deed, getuigde van bovenmenselijke moed. Terwijl hij wist dat hij onmiddellijk gearresteerd zou worden - z'n koffertje had hij al vast meegenomen - zei hij tot de studenten, die hij bijeen had laten komen, dat de Duitse maatregelen onwettig en in strijd met het internationaal oorlogsreglement waren. Daaraan voegde hij nog toe: 'Ik zei u dat ik mijn gevoelens niet zou laten spreken; ik zal er mij aan houden, al dreigen die gevoelens als kokende lava te barsten door alle spleten, welke zich bij momenten in mijn hoofd en in mijn hart openen.'

Toen professor Cleveringa was uitgesproken, stonden de bijna achthonderd studenten, die de zaal tot in de uiterste hoeken vulden, op en ze zongen het oude lied, waaronder hun universiteit in de 80-jarige oorlog, in 1574 gesticht was, een lied van verzet, met regels als 'de tyrannie verdrijven / die mij 't hert doorwondt': het Wilhelmus! Die zelfde middag werd professor Cleveringa gepakt en gevangen gezet. De Leidse Universiteit werd gesloten en bleef gesloten omdat haar hoogleraren weigerden zonder hun Joodse collega's voort te gaan. Voor mijn Vader en voor de andere Joden was het een krachtige steun te weten hoe fel Nederlands beste zonen het optreden der Duitsers veroordeelden.

De eerste weken na z'n ontslag zat m'n Vader bijna de hele dag thuis. Hij, die altijd bezig was geweest, kon er maar niet aan wennen niets te doen te hebben. Een enkele keer ging hij in de namiddag naar een cafeetje in onze buurt, waar hij met enkele vroegere partijgenoten een kopje koffie dronk en wat praatte. Toen hij daar op een middag weer eens heenging, hingen voor de deur en de ramen van het cafeetje bordjes met *Joden niet gewenst*. Hij wandelde nog een eindje om en zag dat voor de meeste café's dergelijke bordjes hingen, soms ook met *Voor Joden verboden!* Vol afkeer kwam hij naar huis. Dat de mensen dit slikten! Alsof Joden schurftige honden waren! Vlak bij huis kwam hij onze overbuurman, die bij de NSB was, tegen. Vader wilde doorlopen, maar de NSB-er hield hem tegen en zei: 'Je kou er niet in, in je cafeetje, hè? Ik zag je wel staan, hoor! Je ziet: we houden je in de gaten, jij... vuile Jood!' Even zweeg hij, toen zei hij, genietend van die woorden: 'Vuile rotjood!' Moeder en ik zagen uit het raam dat er wat aan de hand was. Gelukkig draaide Vader zich om en kwam hij naar boven, hijgend van verontwaardiging dat deze vent hem zo maar

kon uitschelden zonder dat hij iets terug kon doen. Dit voorval bracht een grote ommekeer in mijn Vader teweeg, want het wekte verzet in hem. Na die scheldpartij zat Vader niet langer wezenloos bij de kachel, in de diepste verslagenheid omdat men hem z'n klas en het werk, waarin hij opging, had afgenomen. Dat ‘Vuile rotjood!’ had hem nieuw leven ingeblazen. Hij liep alle mogelijke Joodse verenigingen en andere instellingen af en vroeg daar of hij soms iets voor Joodse kinderen kon doen. Ja, dat kon, weliswaar niet als onderwijzer, maar als een soort jeugdleider. Zo ging Vader weer aan de slag. En hoe drukker hij 't kreeg, des te liever 't hem was!

Ook bij de andere Joden wekte het optreden van de NSB-ers, die onder de bescherming der Duitsers moed gingen krijgen, verzet op. In Februari 1941 trokken groepen NSB-ers de Jodenbuurt binnen. Ze sloegen winkelruiten kapot, drongen enkele woningen binnen, waar ze wat schamel huisraad vernielden, en begonnen met hun ploertendoders en koppelriemen ook mensen aan te vallen. Ze juichten toen Joods bloed over het asfalt stroomde, want dat was juist wat ze wilden. Hoe vaak hadden ze niet, evenals de jongens en meisjes in Duitsland, in 't Horst Wessellied gezongen: ‘Als Jodenbloed van 't mes af spat, dan gaat 't eens zo goed’?

Maar er groeide verzet onder de bewoners van de Jodenbuurt. Als de NSB-ers, die zich onder hun Duitse meesters veilig voelden, hen wilden aanvallen, dan zouden ze terugslaan. De NSB-ers kwamen, vielen aan en er wérd teruggeslagen, zo zelfs dat ze, ondanks hun stoere laarzen en zwarte uniformen, op de vlucht sloegen. Maar ze zouden terugkomen, samen met de best geoefende WA-mannen, die er beschikbaar waren. Intussen hadden de niet-Joodse arbeiders in de andere buurten gehoord dat hun Joodse kameraden in gevaar verkeerden. Onmiddellijk besloten ze te gaan helpen. Vooral uit de Jordaan, uit Kattenburg en Oostenburg kwamen ze. Joodse kinderen brachten ze in hun eigen gezin in veiligheid, zijzelf sliepen in huis bij de bewoners van de Jodenbuurt. En toen de NSB-ers in grote getale en met hun sterkste knokploegen kwamen aanzetten, werden ze opgewacht door Joodse én niet-Joodse arbeiders, die in hechte verbondenheid zij aan zij streden! Weer moesten de NSB-ers zich terugtrekken, maar daarna kwam de Duitse ‘Grüne Polizei’, de groene politie, die de Joodse wijk afzette, de bruggen omhoog deed, prikkeldraadversperringen aanlegde en mitrailleurs opstelde.

Anderhalve week later kwam de straf voor de Joden dat ze zich hadden durven verzetten. Op een Zaterdagmiddag verschenen plotseling wagens vol zwaar bewapende Duitse politie op het Waterlooplein en begon hier de eerste jacht op weerloos menselijk wild: Nederlandse Joden. Honderden jonge Joodse mannen werden van de straat en uit de huizen gesleurd. Na vaak hevige mishandeling werden ze naar Schoorl en vandaar naar het concentratiekamp Mauthausen in Oostenrijk overgebracht. Onder hen waren mijn neef Ben en mijn oom Sal.

Toen lieten de niet-Joodse Amsterdammers zien hoe ze met hun Joodse stadsgenoten meeleefden. Toen, op die historische dag, Dinsdag 25 Februari 1941, brak voor 't eerst - maar tevens voor 't laatst - het openlijk verzet los.

Oh, als ik er nog aan denk, die ochtend dat ik buiten kwam en zag dat de trams niet reden, dat duizenden mensen naar hun huis terugkeerden omdat ze het werk hadden neergelegd, dat de winkels werden gesloten en dat fietsers de voorbijgangers toeriepen: ‘Wij staken voor de Joden, jullie toch ook?’ Wat door het trampersoneel en door de mannen, die de vuilnis ophalen, was begonnen, werd door anderen nagevolgd: de kantoren werden verlaten, de verkoopstertjes in de warenhuizen liepen de straat op, de werkplaatsen en fabrieken stroomden leeg, de ponten over het IJ voeren niet meer, de Telefoon, de Waterleiding, de gasfabrieken en in de andere gemeentebedrijven - overal werd het werk stopgezet. Heel het machtige raderwerk van de hoofdstad kwam tot stilstand! Amsterdam staakte - om wat men de Joden had aangedaan.

Onder de druk van de Duitse gewapende macht kon de ‘Februari-staking’ maar kort duren en spoedig was het stadsbeeld weer normaal. Het leven ging verder, maar m'n tante Marie kreeg vijf weken later bericht dat haar zoon Ben daar in Oostenrijk aan longontsteking was overleden. En kort daarop vernam mijn Moeder dat haar broer Sal ‘op de vlucht neergeschoten’ was. In de loop van enkele weken ontvingen honderden Joodse gezinnen zo'n doodsbericht over man of zoon. Alle 398 jonge Joodse mannen, die bij de eerste mensenjacht gepakt waren, hadden in het concentratiekamp Mauthausen een vreselijk, einde gevonden. Maar dit alles was nog maar het begin...

Na de zomervacantie van 1941 mocht ik niet terug naar m'n school, waar ik van de vijfde naar de zesde klas was overgegaan. Alle Joodse

kinderen moesten hun school verlaten. Gelukkig was de school voor Joodse kinderen, waar ik kwam, erg fijn én... op die zelfde school, maar in een andere klas, was m'n Vader onderwijzer! Hoe blij was Vader dat hij weer voor een klas mocht staan!

Veel reden voor blijdschap was er overigens niet, want steeds namen de Duitsers meer anti-Joodse maatregelen. We mochten niet meer in bioscopen, schouwburgen, zwembaden, leeszalen, musea, parken en wachtkamers van stations, we moesten onze radiotoestellen inleveren, Joden mochten geen lid meer zijn van vakbonden of andere verenigingen, Joden mochten niet zonder vergunning reizen of verhuizen... ach, dat alles zou niet zo erg zijn zolang Joden nog maar mochten léven!

In het najaar van 1941 kregen alle Nederlanders boven 15 jaar een persoonsbewijs met daarop o.m. hun foto en een afdruk van hun duim. Op de persoonsbewijzen van de Joden werd een grote letter J gestempeld, zodat men sindsdien gemakkelijk kon controleren of iemand een Jood was. Maar nog gemakkelijker waren we te herkennen toen we de gele Jodenster moesten dragen...

'Hè mams, krijg ik ook zo'n ster op m'n jasje? En naai je er ook een op m'n nieuwe jurk? Toe, doe 't nou! Zo'n ster staat zo mooi!' vroeg de kleine Mirjam toen Moeder de gele lapjes met de zespuntige ster en de letters JOOD had uitgeknipt en op onze jassen naaide. Mirjam kreeg ook haar ster en de volgende dag, een Zondag, gingen we er voor 't eerst mee op straat - met z'n viertjes, want dan ging het gemakkelijker. Niet dat we ons schaamden, maar toch was er een zekere verlegenheid, die we moesten overwinnen om zo met dat gele plakkaat JOOD op onze borst te gaan wandelen. Weer toonden de Nederlanders op ondubbelzinnige wijze hoe fel ze deze nieuwe schanddaad der Duitse overheersers afkeurden. Mensen, die we helemaal niet kenden, groetten ons met een blik vol deernis en innig medeleven, vele heren ontblootten eerbiedig het hoofd, anderen schaamden zich zo diep over wat niet-Joden hun Joodse medemensen hadden aangedaan, dat ze ons niet durfden aankijken. Later hoorden we dat mensen in de tram onmiddellijk aan vrouwen met een ster hun plaats afstonden. Vele niet-Joden zeiden dat we onze ster als een ere-teken moesten beschouwen, de Joden zelf, die tot in de diepste rampspoed hun humor niet verloren, maakten er grapjes over. Maar die gele Jodenster op onze borst was noch als een ere-teken, noch als een grapje bedoeld, doch als

merkteken voor mensen, die vogelvrij waren verklaard. En als schietschijf voor de groene jagers...

Ook aan die gele ster waren we gauw genoeg gewend. En ook wenden we in korte tijd aan de vele nieuwe anti-Joodse maatregelen, die door de Duitsers waren ingesteld. Joden mochten aan geen enkele vorm van sport doen, Joden mochten geen fruit kopen of eten, Joden mochten niet meer in auto's en niet in trams rijden. Joden moesten hun fietsen inleveren en mochten dus ook niet meer fietsen. Joden moesten maar lopen, in sommige straten mochten we zelfs helemaal niet komen. Joden mochten geen telefoon hebben, Joden mochten op straat niet op een bank gaan zitten. We mochten niet meer bij niet-Joden aan huis komen, we mochten alleen maar 's middags tussen drie en vijf in niet-Joodse winkels kopen. We mochten na acht uur 's avonds niet meer op straat en moesten van dat tijdstip tot 's morgens zes uur in ons eigen huis zijn. Aan alles wenden we, behalve aan de gedachte dat al deze maatregelen maar voorbereidingen waren om ons gemakkelijker te kunnen vangen als in Amsterdam de grote mensenjacht begon...

Op een avond in Juli 1942 mocht ik na het eten met m'n Vader mee naar een zieke leerling, die om een paar boeken gevraagd had. Het was een hele wandeling, maar gelukkig was het een heerlijke, zomerse avond. Ik vond het echt gezellig met Vader op stap te zijn en praatte honderd uit. De jongen was erg blij met de boeken die Vader hem kwam brengen. Helaas konden we maar kort bij hem blijven omdat we anders niet voor achten thuis zouden zijn.

Op de terugweg hoorden we van heel ver en heel hoog motorengeronk van vele vliegtuigen; in de verte dreunde afweergeschut. Dat motorengeronk klonk me als muziek in de oren, want daar ginds, dat waren vast de Engelsen, op weg naar Duitsland, om die gemene moffen, die moordenaars, er met bommen aan te herinneren dat ze hun misdaden jegens de mensheid niet straffeloos konden bedrijven. Ik vroeg Vader of hij het ook niet fijn vond dat de Engelsen onze vijanden ervan langs gingen geven. Nee, hij vond 't helemaal niet fijn. Maar waarom dan niet? Omdat ook in Duitsland tussen de nazi-misdadigers en hun meelopers onschuldige mensen woonden. En omdat de bommen, die straks zouden vallen, ook die onschuldige mensen en ook kinderen zouden verpletteren. Ik vroeg Vader of hij dan de Duitsers niet haatte na alles wat ze ons hadden aangedaan. Vader antwoordde dat hij z'n best deed niemand te haten, ook z'n ergste vijand niet. Hij trachtte me uit te leggen dat misdadigers in wezen ongelukkige mensen zijn, want iemand die gelukkig is, begaat geen misdaad. Verder wees hij me er op dat haat ons en niemand helpt, dat ook geweld, dat bommenwerpers en kanonnen ons niet helpen om te komen tot betere mensen en tot een betere samenleving. Alleen door zelf het goede voorbeeld te geven, alleen door zelf eerlijk en menselijk te zijn, was er kans dat we mensen, die ontspoord waren, op de juiste weg terugbrachten.

Vader gaf toe dat het moeilijk was de vijand, die ons leven bedreigde, niet te haten en niet geweld met geweld te beantwoorden. Toen vertelde hij me van die kleine, tengere man in India, die rijk had kunnen zijn, maar die in de grootste soberheid leefde-arm als de allerarmsten. Toch was deze man een van de allergrootste figuren der mensheid. Dat was Ghandi, die de geweldloosheid predikte en daarmee millioenen mensen, die elkaars vijanden waren, tot verdraagzaamheid en broederschap had gebracht. Ghandi, die als een heilige werd vereerd, maar ‘de minste onder de minsten’ wilde zijn en die zijn volk had geleerd hoe het zich, zonder geweld te gebruiken, kon bevrijden van de vreemde overheersers.

Nooit zal ik vergeten hoe Vader me die zomeravond van dit alles vertelde en hoe hij trachtte me ervan te overtuigen dat oorlogen nooit tot een werkelijke bevrijding leiden, dat oorlogen het mensdomnooit verder brengen en slechts nieuwe haat kweken. Geen wapengeweld, alleen menselijkheid zou wellicht eens tot een betere wereld kunnen leiden. Vader geloofde in die mogelijkheid en daarom wilde hij niet haten, wilde hij slechts proberen met het goede het kwaad te overwinnen...

Opeens pakte Vader me bij m'n arm. Er waren vliegtuigen boven de stad gekomen en van alle kanten begon het afweergeschut te blaffen. Maar 't was niet het schieten, 't was ook niet het vliegen dat hem deed schrikken, nee, z'n angst had een andere oorzaak...

Daar had je 't al! Over de hele stad begonnen de sirenes te loeien: luchtalarm! Hoe zouden we nu nog op tijd thuis kunnen komen?

We moesten schuilen, want wie dat niet deed, kon opgepakt worden. We wisten wat er met je gebeurde indien je als Jood werd opgepakt, al was 't maar wegens de kleinste overtreding. Maar als we gingen schuilen, konden we niet meer voor achten thuis zijn en 's avonds na acht uur op straat zijn, betekende voor ons eveneens de kans gepakt te worden! Vader wist niet wat je als Jood in geval van luchtalarm, vlak voor het tijdstip, dat we binnen moesten zijn, moest doen. Dat was nog niet voorgekomen. Wat moesten we doen?

We liepen door, ook al donderde het afweergeschut en vielen rinkelend enkele granaatscherven op de straat. Tot we een paar Duitsers zagen. Onmiddellijk doken we in een diep portiek en daar bleven we staan. Al onze hoop was er op gericht dat de sirenes spoedig het signaal ‘veilig’ zouden geven. We durfden onze schuilplaats niet te verlaten, de Duitsers moesten vlakbij zijn - we konden hun grijze auto zien staan. In angstige spanning wachtten we. Het duurde lang... oh, wat duurde dat lang! Zouden we 't er toch niet op wagen? We konden geen besluit nemen, onze angst groeide aan tot een paniekstemming...

Eindelijk klonk het signaal ‘alles veilig’. Maar het was zeven minuten voor acht op Vaders horloge. Zouden we het misschien toch nog kunnen halen? We liepen zo hard we konden en probeerden daarbij zo min mogelijk de aandacht te trekken. Doch toen we nog maar enkele straten van ons huis verwijderd waren, hoorden we een geluid dat ons bijna deed verstijven van schrik: de kerkklokken die... ácht uur sloegen! Vaders oude, vele malen gerepareerde horloge had achtergelopen!

Ten volle beseften we wat dat betekende - dat we, met ons herkenningsteken, de gele Jodenster, na acht uur 's avonds op straat liepen...

Als we nu Duitse politie tegenkwamen... maar dat waren toch ook mensen en zouden die dan niet begrijpen, dat we dit niet helpen konden, dat we niet eerder thuis hadden kunnen zijn door het luchtalarm? Dat hoopten we maar. De mensen op straat keken ons aan, ze begrepen wel waarom wij met onze ster zo'n angstig gezicht trokken, maar ze konden ons niet helpen. We liepen door, zo snel we konden. Vader hijgde, kon haast niet meer onder de zenuwslopende spanning, waarin hij verkeerde. We voelden ons als opgejaagd wild. En liepen voor ons leven...

Nog één korte straat, dan de hoek om en we zouden thuis zijn. Zou Moeder, die natuurlijk dodelijk ongerust was, uit 't raam kijken? Nee, natuurlijk niet: Joden mochten niet na acht uur uit het raam kijken, want dan was je strafbaar. En onze overbuurman, die bij de NSB...

Met een schok hield vader stil. Daar stond de buurman van de NSB, die hem eens voor vuile rotjood had uitgescholden. Daar stond hij... met twee mannen van de Grüne Polizei! M'n hart bonsde in m'n keel. Wat zouden ze doen? Ze kwamen naar Vader toe en snauwden hem toe dat hij als ‘Jude’ niet meer op straat mocht zijn. En of hij dat niet wist! In Duits is Vader nooit erg sterk geweest en daarbij was hij zo zenuwachtig, dat hij maar wat stotterde. ‘Mit!’ commandeerden de Duitsers en ze pakten Vader. Ik vloog op Vader af en klemde me aan hem vast. Z'n handen streken over m'n haar, als wilde hij me daarmee beschermen en gerust stellen. Maar de Duitsers trokken me van hem af en sloegen me in m'n gezicht. Door m'n tranen heen zag ik hoe ze Vader boeien aandeden, alsof hij een misdadiger was. ‘Jaap, pas goed op Moeder en op Mirjam...’ zei hij nog. Vader was ineens helemaal kalm. Toen namen ze hem mee. Ik heb mijn Vader nooit teruggezien.

Hoofdstuk 3

Zeven uur: het was zo ver. Ik trok m'n winterjas aan en liet m'n ogen nog even door onze huiskamer dwalen, langs al die dingen die me zo vertrouwd waren. Naar Moeder en Mirjam durfde ik haast niet te kijken. Ik omhelsde ben en probeerde 't kort te maken. Toen draaide ik me om, sloop de trap af, opende de buitendeur en trok die voorzichtig achter me dicht. Ik stond op straat...

Wat was het donker buiten! Alleen door het zwakke schijnsel van de afgeschermde lantaarns en de witte randen van de trottoirs kon je zien waar je liep. Het stortregende. Toch was het tamelijk druk op straat, want het was de avond voor Kerstmis. Ik liep haastig voort en paste op, dat ik tegen niemand aan botste. Ik droeg immers nog altijd m'n fel gele Jodenster en je kon nooit weten...

Zodra ik de Amstel had bereikt, begon ik scherp uit te kijken. Zou hij er zijn? Langs het rechter trottoir moest ik in de richting van het Amstelstation lopen. Ik liep zoals me gezegd was, speurend naar een man, die in z'n rechterhand een koffer en in z'n linker een gevouwen krant had. Zou ik niet te vroeg zijn? Of te laat? En zou ik hem in 't donker wel kunnen vinden? En zo niet, wat dan? Terruggaan naar huis? Terwijl deze en andere vragen me door 't hoofd spookten, hoorde ik plotseling haastige voetstappen achter me. Zou ik gevolgd worden? Zou iemand me willen pakken? Ik hield m'n adem in. Maar degene, wiens voetstappen me zo hadden doen schrikken, liep me snel voorbij en was even later door de duisternis opgeslokt.

Hé daar... daar voor me... nu vlak voor me... liep heel langzaam een man met een koffertje... en een krant! Dat moest 'm zijn! Ik haalde hem behoedzaam in... liep naast hem... ‘Dag Jaap! 'zei hij, stopte z'n krant weg en pakte m'n hand. We staken de rijweg over zo-

dat we vlak bij de rivier kwamen. Even stonden we stil en luisterden scherp naar andere voetstappen. Maar we hoorden er geen. ‘Haal 'm er maar af, joh!’ fluisterde hij. Met één ruk trok ik de ster van m'n jas. We liepen door. In m'n jaszak had ik een stuk papier gedaan. Daar frommelde ik de ster in, kneep er een prop van en gooide die in het water van de Amstel...

Keurig op tijd kwamen we aan het Amstelstation. ‘Twee enkele reis Veghel derde klas!’ Het klonk alsof we met vacantie gingen. Maar ik ging niet met vacantie; ik ging onderduiken.

De trein was stampvol en we konden dan ook geen zitplaats vinden. Maar dat hinderde niet, want hoe voller 't was, des te geringer was de kans dat men zou ontdekken dat tussen de reizigers een 12-jarige jongen was, die Jaap de Leeuw heette...

Ik wist dat in de treinen vaak persoonsbewijzen gecontroleerd werden en dat mensen, bij wie iets niet in orde was, gepakt werden. Gelukkig was ik nog geen vijftien, de leeftijd waarop je een persoonsbewijs moest hebben. Maar wel was ik bang dat iemand aan m'n gezicht zou zien dat ik een Joodse jongen was. Ik heb namelijk een nogal Joods uiterlijk...

Naast me stond oom Dirk, die geen echte oom van me was. Oom Dirk was timmerman en woonde in Veghel in Noord-Brabant. Vroeger woonde hij in Amsterdam en daar had hij Vader goed gekend. Toen hij toevallig gehoord had dat Vader door de Duitsers gepakt was, had hij ons op een Zondag bezocht. Hij had Moeder gevraagd waarom ze niet probeerde onder te duiken. Moeder had geantwoord dat we daarvoor geen geld hadden en dat je zonder geld niet kon onderduiken. En dat we niemand kenden bij wie we konden onderduiken. Al onze niet-Joodse kennissen waren zo klein en slecht behuisd, dat ze onmogelijk een paar mensen konden verbergen. En wie durfde er nu Joden in huis te nemen, wetend dat als die gevonden werden, dit je je eigen hachje kon kosten? Trouwens, mocht je het leven van andere mensen in gevaar brengen door bij hen onder te duiken? Moeder zei dat ze er geen gat meer-in zag en dat ze maar afwachtte... tot ze ons kwamen halen en ons naar Polen brachten, naar Polen, waar haar man was als hij nog leefde...

Moeder was verbitterd, had alle hoop verloren en dat was geen wonder! Want wat had ze niet allemaal meegemaakt? Haar man hadden ze haar afgenomen, alle bureaux had ze afgesjouwd om iets over hem te

weten te komen, maar slechts één keer had ze bericht van hem gehad, een briefkaart uit het doorgangskamp Westerbork in Drente, of ze voedsel, kleren, een rugzak, schoenen en dekens wilde sturen. Doch wat ze had gestuurd, had Vader waarschijnlijk nooit bereikt, want een paar dagen later was hij naar Polen doorgezonden, als ‘strafgeval’ en iedereen wist wat dat betekende. Het grootste deel van onze familie was in de loop der maanden weggehaald en de mensenjacht was onophoudelijk voortgegaan, dag in, dag uit, week in, week uit...

Dirk van Schijndel uit Veghel had gezegd dat Moeder en haar kinderen gered konden worden en dat ze moest onderduiken. Haar man kon ze niet meer helpen, maar wel kon ze haar kinderen helpen. Hij zou zien wat hij kon bereiken. Zijn eigen huisje was te klein om er een moeder met twee kinderen in te verbergen. Maar Jaap kon bij hem komen en voor Moeder en Mirjam zou hij ook wel wat vinden.

Dat eerste bezoek van oom Dirk was enkele dagen voor Sinterklaas geweest. Twee weken later was hij weer gekomen. Hij had voor Moeder en Mirjam iets gevonden, bij iemand die Vader ook goed gekend had en die in Zaandam woonde. Afgesproken werd dat we de avond voor Kerstmis naar ons onderduikadres zouden vertrekken, dan was er immers een enorme drukte, hadden vele Duitsers verlof en was dus de kans op ontdekking klein. Geprobeerd zou worden Moeder aan een vervalst persoonsbewijs te helpen. Mirjam zou niet met Moeder samen reizen. Een dochter van de man in Zaandam zou haar meenemen.

Vier dagen voor Kerstmis werd Moeder ziek. Terwijl ze met koorts in bed lag, werd er 's avonds om tien uur lang en doordringend gebeld. Moest ik opendoen? Natuurlijk, want wie kwaad wilde, kwam er toch wel in, maar dan maakten we helemaal geen kans er nog genadig af te komen. Ik deed open. Onder aan de trap klonken zware stemmen: Duitsers! Ze kwamen ons halen, we kregen vijf minuten om ons boeltje te pakken. Ik zei dat m'n Moeder ‘krank’ was. Geen praatjes maken en opschieten! In m'n pyjama stond ik te bibberen van angst, maar ik hield aan. Ze kwamen kijken. Zouden ze een zieke vrouw dwingen de koude nacht in te gaan en haar in een veewagen op transport stellen? We wisten dat al heel wat zieken zo waren weggevoerd. Moeder zag er inderdaad heel ziek uit en gelukkig wist ze gedaan te krijgen dat we nog mochten blijven...

En nu waren Moeder en Mirjam al op weg naar Zaandam, en was ik op weg naar Brabant. Het was hard zo uit elkaar te gaan, maar dit was

onze enige kans. Naast me stond oom Dirk. Die goeie oom Dirk...

De treinreis verliep zonder moeilijkheden. In Boxtel stapten we over in het ouderwetse lokaaltreintje, dat ons naar Veghel bracht. De man, die op het station in Veghel de kaartjes in ontvangst nam, zei: ‘Zo Dirk, hedde gij enen gast veur de Kèrst?’ Oom Dirk bromde iets wat op een antwoord moest lijken en liep meteen met me door. Niet ver van 't station kwamen we een jongen met twee fietsen tegen. De jongen stapte af, gaf één fiets aan oom Dirk, en laadde de koffer - mijn koffer - op z'n eigen fiets. Oom Dirk zei dat ik maar bij hem achterop moest gaan zitten. Na een kwartierfietsen bereikten we het huisje van oom Dirk, waar ik kennis maakte met z'n vrouw, die ik nog wat onwennig ‘tante Stien’ noemde, en z'n 16-jarige zoon Piet, die ons van het station was komen halen. Tante Stien bakte heerlijke spiegeleieren voor me en verraste me met dikke sneden echt wittebrood, iets wat we in Amsterdam in tijden niet hadden gezien. En daarbij kreeg ik niet van die dunne, waterige taptemelk, maar volle, romige melk, zoveel ik maar wilde! Toen dit feestmaal was afgelopen, brachten oom Dirk en tante Stien me naar het zoldertje van hun huis, waar m'n bed stond.

Ik was doodmoe van de reis en van de spanning, maar toch kon ik niet in slaap komen. Nu ik eindelijk in veiligheid was, drong pas goed tot me door hoe afschuwelijk het allemaal was geweest. Hoe ze m'n Vader, hoe ze die fijne Vader van mij, die altijd m'n beste vriend was geweest, die nooit een mens kwaad had gedaan en die zelfs zijn vijanden niet wilde haten - hoe ze hem hadden weggesleept naar de hel van het concentratiekamp! En niet alleen hem, maar later ook mijn opa en oma, zwakke, oude mensen, die ze als beesten behandeld hadden, de meeste ooms en tantes, m'n neefjes en nichtjes en al die andere weerloze mensen en kinderen... óóóh, als ik er aan terugdacht wat er in 't afgelopen halve jaar allemaal gebeurd was...

Enkele dagen nadat mijn Vader gepakt was, hadden duizenden Joodse Amsterdammers een oproep voor arbeid in Duitsland ontvangen. Men vermoedde dat daarmee dwangarbeid in Polen bedoeld werd. Maar wat voor dwangarbeid? Velen meenden dat het de Duitsers alleen om goedkope arbeidskrachten te doen was en dat 't wel zou meevallen, temeer omdat het in het eigen belang van de Duitsers was die goedkope arbeidskrachten in 't leven te houden. Maar vele anderen vreesden het ergste...

Slechts een deel van de opgeroepenen meldde zich aan en een nog kleiner deel verscheen voor 't transport naar het oosten. Maar de Duitsers wisten wel hoe ze voldoende Joden te pakken konden krijgen: door ze te vangen! Wie te vangen? Alleen de mannen? Nee, ook de vrouwen en de kinderen, zogenaamd om het gezinsverband niet te verbreken.

Al woonde ik in een straat met betrekkelijk weinig Joden, hoe vaak heb ik die drijfjachten op menselijk wild niet van nabij meegemaakt? Meestal begon 't met het gerucht, dat ze in die en die buurt bezig waren en dat ze straks ook hier zouden komen. Wat moesten ze doen, de mensen, die wisten dat zij straks 't menselijk wild zouden vormen? Op straat gaan, waar je samen met anderen was? Of thuis blijven, waar je opgesloten zat en ze de deur konden intrappen? En wat moesten ze doen met de kinderen, die onbezorgd op straat hun spelletjes speelden? In radeloze angst wachtte men het vreselijk gebeuren af.

Dan, plotseling, verschenen de overvalauto's. De ‘groenen’, de mannen van de Grüne Polizei, sprongen er uit en grepen ieder, die met een gele ster getooid was. En hadden ze de straten leeggehaald, dan drongen ze de huizen binnen en sleepten daar net zo lang mannen, vrouwen en kinderen uit tot hun Jodenhonger gestild was. Zij, die gespaard waren gebleven, gingen dan in de diepste verslagenheid na welke familieleden, vrienden en kinderen waren weggevoerd en vroegen zich af wanneer zij zelf aan de beurt zouden zijn.

Ja, zo ging het in het Amsterdam van 1942, zo ging het maandenlang. Duizenden Joden ontvingen een oproep, meldden zich niet voldoende mensen aan, dan werd er een drijfjacht georganiseerd. Of men ging 's avonds, als de Joden thuis moesten zijn, de huizen langs...

Oh, die avonden, dat we niet konden slapen en maar lagen te luisteren. En onze adem inhielden als we een auto hoorden. Of het geklik van laarzen. In die martelende onzekerheid wachtten alle Joodse gezinnen. En als er dan lang en doordringend gebeld werd, wist men dat men er bij was. Dan wisten de vaders en moeders dat ze hun huis, hun knus huisje, waar ze lief en leed gedeeld hadden, voorgoed moesten verlaten. De groenen drongen naar binnen en schreeuwden de mensen toe dat ze in vijf minuten klaar moesten zijn. Zwijgend haalden de mensen hun jongste kinderen uit bed, kleedden ze extra dik aan en gingen naar buiten, waar ze naar de gereedstaande tramwagens gedreven werden. Ja, nog één maal mochten ze een ritje met de Amsterdamse tram maken...

Waarom dit alles? Niemand van deze mensen had de Duitsers immers ooit iets misdaan? Waarom moesten deze mensen weg? Louter en alleen omdat ze Joden waren. Al het kwaad in de wereld werd veroorzaakt door de Joden, had Hitler gezegd, zoals men in de middeleeuwen onschuldige vrouwen voor heks had uitgemaakt en van alle rampen had beschuldigd. De heksen gingen op de brandstapel, de Joden...?

Ze wisten niet precies wat er met hen ging gebeuren, ze wisten alleen maar dat ze in de val zaten en dat er geen ontkomen aan was. Velen meldden zich dan ook maar als ze de oproep ontvingen. Avond aan avond bewoog zich door de straten van Amsterdam een stoet van Joodse mannen en vrouwen, gebogen onder de last van hun rugzak, broodzakken, dekens en koffers, voortgedreven door zwaar bewapende groenen, die er met de gummistok op los ranselden als iemand te moe was om verder te gaan. Daar gingen ze, met hun kinderen, die verbaasd waren over deze nachtelijke wandeling met hun ouders en er vaak iets avontuurlijks in zagen...

Waarheen ging de tocht? Voorlopig naar het station, naar de trein. Of naar de Hollandse Schouwburg, waar de mensen werden verzameld en waar zich de droevigste taferelen afspeelden. Vele mensen werden uitgeleide gedaan door Joodse en ook niet-Joodse vrienden en hier namen ze dan voorgoed afscheid van elkaar. Hier ook zagen ouders in vele gevallen voor 't laatst hun kinderen. Wie weg moest, huilde niet; huilen deden slechts zij die achterbleven. Als alle mensen ingeschreven waren, werden ze in 't holst van de nacht in de treinen geladen. Bestemming: Westerbork in Drente...

Westerbork was een doorgangskamp, waar de mensen enkele dagen en soms ook langer bleven. Westerbork was het afscheid van Nederland, was het kamp waar kinderen eindeloos ‘Pappa... mamma... pappa... mamma...’ riepen - kinderen wier pappa en mamma al waren weggevoerd. Westerbork was het kamp waar elke Maandag een lange, lege trein binnenreed en waar de Maandagnacht 't ergste van alles was. Want dan werden in de barakken lijsten van namen, keurig in alfabetische volgorde, opgelezen. Bij elke naam hoorde een man of een vrouw of een kind en al die mannen, vrouwen en kinderen, wier namen genoemd waren, werden de volgende morgen in de lange rij beestenwagens gepropt. Bestemming: Polen...

Hoe heb ik 't kunnen verdragen? Als ze op school kwamen, de groe-

nen, soms midden onder de les. En er een paar namen genoemd werden, enkele jongens en meisjes opstonden, goeiedag zeiden en meegingen. Als ze de weeshuizen binnendrongen, de arme weeskinderen naar buiten dreven en in de overvalauto's duwden. Als ze oude, gebrekkige mensen uit hun tehuizen sleepten en de ziekenhuizen leeghaalden. Hadden de Duitsers in begin October niet gezegd dat ze voorlopig geen mensen meer zouden oppakken? Maar nog die zelfde dag en nacht sleurden de groenen én Nederlandse politieagenten vijftienduizend weerloze slachtoffers van de straat, van hun werk en uit hun huizen! Hoe heb ik 't kunnen aanzien: al die mannen en vrouwen, al die jongens en meisjes, die ik elke dag om me heen zag weghalen? Niemand werd gespaard. Ouden van dagen, invaliden, blinden, zieken, vrouwen die een kindje verwachtten, pas geboren babies... alles moest mee, alles ging in die vieze beestenwagens, allen van wie je hield, gingen die zelfde lijdensweg naar Polen! Naar de concentratiekampen...

Langzamerhand was de vreselijke waarheid tot ons doorgedrongen, wisten we wat daar gebeurde. De Engelse radio had er melding van ge-

maakt, had ook dat woord genoemd, dat ons deed huiveren: gaskamers...

Ik lag veilig in een warm bed bij oom Dirk en tante Stien in Veghel. Maar tienduizenden, neen, honderdduizenden en misschien wel millioenen Joodse mannen, vrouwen en kinderen waren overgeleverd aan de Duitse beulen. Machteloos balde ik m'n vuisten, urenlang lag ik die nacht koortsachtig te woelen en pas tegen de morgen viel ik uitgeput in slaap.

Het onderduiken was in mijn geval niet moeilijk geweest, zei oom Dirk, maar ondergedoken blijven, daar zou ik nog een harde dobber aan hebben! En daarom wilde hij eens openhartig met me praten. De oorlog kon nog lang duren en al die tijd zou ik ondergedoken moeten blijven, zou ik me hier zó goed moeten verbergen dat niemand er achter kwam dat ik in dit huis was. De buren niet, de mensen die hier wel eens op bezoek kwamen niet, de postbode niet, de bakker, de slager, de kruidenier en de melkboer niet - niemand mocht het te weten komen. Deze mensen waren heus niet 'fout', waren heus geen NSB-ers en hadden net zo 't land aan de moffen als oom Dirk, maar toch waren ze voor ons gevaarlijk omdat ze zo graag praatten. Als ze merkten dat hier een vreemde jongen was, vormde dit een nieuwtje voor hen, dat zou branden op hun tong. Vroeger of later zou een van hen het aan een ander vertellen en die zou het weer verder vertellen. En in een ommezien zou de hele buurt 't weten. In een dorp was dat heel anders dan in een grote stad, want hier kende iedereen elkaar. We woonden weliswaar een heel eind buiten het dorp en in de naaste omgeving waren geen verraders, maar in het dorp waren wel NSB-ers, was zelfs een NSB-burgemeester! En als die er achter kwamen dat hier een jongen huisde, die zich nooit op straat vertoonde, dan was er alle kans dat we aan de Duitsers verraden zouden worden. Dit zou het einde betekenen, niet alleen voor mij, maar ook voor tante Stien, voor Piet en voor oom Dirk, want op het verbergen van Joden stonden zware straffen.

Oom Dirk wilde me niet ongerust maken, maar terwille van m'n eigen veiligheid moest hij me op 't hart drukken alles te doen wat in m'n vermogen lag om onopgemerkt te blijven. Dat betekende dat ik, hoe lang de oorlog nog duurde, al die tijd binnenshuis zou moeten blijven. Het speet hem ontzettend dat ik als jongen opgesloten zou moeten zitten, maar we hadden geen keus. Oom Dirk vertelde me dat hij oor-

spronkelijk van plan was geweest me voor een neefje van hem te laten doorgaan, zodat ik gewoon op straat en naar school kon gaan, maar dit had hij later toch te gewaagd gevonden. De mensen, nieuwsgierig als ze waren, zouden me alle mogelijke vragen stellen en ook was er kans dat ze aan m'n gezicht zouden zien dat ik Joods was. We mochten dit beslist niet riskeren en daarom zat er niets anders op dan dat ik binnen bleef, dag en nacht binnen bleef, hoe erg zo'n opsluiting voor een jongen van twaalf jaar ook zou zijn!

Ik zei oom Dirk dat ik 't helemaal niet erg zou vinden omdat ik er alles voor over had uit de handen van de Duitsers te blijven en levend uit deze verschrikkelijke oorlog te komen! Al was ik nog maar twaalf jaar, ik besefte ten volle hoezeer ik louter en alleen door mijn aanwezigheid in dit huis het leven, van oom Dirk, tante Stien en Piet in gevaar bracht. Ik beloofde oom Dirk er voor te zorgen dat niemand me te zien kreeg.

Toen legde oom Dirk me uit hoe we 't met z'n allen moesten aanleggen om mij goed verborgen te houden. Het huisje lag gelukkig nogal afgelegen, meer dan honderd meter van de dichtstbijzijnde huizen en van de straatweg Veghel-Dinther-'s Hertogenbosch. De buitendeur was altijd op slot. Door de ramen in de huiskamer kon je mensen al van verre zien aankomen. Sinds kort hingen er glasgordijnen voor, zodat men niet van buiten naar binnen kon kijken. Die nieuwe gordijnen zouden de geregelde bezoekers wel opvallen, maar zolang er niet te veel veranderingen kwamen, hinderde dat niet. Aan de buitenkant van de ramen zaten luiken, die, zodra de lamp aanging, gesloten werden. Werd er gebeld, dan kon dat bezoek zijn. Ik zou dan onmiddellijk naar boven moeten gaan. ‘Maar zullen de mensen me dan niet horen?’ vroeg ik. ‘Nee,’ zei oom Dirk, ‘ze mógen je niet horen. En daarom zul je van nu af aan je gewone schoenen niet meer kunnen dragen. Je krijgt gymschoentjes aan en je zult je moeten oefenen geluidloos naar boven te gaan. Mocht het ondanks al onze voorzorgen toch gebeuren dat je iemand in de gang hoort en dus niet meer uit de huiskamer kunt komen, dan zul je snel in de klerenkast moeten verdwijnen. Ook dat zullen we oefenen. In die kast zal ik nog een dubbele wand maken, waarin je zo nodig kunt verdwijnen.’

Het huisje was maar klein en nogal primitief. Gas, waterleiding en electriciteit waren er niet. Maar oom Dirk was vindingrijk. Op het dak stond een door hemzelf gemaakte windgenerator, een soort windmo-

lentje met een kleine dynamo, waarmee een accu werd opgeladen. Daarop konden op verschillende punten in het huis kleine electrische lampjes branden. In de huiskamer hing een lamp met een spiritusvergasser en een gloeikousje. Het huisje bevatte een keuken met een pomp, een woonkamer en een kamer, waar oom Dirk en tante Stien sliepen. Daarboven was het zoldertje, waar ik geslapen had en waar ook het bed van Piet stond. Oom Dirk nam me mee naar boven en zei dat hij van dat zoldertje een leuk kamertje voor Piet en mij zou maken.

Plotseling kwam de vraag in me op wat ik zou moeten doen als Duitsers of politieagenten, zoals ze bij de Joden zo vaak gedaan hadden, eens het hele huisje gingen afzoeken om te zien of er nog mensen waren en of zich misschien iemand verborgen hield. Hoe zou ik me dan kunnen verstoppen? Beneden in die klerenkast? Daar zou ik nooit snel genoeg kunnen komen! Ik vroeg er oom Dirk naar. Hij antwoordde: ‘Kijk eens goed naar de vloer!’ Maar hoe scherp en aandachtig ik ook keek, ik kon niets bijzonders aan die vloer ontdekken. Daar was oom Dirk opgetogen over. ‘Je ziet niets, hé? Toch is er iets, kijk maar!’

Hij duwde de nagel van z'n wijsvinger tussen twee planken en lichtte tot mijn stomme verbazing een stuk van de plankenvloer omhoog. Er zat een luik in de vloer! Maar als je dat niet wist, zag je het niet! Oom Dirk was niet voor niets een goed timmerman! ‘Dat heb ik de vorige week gemaakt,’ zei oom Dirk. ‘Ga er maar eens in!’ Ik begreep wat hij bedoelde: onder de vloer was een geheime bergplaats, waar ik me in geval van nood kon verstoppen. Ik ging er in en merkte dat de bergplaats nauwelijks een halve meter diep, maar wel tamelijk lang en breed, ongeveer anderhalve meter bij één meter, was. Het was er nogal donker, ik zag alleen een witte knop. ‘Draai hem maar eens om,’ zei oom Dirk. Ik deed 't en er begon een lampje te branden! Bij het licht daarvan zag ik een fles met water, wat levensmiddelen en... een radio staan!

‘Je ziet dat je niet de enige onderduiker in dit huis bent,’ zei oom Dirk. ‘Binnenkort zullen ook niet-Joden waarschijnlijk hun radio moeten inleveren, zo bang zijn de Duitsers voor de Engelse zender! Ik heb daarom onze radio maar vast laten onderduiken, terwijl nu beneden een oud kastje staat, dat ze mogen hebben! Om zeven uur zullen we naar Londen luisteren... maar vertel eens, is dit niet een pracht van een schuilplaats? Kijk, tegen de onderkant van het luik zitten twee ijzeren handgrepen en vier wervels. Draai je die dicht, dan is het onmogelijk

het luikje van boven af open te krijgen! Het luikje blijft van nu af aan zó op het gat liggen, dat je het zonder moeite kunt openen. Gebeurt er 's nachts iets, dan zul jij niet alleen in onze geheime bergplaats moeten verdwijnen, maar ook je... bed! Daar kijk je raar van op, hè? Maar dat zit zo: als de Duitsers een bed vinden waar niemand op slaapt, dan voelen ze meteen of het nog warm is. Zoja, dan breken ze desnoods het huis af om die verdwenen slaper te vinden. Vannacht heb je in het bed van Piet geslapen, maar van nu af aan slaap je op dit luchtmatras, dat op de grond gelegd wordt. Dat ligt heerlijk zacht, hoor! Met één handbeweging kun je het luchtmatras laten leeglopen, waardoor het maar heel weinig ruimte inneemt en dan verdwijn je met dat matras, de dekens, lakens en je kussen onder de vloer, dus zonder ook maar een spoor achter te laten. Dan ben je spoorloos verdwenen, Japie! Dus mochten de Duitsers ooit huiszoeking komen doen, dan zit je hier veilig!'

Hoe dankbaar was ik oom Dirk dat hij voor alles zo goed gezorgd

had. Hoe dankbaar was ik hem en zijn vrouw, dat ze hun leven waagden om het mijne te redden!

Oom Dirk had gelijk gehad toen hij zei dat 't niet meeviel goed ondergedoken te blijven. De eerste weken viel 't me inderdaad niet mee dag en nacht in een klein huisje opgesloten te zitten en voortdurend op m'n hoede voor vreemde mensen te zijn. Maar langzamerhand begon ik er aan te wennen, vooral toen ik tot een geregelde dagindeling was gekomen. Oom Dirk ging 's morgens om kwart over zeven naar zijn werk, Piet fietste om half acht naar zijn school in 's Hertogenbosch. In de ochtenduren hielp ik tante Stien met het huishoudelijk werk. Ik schilde aardappelen, maalde rogge met de koffiemolen - dat was elke dag het langdurigste karwei - maakte de bedden op, poetste wat er te poetsen viel, zaagde of hakte houtjes voor de kachel, waste de vaat én... stopte kousen! Dat bespaarde tante Stien een hoop tijd, die ze nu kon gebruiken voor het naaien en verstellen van kleren voor andere mensen, waarmee ze wat bijverdiende. Dat was hard nodig, want oom Dirk en tante Stien, die 't altijd al tamelijk arm hadden gehad, hadden het nu nog moeilijker doordat ik er bij gekomen was. Moeder kon haast niets voor mij betalen en... nu ik ondergedoken was, kreeg ik geen bonkaart, waarop je je levensmiddelen kocht. Bij m'n aankomst had tante Stien me heerlijk getracteerd, maar daarna was het eten heel magertjes geweest. En dat was geen wonder: de Duitsers roofden immers heel Nederland leeg, haalden het beste voedsel weg en lieten maar weinig voor de Nederlanders over.

Koffie en thee bestonden allang niet meer, alleen nog maar surrogaten; boter, vet en vlees waren een zeldzaamheid geworden, de rantsoenen voor suiker, kaas, margarine, brood, taptemelk, aardappelen en peulvruchten waren maar klein en alleen zij, die genoeg geld hadden om op de zwarte markt te kopen, konden zich behoorlijk voeden. Gelukkig hadden we voldoende aardappelen en groente, doordat oom Dirk een lapje grond had, waar hij die zelf verbouwde. En als hij bij boeren getimmerd had, kwam hij wel eens met een stukje spek, wat boter, volle melk of enkele eieren thuis en dan smulden we!

's Middags was tante Stien vaak weg en dan moest ik nog stiller zijn dan anders opdat iemand, die toevallig bij het huisje kwam, geen enkel geluidje hoorde. Wat ik zo 's middags deed? Dan had ik op mijn onderduikzoldertje... school! Oom Dirk had kans gezien het een en ander

uit ons huis te slepen en daarbij waren mijn schoolboeken en de meeste boeken van Vader. Hijzelf en Piet hadden ook wat boeken en daaruit zat ik elke middag ijverig te leren. Ik, die nooit van huis ging, maakte dan ook ‘huiswerk’, dat Piet 's avonds nakeek. Hij en oom Dirk overhoorden me zelfs!

M'n lievelingsvak was natuurlijk Engels, want als de Engelsen en Amerikanen ons kwamen bevrijden, wilde ik met hen kunnen spreken! Maar waar ik ook dol op was: op aardrijkskunde! Oom Dirk had wat boeken over andere landen kunnen lenen van een aardrijkskundeleraar, voor wie hij een boekenkast had gemaakt. Wat heb ik daarvan genoten! M'n wereldje was ingekrompen tot weinige vierkante meters, maar als ik me erg opgesloten voelde, kon ik me troosten met de gedachte dat de Duitsers mijn geest niet gevangen konden houden! En dat die, dank zij de aardrijkskundeboeken, kon rondzwerven in verre streken - vrij als een vogel en over de ganse aardbol!

Met Piet kon ik uitstekend opschieten. Eerlijk gezegd benijdde ik hem wel eens als hij op z'n fiets sprong of met z'n verhalen over zijn schoolkameraden en over het leven in 's Hertogenbosch kwam aanzetten, maar dat deed niets af aan onze vriendschap. Hij hielp me zoveel hij kon. Oom Dirk en tante Stien hadden nog een zoon, Guus, maar van hem hadden ze al sinds twee jaar niets gehoord. Toen de oorlog uitbrak, was Guus matroos bij de marine geweest, als zodanig was hij naar Engeland overgestoken en waarschijnlijk diende hij nog bij de marine... als hij nog leefde. De Duitsers brachten immers massa's schepen tot zinken. Zo hadden ook oom Dirk en tante Stien ernstige zorgen.

In Februari was oom Dirk Moeder en Mirjam gaan opzoeken. Ik had hem een heel lange brief meegegeven - over de post was te gevaarlijk - van Moeder had ik een uitvoerige brief teruggekregen waaruit bleek dat ze het naar omstandigheden goed maakten. Ook zij zaten dag en nacht in huis, ook zij sliepen op een zoldertje met een geheime bergplaats. Van Vader of van de familie hadden ze niets gehoord, de berichten die andere mensen uit Polen hadden gekregen, waren allemaal erg treurig...

Het hoogtepunt van elke lange onderduikdag kwam 's avonds om zeven uur, als we naar de Nederlandse nieuwsuitzending van de BBC., en om kwart over acht, als we naar Radio Oranje luisterden. De Londense radio, de stem uit de vrije wereld, die was onze grootste steun!

Na de geweldige veroveringen in de eerste jaren van de oorlog ging het de Duitsers niet meer zo goed. Bijna het gehele vasteland van Europa hadden ze onder de voet gelopen, maar diep in Rusland hadden ze zich voor 't eerst moeten terugtrekken. De Duitse en Italiaanse legers in Afrika waren geheel verslagen, Amerika begon de Japanners, die geheel Oost-Azië met inbegrip van Malakka en Indonesië veroverd hadden, langzaam maar zeker terug te dringen en steeds heviger werden de luchtaanvallen van Engeland en Amerika op de Duitse industriegebieden. Over dit laatste konden wij uit eigen ervaring meepraten. 's Nachts dreunden de zware bommenwerpers over ons heen en vaak kwam het tot felle luchtgevechten. Vlak boven ons hoofd hadden we vliegtuigen als brandende fakkels en onder een huiveringwekkend geloei omlaag zien storten...

Alle hoop was in de zomer van 1943 gevestigd op de invasie, op een massale landing van Engelse en Amerikaanse troepen op de kust van West Europa. Maar de invasie kwam niet; wel landden de geallieerden in Italië, maar dat was zo ver weg! Toch ging 't er steeds meer om spannen. Want naarmate het de Duitsers slechter ging, begonnen ze driester op te treden. De Nederlandse Joden hadden ze bijna allen weggevoerd, maar ook de niet-Joodse Nederlanders kwamen met de dag in groter gevaar nu de Duitsers hen dwongen in Duitse fabrieken te gaan werken. Velen gingen niet en doken onder, vele studenten en mensen, die gezocht werden, doken eveneens onder en natuurlijk deden de Duitsers al wat ze konden om die onderduikers op te sporen. Hoe vaak werden we niet opgeschrikt door geruchten dat ze huiszoekingen deden en bossen en velden afzochten? En net als een jaar tevoren luisterde ik vaak in angstige spanning naar het geluid van auto's, gereed om in geval van onraad onmiddellijk in m'n schuilplaats te verdwijnen.

In de lente, toen oom Dirk weer eens naar Moeder en Mirjam in Zaandam was geweest, was hij thuisgekomen met de verheugende mededeling dat er voor mij elke maand een levensmiddelenkaart én een bedrag van zestig gulden beschikbaar waren. Ik begreep er niets van. Hoe kon dat? Wie zorgde er voor dat ondergedoken Joodse kinderen geregeld van distributiebonnen en geld werden voorzien? Dat waren de mannen en vrouwen van de ‘ondergrondse’ verzetsbeweging: de énige Nederlanders, die de misdaden der Duitsers niet over hun kant lieten gaan en zoveel ze konden daadwerkelijk verzet boden!

Ze kwamen voort uit alle lagen der bevolking; jonge mensen en ou-

deren, arbeiders en zakenmensen, boeren en technici, huisvrouwen en verpleegsters, onderwijzers en kantoorbedienden, kunstenaars en wetenschappelijke werkers, gelovigen en ongelovigen waren er bij, die - hoe verschillend ze ook waren - broederlijk samenwerkten en samen slechts één doel kenden: het beestachtig optreden der Duitsers te belemmeren waar dit maar mogelijk was.

Met geheime zenders verschaften ze allerlei belangrijke inlichtingen aan de Engelsen; de gevaarlijkste Duitsers en NSB-ers trachtten ze onschadelijk te maken. Ze legden tijdbommen in Duitse opslagplaatsen, vervalsten persoonsbewijzen, schreven, drukten en verspreidden illegale kranten, waarin ze de Nederlanders aanmoedigden hun doodsvijanden weerstand te bieden, ze pleegden overvallen op distributiekantoren teneinde aan bonkaarten voor onderduikers te komen en haalden geld op om die te steunen, ze drongen gevangenissen binnen om gevangen genomen kameraden te bevrijden, staken bevolkingsregisters in brand om de Duitsers te verhinderen mensen voor dwangarbeid op te roepen én ze hielpen Joden onder te duiken of brachten ze over de grenzen opdat ze naar Zwitserland of Spanje en Portugal konden ontkomen. Ook redden ze de levens van vele omlaag geschoten Engelse en Amerikaanse vliegers.

En dit alles deden mannen en vrouwen, waarvan de meesten helemaal geen avonturiers waren en liever thuis, bij hun gezin, waren gebleven, maar die boven hun persoonlijke veiligheid stelden: hun menselijke plicht de onderdrukten te helpen en de onderdrukkers te bestrijden. En dat deden ze, terwijl ze wisten dat op vele verzetsdaden de doodstraf stond en dat de Duitse beulen menigeen, voor het vonnis met de kogel werd voltrokken, de vreselijkste martelingen liet ondergaan om achter de namen van andere verzetsstrijders te komen. Duizenden van hen hebben in hun pogingen om het leven van hun medemensen te redden de dood gevonden. Wij moeten hen in de diepste eerbied gedenken.

Opnieuw brak een lange, bange oorlogswinter aan. Al bijna een jaar was ik bij oom Dirk en het voortdurend in huis zitten begon me knapjes de keel uit te hangen. Dag en nacht daverden over ons heen de machtige geallieerde luchtvloten, soms zagen we honderden vliegtuigen tegelijk op zeer grote hoogte overvliegen, een spoor van lange, witte strepen achterlatend. Op een middag in Januari - het was inmiddels 1944 -

brak er boven ons hoofd een hevig luchtgevecht uit. Als roofvogels schoten de jagers door het hemelruim, knetterend met hun mitrailleurs en kanonnen. Plotseling hoorde ik een geluid, dat me door merg en been ging, een geluid als van een orgel, waarvan alle tonen tegelijk en door elkaar klonken en dan met oorverdovend geweld. Door het dakraampje scheen een felle vuurgloed. Ik keek omhoog en zag tot m'n ontzetting dat recht boven me in een waaier van vlammen een reusachtig vliegtuig omlaag stortte. Wat moest ik doen? Dekking zoeken? Onmogelijk! Ik maakte me zo klein mogelijk en bedekte m'n ogen met m'n handen. Nu ging ik dood! Daar was ik zeker van. Het geraas zwol nog steeds aan, werd zo luid dat m'n oren er pijn van deden, nu zou het brandende vliegtuig op me vallen... Plotseling was het stil, heel even maar, want onmiddellijk daarna klonk een geweldige dreun en had ik het gevoel dat het hele huisje heen en weer golfde en in elkaar zou storten. Maar er gebeurde niets, het vliegtuig was ergens anders terecht gekomen. Nog enigszins versuft van de doorstane angst keek ik voorzichtig naar buiten... hé, wat was dat?

Toen ik scherp keek, zag ik drie dingen in de lucht hangen, die niet anders konden zijn dan... parachutes! Ja, parachutes waren het en daaraan hingen mensen! Het neergestorte vliegtuig was vast een bommenwerper geweest, dus die mannen... dat waren Engelsen of Amerikanen! Zouden ze hier terecht komen? Ik kende Engels, dus zou ik ze kunnen helpen! Ach nee, dat kon niet, ik was immers een onderduiker! Intussen zag ik ze lager en lager komen, ik kon de mannen duidelijk zien, ze bewogen hun armen en benen en dat was een bewijs dat ze nog leefden! Maar ze gingen schuin over me heen en ik kon niet zien waar ze landden. Toch moesten ze in de buurt zijn!

Een half uur later kwam tante Stien thuis. Ze had het ook gezien, uit de verte. Waar de mannen neergekomen waren, wist ze niet. Nauwelijks had ze haar mantel uitgedaan, of er werd gebeld en hevig op de deur gebonsd. We hoorden schreeuwen en door het raam zagen we... Duitse soldaten! Als een pijl uit een boog schoot ik naar boven en dook op zolder onmiddellijk in m'n schuilhokje. Gelukkig dat ik dit zo vaak geoefend had! Zorgvuldig sloot en vergrendelde ik het luikje. Maar als ze me nu eens vonden! M'n adem inhoudend luisterde ik... beneden daverden Duitse stemmen en even later daverden die ook boven me: de Duitsers waren op 't zoldertje en liepen vlak over me heen! Wat zat ik 'm te knijpen! Had ik het luikje nu wel werkelijk goed dichtgedaan,

zodat ze niets aan de vloer konden zien? M'n hart bonsde hoorbaar; zouden ze dat niet horen?

Een bulderend gelach weerklonk... en daar gingen ze waarachtig naar beneden! Bijna uitbundig zeiden ze tante Stien goeiedag en verlieten ons huisje! Wat een opluchting! Even later kwam tante Stien zeggen dat alles veilig was. Ze vertelde me dat de Duitse soldaten op zoek waren naar de parachutisten. De parachutes hadden ze enkele honderden meters van ons vandaan gevonden, maar de mannen zelf waren spoorloos verdwenen! Ze zei dat ik maar bij het hokje moest blijven omdat er alle kans was dat andere Duitse patrouilles ook nog bij ons zouden komen kijken. Zo beleefden we die dag nog heel wat angstige uren, maar gelukkig gebeurde er niets, meer bij ons. Een paar dagen later hoorde oom Dirk dat de omlaag gesprongen vliegers Canadezen waren geweest, dat iemand hen aan burgerkleren had geholpen, dat ze in Veghel overnacht hadden en dat ze de volgende morgen per auto naar Eindhoven waren gebracht, vanwaar verzetsstrijders zouden proberen hen over de grens te brengen!

In het begin van de lente kregen we op een avond weer huiszoeking van soldaten, die naar onderduikers speurden. Het is een wonder dat ze me die avond niet gevonden hebben, zo grondig was hun onderzoek. Ze ontdekten daarbij zelfs de dubbele wand in de klerenkast! Maar het luikje zagen ze over 't hoofd en daar was oom Dirk, die als timmerman van zuiver werk hield, bepaald trots op! Mij hebben ze dus niet ontdekt en wat mezelf betreft, mag ik dus van geluk spreken, maar Moeder en Mirjam...

Eind April, enkele dagen voor oom Dirk weer eens naar Zaandam zou gaan, ontvingen we over de post een brief van iemand, die zich ‘Koen Veldman’ noemde, waarin stond dat Marie - zo heette m'n Moeder - en haar dochtertje de stad uit waren en dat het dus geen zin had te komen. Verder schreef ‘Koen’ dat hij binnenkort bij ons in de buurt moest zijn en dan wel even bij ons langs kwam. Wat had dit te betekenen? Oom Dirk kende niemand die Koen Veldman heette. Ik wilde er niet meteen het ergste van denken en meende dat Moeder en Mirjam uit veiligheidsoverwegingen naar een ander onderduikadres waren gegaan.

Twee dagen later kwam 's avonds een vreemde meneer op bezoek. Ik vluchtte natuurlijk in m'n schuilhokje en vroeg me in angstige spanning af of dit die ‘Koen’ was en zo ja, wat voor berichten hij over

Moeder en Mirjam zou hebben. Ik hoopte maar dat hij een brief van hen bij zich had! Het duurde lang eer oom Dirk me kwam zeggen dat ik te voorschijn kon komen. Maar waarom hielp hij me uit het hokje te komen? Dat kon ik toch best zelf? Toen zag ik hoe ernstig z'n gezicht stond. Hij sloeg z'n arm om me heen en zei: 'Jaap... jongen... het spijt me, maar ik heb geen goed nieuws voor je...' Ik vroeg of ze gepakt waren. Ja, ze waren gepakt, waarschijnlijk door verraad, want de politie had alleen hun huis doorzocht en geen enkel ander huis in de buurt. En het was allemaal zo snel gegaan, dat Moeder en Mirjam geen tijd meer hadden gehad zich te verbergen.

Ze waren zo goed en zo lief voor me, oom Dirk en tante Stien, maar hierbij konden ze me niet helpen, konden ze me zelfs niet troosten. Ik moest het zelf maar proberen te verwerken dat ze me mijn Vader én mijn Moeder én m'n zusje hadden afgenomen.

Op 6 Juni 1944 kwam over de radio het bericht waarop honderden millioenen mensen al zo lang met smart hadden zitten wachten: de invasie was begonnen! Oom Dirk, die het op z'n werk had gehoord, kwam er speciaal voor thuis. Hij moest de radio horen! Om één uur deelde Londen mee, dat 'D-day' was aangebroken, dat 11 000 vliegtuigen onophoudelijk in de weer waren om troepen neer te laten en vijandelijke stellingen te bombarderen, en dat 4000 landingsvaartuigen en vele andere schepen voortdurend troepen en materiaal aan wal brachten op de Franse kust tussen Cherbourg en Le Hâvre, waar nu hard gevochten werd!

Zouden we nu spoedig bevrijd worden? Verlost worden van het Duitse schrikbewind? Spannende weken volgden. De Duitsers boden hevige tegenstand en daardoor vorderden de geallieerden slechts langzaam. Anderhalve maand duurde het eer ze zegevierend Parijs konden binnentrekken. De Russen waren intussen enorm in de aanval en meldden iedere dag de verovering van honderden steden en dorpen! Maar na Parijs kwamen ook de geallieerden flink op gang. Hun troepen rukten in snel tempo op naar het noorden, bevrijdden steeds grotere delen van Frankrijk en België... Brussel en Antwerpen vielen in hun handen... ze trokken de Nederlandse grens over, drongen Zeeland, Limburg en Noord-Brabant binnen...

Op Dinsdag 5 September deden de wildste geruchten de ronde, onder meer dat Breda veroverd was, zagen we hoe de Duitsers hun benzineop-

slagplaatsen in brand staken en hadden we in het oostelijk deel van Brabant het gevoel dat het nog maar een kwestie van uren of hoogstens van enkele dagen was en we zouden bevrijd zijn! Maar dat feest ging niet door. Het bleek dat de geallieerden opzettelijk onjuiste berichten hadden verspreid om verwarring onder de Duitsers te stichten en daarin waren ze zo goed geslaagd dat op deze ‘dolle Dinsdag’ de Duitsers zich gereed maakten voor een overhaaste vlucht en zelfs hun eigen voorraden vernietigden!

Ons geduld werd wel op de proef gesteld, want dagenlang kwamen ze maar niet verder, de geallieerden. Daarvan maakten de Duitsers gebruik om in allerijl versterkingen aan te voeren en alles wees er op dat bij een verdere opmars ook in onze buurt hevig gevochten zou worden. Dat was een bittere teleurstelling voor ons. We hadden de vrijheid geroken, maar bleven onder de Duitse tyrannie. Bovendien was er alle kans dat het vredige Brabantse landschap in een bloedig slagveld zou veranderen en dat wij midden in de beschietingen en bombardementen kwamen te zitten. Hoezeer de Duitsers zich hier nog heer en meester voelden, bleek bij de militaire oefeningen, die ze in onze omgeving hielden en waarbij ze vaak plotseling een huis binnendrongen. Tot overmaat van ramp kwam in Veghel een sterke afdeling van de Grüne Polizei, die het speciaal op onderduikers begrepen had. De hele dag bleef ik op zolder, 's nachts sliep ik in het schuilhokje, zo gevaarlijk was de toestand! En de geallieerden kwamen maar niet naderbij! De dagen werden weken...

Op Zondag 17 September 1944 werd er 's morgens druk gevlogen, anders dan anders, want de geallieerde vliegtuigen waren uitsluitend jagers en ze vlogen af en toe heel laag. We begrepen niet wat er aan de hand was en de Londense radio meldde niets bijzonders. Tegen de middag hoorde ik in de verte een vreemd, doordringend gebrom. Ik keek door het dakraampje en zag iets heel wonderlijks. Tegen de westelijke hemel was een lang-gerekte donkere streep zichtbaar. Als die streep niet zo lang en recht was geweest, had ik beslist gedacht dat het een rooksliert was. Neen, rook was 't niet. Maar wat was 't dan wel? Snel riep ik oom Dirk en tante Stien. Piet was op de fiets weg. Zij zagen het eveneens en ook zij verwonderden zich over die lange, donkere streep, die stil en horizontaal boven het landschap ging. En het geheimzinnigste was dat die streep aan één kant aangroeide en steeds langer werd! Vele kilometers lang moest hij zijn...

Maar héééé... verbeeldde ik me dat nu dat in het dichtstbijzijnde uiteinde van die streep vliegtuigen zichtbaar waren? ‘De kijker!’ zei tante Stien. Dat was waar ook, oom Dirk had een oude zeekijker! Hij haalde hem, stelde zorgvuldig in en uitte plotseling een kreet van verrassing. ‘Vliegtuigen! Vliegtuigen zie ik! Eén dichte stroom van vliegtuigen en dat zijn beslist geen bommenwerpers, want die vliegen nooit zo achter elkaar! Nee, dit kan niet anders betekenen dan... dan dat ze op geweldige schaal landingen uit de lucht gaan uitvoeren!! Hier Japie, kijk maar jongen, je hebt 't wel verdiend na al die narigheid! Daar komen ze, Jaap, daar komen ze... onze bevrijders!’

Ik keek door de kijker en kon m'n ogen haast niet geloven: allemaal vliegtuigen, honderden en nog eens honderden, vlak achter elkaar... Maar wat waren er eigenaardige vliegtuigen bij! Je zag helemaal geen motoren, ze waren zo raar, zo log van vorm en hadden zulke lange vleugels... ik begreep er niets van! Maar snel kwamen ze nu naderbij en plotseling ontdekte ik dat achter elk vliegtuig met motoren een vliegtuig zonder motoren kwam en... dat tussen die twee vliegtuigen een draad hing! De motorvliegtuigen sleepten die anderen...

‘Zweefvliegtuigen!’ zei oom Dirk toen hij het ook gezien had. ‘Zweefvliegtuigen, vol met soldaten. Maar ze komen niet hierheen, ze blijven noordelijk van ons en vliegen in noord-oostelijke richting... dat is... dat is de kant van Nijmegen... en van Arnhem op... vreemd is dat.. maar nu maken zich ook vliegtuigen los van de stroom... hé, Jaap, Stien, zien jullie dat? Zien jullie die stipjes in de lucht, daar boven Dinther? Je kunt ze met het blote oog zelfs zien, tientallen stipjes, daar links van de kerk... even de kijker instellen... néé maar... het zijn parachutes, hele trossen... tientallen, neen honderden, in alle kleuren... dat zijn parachutisten... die komen ons bevrijden!’

Twintig minuten later kwam Piet buiten adem aangefietst. Hij rende het huis binnen en schreeuwde opgewonden: ‘De Amerikanen! De Amerikanen komen! Bij het kasteel van Heeswijk zijn ze omlaag gekomen! Honderden zijn er! En de moffen zijn weg! Ze zijn allemaal weg! En de Amerikanen, die komen hierheen! Ze komen naar Veghel heb ik horen zeggen! Ze lopen, dus 't zal nog wel even duren, maar straks... straks komen ze vast hier langs, de Amerikanen!’

Wat ik na dit grote nieuws ging doen? M'n schoenen, die ik meer dan anderhalf jaar niet had kunnen dragen, opzoeken! Maar ze waren me te klein geworden! Gelukkig was er nog een oud paar van Piet, dat ik

aan kon. Ik poetste die schoenen tot ze glommen als een spiegel. En ik waste me zoals ik me nog nooit gewassen had. Zorgvuldig kamde ik m'n haren. Toen ik er tiptop uitzag, ging ik weer naar boven, naar het zolderraampje om naar ze uit te kijken. Piet was op de fiets naar ze toe. Oom Dirk en tante Stien bleven bij mij, met z'n drieën stonden we op de uitkijk, de kromming van de straatweg scherp in 't oog houdend.

We tuurden en tuurden en tenslotte zagen we op die weg kleine, groenige figuurtjes aankomen, die van alle kanten werden toegezwaaid. Nu was er geen twijfel meer mogelijk. Ik stond te trillen op m'n benen, niet van angst, maar van ontroering: vier jaar lang hadden we er op gewacht en nu waren ze er! Onze bevrijders!!!

Daar kwam Piet weer aangeraced, ons al van verre toeschreeuwend dat 't volkomen veilig was, dat alle Duitsers beslist weg waren en dat alle mensen kwamen kijken en dat er hopen onderduikers bij waren! Toen pakte oom Dirk me bij m'n hand, gaf hij tante Stien een arm en zei hij: ‘Zullen we dan maar?’

Onvergetelijk heerlijk was de gewaarwording toen ik voor 't eerst, na twintig lange maanden in huis opgesloten te hebben gezeten, op klaarlichte dag weer buiten kwam! Ik had het gevoel dat ik droomde! M'n ogen knipperden tegen het felle licht, ik was dat niet meer gewend, maar hoe verrukkelijk was het de zonnestralen weer te voelen! Ik ademde weer de frisse lucht, rook weer de geur der bloemen - vrij, als vrij mens liep ik buiten tussen de bomen en velden! En bij de weg, daar zag ik voor 't eerst weer andere mensen en zonder dat ik bang voor hen hoefde te zijn. En daar ook zag ik onze bevrijders: fris uitziende jonge kerels in eenvoudige, sportieve groene uniformen! Ze liepen daar even rustig en zonder enig machtsvertoon alsof ze een Zondagmiddagswandelingetje maakten!

We juichten hen toe, schudden sommigen de hand en riepen ‘Welcome!’ en ‘Welcome friends!’ De boeren deelden met gulle hand appels aan hen uit en schonken hun bekers melk in. Even bleef een groepje Amerikanen bij ons staan. Nu kon ik met hen praten, ik had immers Engels geleerd! Het ging reuze goed: ik verstond hen en zij verstonden mij! Wat waren ze aardig! Ze stopten me vol met chocola en ander lekkers dat ik in jaren niet gezien had, oom Dirk, die al zo lang niets behoorlijks te roken had gehad, gaven ze de fijnste sigaretten die er waren, echte Camels en Lucky Strikes, vijf pakjes! Ze waren zo gul dat ze alles wat ze bij zich hadden, weggaven!

Het was net een sprookje, al die vrienden, die uit het verre Amerika waren gekomen om ons te bevrijden, die een paar uur geleden uit Engeland waren opgestegen, bij Heeswijk omlaag waren gesprongen en nu hier langs de weg liepen! Maar ze waren niet allemaal te voet, er waren er ook met heel gekke autootjes, die ze ‘jeeps’ noemden! Sommige ‘paratroopers’ hielden bij hun oor en mond een kleine bus met een metalen spriet er aan: een ‘walkie-talkie’, waarmee ze door middel van radiogolven met paratroopers, die verderop waren, konden spreken! Wat was dat allemaal fantastisch en wat was 't heerlijk door zo veel vrienden bevrijd te worden! Ik was wild van enthousiasme, schreeuwde m'n stem hees om hen toch maar toe te juichen en danste daarbij van vreugde! Ik was vrij en dat maakte me door het dolle heen van blijdschap!

Maar plotseling keerde ik me om en viel ik snikkend in tante Stiens armen, borg ik m'n hoofd tegen haar zachte, brede borst en huilde ik van verdriet en schaamte. Wat had ik gedaan? Met m'n zakken vol chocola en andere lekkernijen had ik staan dansen en juichen zonder ook maar een ogenblik te denken aan hen, die dit feest der bevrijding niet hadden mogen beleven: m'n Moeder, m'n lieve, trouwe Moedertje, m'n Vader, die altijd m'n beste vriend was geweest en die kleine schat, die Mirjam heette...

Hoofdstuk 4

Ik had een baantje! Als boodschappenjongen. Bij de Repatriëringsdienst. En ik had een fiets. Daarmee reed ik door Eindhoven. Van het Veemgebouw naar het station. En van de Raiffeisenstraat naar het vliegveld. Ik kon nuttig werk doen. En helpen.

Meer dan een half jaar was voorbijgegaan sinds de Amerikanen ons bevrijd hadden. Twee dagen na de luchtlanding van de dappere paratroopers waren met dreunend geweld de zware tanks van het tweede Britse leger van generaal Dempsey Veghel komen binnenrollen. Maar kort daarop waren onverwachts de Duitsers teruggekeerd! Niet in Veghel zelf, maar wel in de buurt van het dorp. En ook bij ons! Ik zat op de bank achter het huis aardappelen te schillen, echt genietend van m'n pas herwonnen vrijheid, toen er plotseling Duitse soldaten kwamen. Wat schrok ik! Maar ze schonken helemaal geen aandacht aan me en stelden een kanon op, waarmee ze op Veghel gingen schieten. Dagenlang werd er om ons heen gevochten en wisten we af en toe niet of we in Duitse of in Amerikaanse handen waren! Gillend vlogen de granaten over ons heen, met een hels spektakel explodeerden de mortiergranaten en urenlang knetterden soms de mitrailleurs. Maar na anderhalve week kregen de Engelsen, die elke middag precies om vier uur het vechten staakten om thee te drinken, met hun tanks de weg Veghel-Dinther-Heeswijk stevig in handen en werd er alleen nog maar met lichte wapens geschoten tussen Amerikaanse patrouilles en Duitse scherpschutters, die zich in de bosjes verborgen.

De zo groots opgezette luchtlandingen van de Engelsen bij Arnhem en Oosterbeek hadden helaas weinig resultaat opgeleverd. We hadden verwacht dat ze tot een spoedige bevrijding van heel Nederland zouden leiden, maar de Engelsen, de ‘Tommies’, verloren de slag om Arnhem

en daardoor kwam de geallieerde opmars bij de grote rivieren tot stilstand. Het gevolg was de vreselijkste winter, die het Nederlandse volk ooit had moeten doorstaan, de ‘hongerwinter’, voor millioenen mensen een ontzettende tijd zonder electrisch licht, zonder verwarming en met haast geen ander voedsel dan een paar aardappelen, een klein stukje brood en wat suikerbieten. Duizenden inwoners van de grote steden stierven toen de hongerdood, tienduizenden werden vel over been.

Deze verschrikkingen bleven ons in Brabant gespaard. Wij beleefden een opwindende tijd en vielen van de ene verrassing in de andere. Onze Amerikaanse bevrijders hadden ons spoedig moeten verlaten; met dankbare gevoelens hadden we afscheid van hen genomen. Hoe tragisch is het, dat ze bijna allen zijn gesneuveld toen de Duitsers in de winter plotseling een zware aanval begonnen in de Belgische Ardennen. De Engelsen bleven langer bij ons. Op een weiland voor ons huisje kwam eerst een afdeling artillerie met grote kanonnen, waarmee ze wekenlang de Duitsers in de richting van 's Hertogenbosch beschoten en daarna richtten de Engelsen op dat weiland een tentenkamp met warme douches in! Met de Engelsen van die ‘bad-inrichting’ hebben we een heerlijke tijd gehad. We kwamen vaak bij elkaar op bezoek, zongen liedjes en maakten pret. Ze bezorgden ons een overvloed van 't heerlijkste eten!

Na de Engelsen kwamen de Canadezen en die bleven de hele winter bij ons. Van naar school gaan kon geen sprake zijn omdat bijna alle scholen in Veghel als onderdak voor de Canadezen dienst deden. Toch ging ik aan de slag. Bij ons in de buurt woonde een klompenmaker en die merkte al gauw hoe verzot de Canadezen op kleine klompjes waren. Vandaar dat hij zich op het maken daarvan speciaal ging toeleggen. Eens kocht ik van hem een paar dat ik cadeau wilde geven aan een Canadees, die erg aardig voor mij was geweest. Met een pen en verschillende kleuren inkt tekende ik op het ene klompje een Hollands landschap met een windmolen, een boer en een boerinnetje, op het andere een haventje met schepen en vissers. ‘Welkom in Holland’ zette ik er op. De Canadees was er opgetogen over en alle Canadezen van zijn troep vroegen me of ik voor hen ook niet zulke klompjes kon maken. Weldra zat ik zes tot acht uur per dag te tekenen en in de namiddag trok ik er dan op uit met op m'n rug een zak vol kleine klompjes.

Ik werkte nauw met de klompenmaker samen. Hij kreeg drie gulden per paar, ik verkocht ze met de tekeningen er op voor vijf gulden. Vele

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

Canadezen vonden het zo goedkoop dat ze me er nog een paar pakjes sigaretten, stukken zeep, blikjes vlees en boter of repen chocola bij gaven en daar kon ik oom Dirk, tante Stien en Piet mee tracteren. Ze waren werkelijk wild op mijn klompjes, die Canadezen, en ik heb er in die winter wel driehonderd paar van verkocht, die ongetwijfeld nu nog als een kostelijk souvenir in huiskamers in Canada staan. Het geld dat ik er mee verdiende, wilden oom Dirk en tante Stien beslist niet hebben. Ze vonden dat ik daar, zo gauw dat weer mogelijk was, schoenen en kleren voor moest kopen. Dat was hard nodig, want al mijn goed was tot de draad toe versleten. De uitkering van zestig gulden per maand ging nog altijd voort, maar kwam nu niet meer van de verzetsbeweging, doch van onze eigen Nederlandse regering!

Ik kan niet anders zeggen dan dat die winter 1944/45, waarin, naar ik later hoorde, de nog niet-bevrijde Nederlanders zo bitter hebben geleden, in Brabant erg gezellig was. Ik genoot ervan weer vrij overal heen te kunnen gaan en bijna elke dag kwam ik in het dorp. Daar leerde ik heel aardige mensen kennen, waaronder een opgedoken Joods gezin in de NCB-laan, waar ik graag op bezoek kwam. Ook was ik altijd welkom bij de Canadezen, vooral omdat ik goed Engels had leren praten. Ze nodigden me uit op hun feestjes en ik had altijd vrij toegang tot hun filmvertoningen. Als ze zo aardig en hartelijk met me bezig waren, bedacht ik vaak hoe vreselijk het voor deze mannen moest zijn dat ze zo ver weg waren van hun vrouw en kinderen.

Met St. Nicolaas organiseerden ze een reusachtig kinderfeest in de huishoudschool in Veghel en daarop mocht ik voor zwarte Piet spelen. Moppig was dat Veghel dat jaar niet alleen een Joodse zwarte Piet had, maar ook een Joodse Sinterklaas: een jonge schrijver, die niet ver van ons vandaan op 't ‘Kasteelke Zwanenburg’ ondergedoken was geweest. In een versierde jeep werden we door Veghel gereden, toegejuicht door de ganse bevolking. De Canadezen hadden voor de kinderen in Antwerpen het prachtigste speelgoed gekocht en dat mocht ik uitdelen!

Ja, die winter was een gezellige en interessante tijd, ook al werden we vaak opgeschrikt door de ‘vliegende bommen’, waarvan er soms tientallen per dag over ons heen vlogen. De vliegende bommen waren een soort kleine straalvliegtuigen met in de neus een zware explosieve lading en zonder piloot. De Duitsers lieten ze in Gelderland opstijgen. Automatisch werkende instrumenten bestuurden ze dan, waarbij ze in

de richting Antwerpen laag over ons heen kwamen. Ze gingen zeer snel, er kwam van achteren een blauwe vlam uit en ze gaven een luguber rochelend geluid. Uit West-Nederland stuurden de Duitsers duizenden van die ‘V-1’ 's naar Londen, waar ze ernstige schade aanrichtten. Zolang je hun naargeestig geluid hoorde, hoefde je er niet zo bang voor te wezen, maar hield het geluid op, dan doken ze in glijvlucht naar beneden en volgde een ontzettende ontploffing. De oorlog ging in al z'n verschrikkingen voort.

Begin April werd ik, toen ik op de fiets zat, aangereden door een militaire auto. De bestuurder ervan bleek dronken te zijn. De botsing was zo hevig, dat ik van m'n fiets werd geslingerd. Dat was in zekere zin m'n geluk, want daardoor raakte ik niet onder de auto. Door de val was ik enige tijd bewusteloos, maar de verwondingen vielen mee en er was niets gebroken. Er zat alleen een lelijk gat in m'n linker voet. Ik kwam enkele weken in het ziekenhuis in Veghel te liggen, waar ik het erg prettig heb gehad. Gelukkig genas de voet snel en toen de geallieerde bommenwerpers boven het hongerend deel van Nederland voedselpaketten begonnen uit te gooien, mocht ik voor 't eerst een kwartiertje m'n bed uit. Op de dag waarop het westen van Nederland juichend en in een roes van vreugde zijn bevrijders inhaalde, mocht ik het ziekenhuis verlaten.

Wat nu? Daar had ik in het ziekenhuis lang en breed over nagedacht. Dat ik m'n ouders en m'n zusje zou terugzien, was vrijwel uitgesloten. Wat eerst een angstig vermoeden was geweest, was nu zekerheid geworden: bijna alle Joodse mannen, vrouwen en kinderen, die de Duitsers uit Nederland naar Polen hadden gevoerd, waren in de concentratiekampen op de gruwelijkste wijze vermoord of waren gestorven door ziekten, honger of uitputting. Slechts enkelen hadden de ‘vernietigingskampen’ overleefd en die zouden binnenkort naar Nederland worden teruggebracht. Een dokter van het ziekenhuis vroeg ik of ik daarbij niet op de een of andere manier zou kunnen helpen. Hij gaf me niet veel kans maar beloofde dat hij z'n best voor me zou doen.

Het resultaat was dat ik eind Mei boodschappenjongen werd bij de Repatriëringsdienst in Eindhoven. De Repatriëringsdienst was een door de Nederlandse regering in 't leven geroepen organisatie, die ten doel had het naar Nederland en naar hun huis terugbrengen van DP's, ‘displaced persons’ oftewel ‘verplaatste personen’. Hieronder vielen de honderdduizenden Nederlanders, die door de maatregelen der Duit-

sers in Duitsland of in de bezette gebieden terecht waren gekomen. Dit waren meest mensen, die daar als arbeider hadden gewerkt, maar ook behoorden daartoe al degenen, die de Duitse gevangenissen en concentratiekampen hadden overleefd. Een zeer klein deel daarvan waren Joden.

De eerste transporten van DP's bestonden uit arbeiders, die, soms met vrouw en kinderen, met auto's via Maastricht naar Eindhoven werden vervoerd. Vandaar zouden ze, zodra dit mogelijk was, met auto's, schepen en later gedeeltelijk ook per trein, worden teruggebracht naar hun woonplaatsen. Al spoedig arriveerden er ook kleine groepjes Joodse mannen en vrouwen en ook enkele kinderen, die op wonderbaarlijke wijze aan de dood waren ontsnapt.

Op een middag moest ik enkele lijsten met namen naar 't vliegveld bij Eindhoven brengen. Er was me gezegd dat er per vliegtuig een kindertransport uit Leipzig zou komen. Kinderen? Ja, zieke kinderen uit concentratiekampen. Joodse kinderen? Dat wist men niet.

Kort na elkaar landden twee vliegtuigen en daaruit kwamen zeven en dertig kinderen. Er waren verscheidene babies onder. De meeste kinderen zagen er vreselijk uit, zo erg zelfs dat ik niet goed naar hen durfde te kijken. Sommigen konden, ondersteund door een verpleegster, zelf lopen, maar de meesten waren er zo ellendig aan toe dat ze voorzichtig op een brancard uit het vliegtuig gedragen moesten worden. Ik bedacht dat dit eens gelukkige, gezonde kinderen waren geweest. Nu waren het zieke, uitgeteerde stakkers - menselijke wrakken. Dat hadden de Duitsers gedaan...

Ik moest helpen bij het inladen van de zieke kinderen in de Rode-Kruis-auto's, die gereed stonden. Ze waren erg stil, de kinderen, zo zwak en moe waren ze. Maar opeens hoorde ik van één van de brancards iets roepen. Iets dat me deed duizelen. Hoorde ik goed? Werd daar ‘Jaap... Jaap!’ geroepen? Ik ging er onmiddellijk naar toe. Maar opeens werd alles wazig voor m'n ogen, moest ik me vasthouden om niet te vallen. ‘Jaap... Jaap!’ klonk het opnieuw. Ik vermande me, met een uiterste krachtsinspanning richtte ik me op, dwong ik mijn ogen weer scherp te zien en toen...

Toen zag ik tegen het witte kussen van één der brancards een wasgeel, ingevallen meisjesgezichtje, een gezichtje zo bleek en mager alsof de kille adem van de dood er over had geblazen. Maar in dat uitgemergelde gezichtje met die holle wangen stonden twee ogen, waarin

nog leven was en die me doordringend aankeken. ‘Jaap... Jaap!!!’ schreeuwde nu het meisje zo hard ze kon. Maar verbijsterd stond ik haar aan te staren. Ik kon 't niet allemaal zo snel verwerken, ik kon 't niet! Langzaam, heel langzaam drong 't tot me door en nog kon ik 't niet geloven. Pas toen ze begon te huilen, herkende ik haar en wist ik dat ze uit het dodenkamp was teruggekomen. M'n zusje.

Ik mocht Mirjam in 't ziekenhuis maar een half uur per dag bezoeken, zo zorgwekkend was haar toestand. Het weerzien had haar sterk aangegrepen, en dagen achtereen had ze in levensgevaar verkeerd. Daarom had de dokter me op 't hart gedrukt alle opwinding bij haar te vermijden. Eigenlijk was ze zo zwak, dat ze helemaal geen bezoek mocht hebben, maar de dokter meende dat mijn aanwezigheid haar goed kon doen. Dat ze mij had teruggevonden, kon wellicht bijdragen tot haar herstel. Wat ze precies had, vertelde de dokter mij niet. Bijna twee jaar lang had ze per dag niet meer dan een korstje brood en een beetje watersoep gehad, vandaar dat ze ontzettend mager was. Ze had vlektyphus gehad. Ze had de vreselijkste ontberingen geleden. Dat alles had ze overleefd. Zouden nu goede verzorging en prima eten haar broze, uitgeteerde lichaampje weer sterk en gezond maken? Ik geloofde niet dat het zo eenvoudig was. Ik mocht niet al te dicht bij haar komen en ik mocht haar, mijn eigen zusje, geen zoen geven. En ze was niet één keer, maar verscheidene malen doorgelicht. Daaruit leidde ik af dat ze tuberculose had. Arme Mirjam...

Ze had me verteld dat Moeder dood was. Hoe Moeder gestorven was, vertelde ze me niet. Ik vroeg er niet naar, want ik vreesde dat deze herinnering haar te veel zou aangrijpen. We wisten allebei dat het uitgesloten was dat Vader nog leefde. Vader en Moeder waren dood, ik had alleen nog maar m'n zusje. Zou ik haar mogen behouden?

Door de vermagering en uitputting was Mirjam bijna onherkenbaar veranderd. Zelfs haar ogen waren veranderd. Vroeger waren ze kinderlijk blijmoedig geweest, nu ging er iets onuitsprekelijk droevigs van uit. En toch, als ik zo aan haar bed zat, haar aankeek en haar mager handje vasthield, was ze gelukkig - dat zag ik. Ze praatte zachtjes en uiterst langzaam, maar heel verstandig. Eigenlijk veel verstandiger dan je van een meisje van twaalf jaar zou verwachten. Ja, soms had ik zelfs het gevoel dat ze praatte als een volwassene. Ik begreep dat een kind, dat in het concentratiekamp Bergen Belsen was geweest, daar iedere

dag massa's mensen om zich heen had zien sterven en de ergste verschrikkingen, die mogelijk zijn, had meegemaakt, kon praten als iemand met veel levenservaring.

We maakten plannen voor de toekomst. Dat deed ze het liefst. Mirjam zei dat als ze beter was, ze weer naar school wou gaan en dat ze haar uiterste best wilde doen om later onderwijzeres te worden. Dat leek haar zo fijn. Ze vroeg wat ik wilde worden. Ik wist 't niet. Ik wist maar één ding: dat m'n zusje terug was. In al het andere was ik onzeker geworden. Er had zich namelijk sinds de terugkeer van m'n zusje een eigenaardige verandering in mij voltrokken.

Na de bevrijding was ik maandenlang in een roes van vreugde geweest, had ik het leven als een feest beschouwd omdat ik levend uit de oorlog was gekomen. De gedurende de onderduikjaren in me opgekropte energie was vrijgekomen en vol enthousiasme was ik plannen gaan maken, vol enthousiasme ook was ik in m'n eerste baantje aan de slag gegaan. Ik had me voorgenomen niet achterom te kijken, niet meer te treuren over wat gebeurd en voorbij was. Ik wilde alleen vooruitzien en bouwen aan m'n toekomst - ik meende dat ik alles kon bereiken, want ik was jong en sterk en er was immers zo veel te doen!

Mirjams terugkeer had dit optimistisch toekomstbeeld ineen doen storten. Vreemd misschien, maar toch wel verklaarbaar, want met haar was 't verleden teruggekomen. Na elk bezoek aan haar drong 't dieper tot mij door hoe triest het allemaal was. Mirjam was misschien ongeneeslijk ziek, Vader en Moeder waren dood, van onze uit Nederland weggevoerde familieleden was, voorzover ik had kunnen nagaan, niemand in leven gebleven. Had ik in m'n onderduiktijd vol heimwee aan Amsterdam gedacht, verlangend zo spoedig mogelijk naar de stad van mijn hart, naar Mokum terug te keren, - nu begreep ik dat Amsterdam geen ‘Mokum’ meer was. Want de Joodse huizen en de Joodse buurten waren leeggeplunderd en bijna alle Joodse Amsterdammers waren in Polen vermoord. Wat moest ik in Amsterdam doen? In ons huis woonden andere mensen, in onze straat was m'n Vader opgepakt, wat moest ik in die stad, die niets dan schrijnende herinneringen bij me zou opwekken?

Maar waar moest ik dan heen? Naar die goeie tante Stien en oom Dirk? Dat was uitgesloten! Tot ieders vreugde was hun zoon Guus uit Engeland teruggekeerd en hoe gastvrij ze ook waren, het sprak vanzelf dat ik niet in hun toch al zo kleine huisje langer kon blijven wonen.

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

Trouwens, ik wilde niet in Veghel blijven, ik wilde ook niet in Eindhoven blijven. Het Comité voor Oorlogspleegkinderen had mij in huis gedaan bij een Joods echtpaar, dat reuze goed voor me was. Toch wilde ik er weg. Het waren een man en een vrouw, die vijf kinderen hadden gehad. Al die kinderen waren in concentratiekampen omgekomen. Deze mensen werden verteerd door verdriet en de stemming in hun huis was zo neerslachtig, dat ik 't daar echt niet langer kon uithouden. Ik kon niet in Veghel blijven, ik wilde niet naar Amsterdam terug, ik kon het ook in Eindhoven niet uithouden. Waar moest ik heen? Wat moest ik doen?

Deze vragen werden klemmender dan ooit toen de directeur van het ziekenhuis me bij zich liet komen en me voorzichtig meedeelde dat ik Mirjam lange tijd niet meer zou kunnen zien. Het was nog altijd niet goed met haar en nu kon ze in een sanatorium in Davos worden opgenomen. Daar, in het zonnige hooggebergte, was er een goede kans dat ze beter werd. Voor haar vond ik 't fijn dat ze naar Zwitserland kon gaan en ik hoopte vurig dat ze daar weer een gezond meisje zou worden. Maar wat mezelf betrof: de gedachte dat ik haar nu weer zou moeten missen, maakte me kapot!

Enkele dagen na het gesprek met de dokter nam ik op het vliegveld van Eindhoven afscheid van wat de laatste twee maanden alles voor me was geweest. Toen het vliegtuig was opgestegen, had ik 't gevoel dat ik alles kwijt was. Wat moest ik doen? Ik had een vrije middag gekregen. Waar moest ik heen? Doelloos en in een mistroostige bui slenterde ik in m'n eentje door de straten. Hoe eenzaam en verlaten voelde ik me! Idealen had ik niet meer, aan de toekomst geloofde ik niet meer. Ik vroeg me zelfs af of 't leven nog zin had - zo wanhopig was ik.

Terwijl ik daar, gekweld door de somberste gedachten, voortliep, hoorde ik plotseling een stem, die vroeg: ‘Is 't zo erg dat ik je niet zou kunnen helpen?’ Ik keek op en zag een soldaat naast me lopen. Het was geen Nederlandse soldaat, dat zag ik onmiddellijk aan z'n uniform. Toch sprak hij Hollands. Maar wat ik 't vreemdste vond en wat ik nog nooit eerder gezien had: op de rechter mouw van het khaki uniform was een vierkant embleem met twee lichtblauwe banen en daartussen een baan wit. Daarop glinsterde in een borduursel van gouddraad... de Joodse ster! Eens had ik een gele Jodenster moeten dragen, die als schandvlek was bedoeld; hier werd deze ster vrijwillig en met een zekere trots gedragen!

Verwonderd en ook wel een beetje ontroerd vroeg ik de soldaat waar hij vandaan kwam. ‘Uit óns land, uit Palestina!’ was zijn antwoord. Hij legde z'n sterke arm op m'n schouder en zei: ‘Ik heb wel meer Joodse jongens met een verdrietig gezicht zien rondlopen en vaak heb ik ze kunnen helpen. Misschien kan ik jou ook helpen.’

Hij nam me met zich mee, David Bloch van de ‘Joodse brigade’ van het Britse leger. Onderweg vertelde ik hem mijn geschiedenis. Dit verhaal had David eigenlijk al zo vaak gehoord. Want er waren zoveel Joodse jongens, die hun vader en moeder verloren hadden. David had zelf ook z'n ouders verloren. Al voor de oorlog was hij naar Palestina gegaan; z'n ouders waren in Nederland gebleven en het slachtoffer van de Duitse vervolgingen geworden. David kon dus met mij meevoelen. Ik vroeg hem wat ik doen moest.

Hij bracht me binnen in het gebouw, waar de Joodse brigade ingekwartierd was. Daar zag ik tientallen mannen met de gouden ster op hun mouw, daar ook zag ik een blauw-witte vlag met de Joodse ster er op. Naast die vlag hing een landkaart. Hier nam David me heen en zei hij:

‘Ik heb in m'n leven heel wat Joodse jongens gezien, die zich even ongelukkig voelden als jij, Jaap. Maar velen daarvan heb ik weer gelukkig zien worden. Ook zij dachten eerst dat hun leven geen waarde meer had, ook zij hadden al hun idealen en hun geloof in de toekomst verloren. Maar ze vonden een nieuw ideaal, dat hun leven nieuwe inhoud heeft gegeven. Dat hen weer tot vertrouwen in de toekomst en tot nieuw geluk heeft gebracht!

Je vraagt me wat je doen moet. Ik geloof dat er maar één antwoord is op jouw vraag, dat werkelijk uitkomst biedt. En dat er maar één antwoord is op al dit soort vragen nu millioenen van onze Joodse mannen en vrouwen en kinderen door de Duitsers zijn vermoord. Ja, naar mijn diepste overtuiging is er maar één antwoord. En dat is: Palestina - het land van Israël!’

Hoofdstuk 5

Het verhaal over 't Joodse volk, dat David me die avond vertelde, begon zo'n vierduizend jaar geleden, toen een man, die Abraham heette, met z'n grote familie en met al z'n personeel en vee uit Mesopotamië aan de Perzische Golf naar een land aan de Middellandse Zee trok, dat oorspronkelijk Kanaän en later Palestina genoemd werd. Een kleinzoon van Abraham kreeg de naam Israël; zijn kinderen waren dus ‘de kinderen van Israël’.

Tijdens een ernstige hongersnood verlieten Israël en z'n kinderen en andere familie het land Kanaän en gingen ze naar het land van de Nijl, Egypte, waar ze goede weiden vonden om hun vee te laten grazen en hun tenten op te slaan. Hier leefden de nakomelingen van Israël, die zich ‘Israëlieten’ noemden, van geslacht op geslacht. Aan hun vreedzaam bestaan kwam echter een einde doordat Egypte andere regeerders kreeg, die de Israëlieten van vrije herders tot slaven maakten en hen in diepe ellende brachten. Eén Egyptische koning gaf zelfs de order, dat elk Israëlitisch jongetje, dat geboren werd, onmiddellijk gedood moest worden. Maar één kleine jongen bleef door een list van zijn moeder gespaard en hij groeide uit tot de grote leider, die zijn onderdrukte volk van het juk der slavernij bevrijdde. Dat was Mozes.

Mozes voerde zijn volk uit Egypte en trok er de woestijn mee in. Lange tijd zwierven de Israëlieten daar rond, tenslotte gingen zij een vruchtbaar land binnen, een land ‘vloeiende van melk en honing’: het oude Kanaän, dus Palestina. Dit gebeurde ongeveer 1300 jaar voor het begin van onze jaartelling - toen ging het volk van Israël de groene vlakten en heuvels van Palestina bewonen. Het stichtte daar steden en dorpen en bouwde een machtige tempel in een stad, die het ‘Jeruzalem’ - dat betekent waarschijnlijk ‘huis van de vrede’ - noemde. Deze

tempel werd het middelpunt van het godsdienstig leven der Israëlieten, die aan één God geloofden - dit in tegenstelling met de andere volkeren in die tijd, die vele goden vereerden. De wetten, waarnaar de Israëlieten leefden, waren afkomstig van Mozes en getuigden van grote wijsheid en rechtvaardigheid.

Ondanks vele vijandelijke bedreigingen bleef het volk van Israël zeven eeuwen lang in Palestina. Tot de legers van koning Nebukadnezar kwamen, die heel Jeruzalem verwoestten, vele mensen doodden en de Israëlieten, die in de landstreek Judea woonden, in gevangenschap naar Babylon voerden. Zeventig jaar lang duurde die 'Babylonische ballingschap'; daarna keerden de bewoners van Judea terug naar hun land. Men noemde deze Israëlieten 'Judaeërs' en daaruit is hun benaming 'Joden' voortgekomen.

Het Joodse volk herbouwde Jeruzalem, herbouwde zijn tempel, maar toen deze tempel vierhonderd vijftig jaar bestond, het volk beurtelings had moeten bukken voor de macht van Perzië en Egypte, van Griekenland en Syrië en er al vele stormen van onrecht en geweld over het land waren gegaan, toen kwamen de Romeinen. En die onderdrukten de Joden tenslotte in zo hevige mate, dat ze in opstand kwamen. De Romeinen stuurden een sterk leger en hoe fel de Joden ook voor hun vrijheid streden, ze moesten het onderspit delven. De Romeinen richtten een ontzettende slachting onder hen aan, maakten Jeruzalem en de tempel met de grond gelijk en verdreven de overgebleven Joden uit het land van hun voorvaderen.

Zo eindigde in het jaar 70 Israëls laatste strijd om het oude, geliefde vaderland en begon de zware tocht door de ballingschap, een tocht die de Joden naar Italië, naar Spanje, naar Duitsland en Rusland en tenslotte naar bijna alle landen ter wereld bracht. Hun geschiedenis werd van toen af aan één lijdensweg, want waar ze kwamen, werden ze als vreemdelingen beschouwd. En vreemdelingen haatte men, vooral als ze een andere godsdienst beleden. Men liet in vele landen de Joden extra veel belasting betalen, dwong hen in de goorste achterbuurten te wonen en stond hun niet toe de gewone beroepen uit te oefenen. Ze werden onder meer van alle ambachten uitgesloten en door al deze verboden werden vele Joden gedwongen in de lompenhandel en in de geldhandel te gaan. Om de verdrukking van de Joden te rechtvaardigen, strooide men allerlei onzinnige praatjes rond: dat de Joden niet-Joodse kinderen doodden om ze op te eten, dat ze putten vergiftigden

en gevaarlijke ziekten verspreidden. Deze dolle verzinsels wekten vaak de volkswoede op en menigmaal ontaardde die in de vreselijkste Jodenvervolgingen. Zo werden omstreeks het jaar 1000 in Londen duizenden Joden vermoord, moesten ze het gruwelijkste lijden doorstaan tijdens de kruistochten en gingen tienduizenden Joden in de tijd, dat Columbus Amerika ontdekte, in Spanje op de brandstapel.

Onderdrukking en vervolging, dat was het lot van de Joden in ballingschap. Verspreid waren ze over de ganse aardbol. Zouden ze zich vermengen met andere volkeren en daar op den duur in opgaan? Zouden ze verdwijnen zoals alle volkeren der oudheid tenslotte in de smeltkroes der volkeren verdwenen zijn? Nee, dat gebeurde niet. De Joden, waar en onder welke omstandigheden ze ook woonden of rondzwierven, bleven zich bewust van hun Jood-zijn. En sterker nog: ofschoon ze naar alle windstreken en over bijna alle landen verstrooid waren, door alle eeuwen heen bleven ze één volk!

De Joden in ballingschap droegen niet alleen met zich mee de herinnering aan het land van hun verre voorouders, maar ook hun heiligste volksbezit, dat geen land en geen volk hun ooit heeft kunnen ontnemen: de Thora, waarin hun geschiedenis, de wetgeving van Mozes en de uitspraken van hun grote wijsgeren, de profeten, waren beschreven. Door deze Thora - het Oude Testament van de Bijbel - en door het vasthouden aan hun godsdienst bleven alle wijd en zijd verspreide Joden toch één volk en bleef ook de herinnering aan het Joodse land. Elk jaar herdachten de Joden op plechtige wijze de belangrijkste gebeurtenissen uit hun geschiedenis. Zo rouwden ze als ze de verwoesting van de tempel herdachten en vierden ze het Paasfeest als een blije herinnering aan de uittocht uit Egypte op weg naar het Beloofde Land.

In elk Joods huisgezin, of het nu in Turkije, in Rusland, Duitsland of Spanje, in Noord-Afrika of Amerika woonde, vroeg elk jaar op de avond voor Pasen de jongste zoon aan zijn vader: ‘Waarin verschilt deze avond van andere avonden?’ En dan vertelde de vader het al-oude verhaal, hoe Mozes de kinderen Israëls van de Egyptische slavernij bevrijdde en naar het land Palestina voerde. Vreugde was er dan in de harten van alle Joodse mannen, vrouwen en kinderen, hoe zwaar hun lot, hoe somber hun toekomst ook was. En aan het einde van deze ‘Seder’-avond wensten de mensen elkaar een ‘Volgend jaar in Jeruzalem’ toe. Zo bleef door alle eeuwen heen een weemoedig heimwee naar het land dat zo ver en onbereikbaar scheen. Zouden de Joden ooit naar

hun land kunnen terugkeren? En zou Palestina ooit weer het Joodse land worden?

Het zag er niet erg naar uit. Palestina was achtereenvolgens veroverd door de Arabieren, de Kruisvaarders, de Egyptenaren en in 1516 door de Turken. En de Joden zelf waren in de landen, waar zij woonden, maar zelden veilig en meestal moesten ze vroeger of later weer naar andere landen vluchten. Zo wisten vele Spaanse Joden, die door de brandstapel bedreigd werden, zich in Portugal in veiligheid te stellen. Maar ook daar konden ze zich niet lang handhaven. Sommigen van hen weken toen in de tachtigjarige oorlog uit naar Nederland, een van de zeer weinige landen waar de Joden eeuwenlang veilig waren. Later vluchtten ook Joden uit Polen en Duitsland naar Nederland. Zij en de Portugese Joden hebben veel tot de groei en bloei van Nederland bijgedragen en ontwikkelden vooral de overzeese handel, het bankwezen en de diamantindustrie. Ze raakten zeer gehecht aan Amsterdam; vandaar dat ze deze nijvere handelsstad ‘Mokum’, ‘de plaats waar ik mij thuis voel’ noemden...

Door de Franse revolutie kregen de Joden in sommige landen voor de eerste maal in de geschiedenis dezelfde rechten als de andere burgers. Zouden ze nu eindelijk als volwaardig behandeld worden en zouden dan de onderdrukking en vervolging geleidelijk aan verdwijnen? En zouden Joden na hun lange lijdensweg van 1800 jaren ballingschap eindelijk veilig en in vrijheid kunnen leven? In vele landen begon het daar inderdaad op te lijken, maar ook waren er landen waar de toestand voor de Joden steeds gevaarlijker werd: Polen en Rusland, waar millioenen Joden woonden. Onder tsaar Alexander III begon in 1881 in Rusland een afschuwelijke Jodenvervolging, die vele mannen, vrouwen en kinderen het leven kostte, honderdduizenden Joden van alles beroofde en in de gehele Joodse wereld diepe ontsteltenis teweeg bracht. In groten getale weken Russische Joden uit naar de Verenigde Staten en Canada. Maar er waren er ook die genoeg hadden van de ballingschap en die vast besloten waren terug te keren naar het land van hun diepste verlangen. Zij gingen naar Palestina...

Hoe was 't met Palestina, sinds de Joden het hadden moeten verlaten? Was het nog altijd een land ‘vloeiende van melk en honing’? Integendeel, het eens zo rijke, vruchtbare land, dat in de wereldgeschiedenis zo'n belangrijke rol had gespeeld, verkeerde in een troosteloze toestand

en was volkomen op de achtergrond geraakt. Hoe dat kwam? Door uitbuiting van de bevolking en door uitputting van de bodem. Oorlogen hadden de eens zo machtige steden verwoest, vreemde heersers hadden de bevolking tot bittere armoede gebracht. De grond was verwaarloosd en men had de bossen gekapt, waardoor deze niet langer het water vasthielden en bij hevige regenval de vruchtbare bodemlaag wegspoelde. De geiten hadden het vernielingswerk voltooid: wat er nog aan groen was werd door deze dieren met wortel en al weggevreten, hun hoeven woelden de grond om zodat zon, regen en wind vrij spel hadden...

Het resultaat van dit alles was dat het in de oudheid zo kostelijke Joodse land, ‘vloeiend van melk en honing’, voor het grootste deel in een kale, dorre woestenij was veranderd en dat de bevolking van enkele millioenen tot minder dan tweehonderd duizend was afgenomen en uit arme, hongerende keuterboertjes en plunderende Bedouinen-benden bestond. Een stervend land was Palestina geworden en daarbij stond het onder Turkse heerschappij, die het land volkomen aan de verwaarlozing prijs gaf en die wel wat Joden wilde toelaten, maar toch zeker niet vele. Wat konden de Joden van deze Turken verwachten? Wat konden ze van dit dorre, uitgemergelde land verwachten?

En toch, vol verwachting trokken in 1882 zevenduizend Joden uit Rusland en Polen naar dat verre Oosterse land, dat Palestina heette. Dat Joden naar Palestina gingen, was in de eeuwen der ballingschap al vaker voorgekomen. Vandaar dat er al heel wat Joden woonden, ongeveer 25 000, waarvan een deel zelfs afstamde van voorouders, die Palestina nooit hadden verlaten. Maar wat in 1882 gebeurde was toch iets nieuws omdat dit voor 't eerst in de lange geschiedenis der vervolgingen geen terugkeer was om godsdienstige overwegingen, maar om in het Oude Land aan een nieuwe toekomst te bouwen.

Daar kwam echter niet veel van terecht. Bijna alle zevenduizend Joden, die in 1882 Palestina binnenkwamen, vestigden zich in de steden. Enkelen openden winkels of gingen een ambacht beoefenen, maar de meesten slaagden er niet in werk te vinden en moesten teren op hun spaarduitjes of leven van de liefdadigheid. Dat was een nogal armzalig begin.

Eén nietig groepje vormde een uitzondering op dit alles. Het bestond uit jonge mensen, meest studenten. Voor hun vertrek hadden ze de plechtige gelofte afgelegd dat ze in Palestina uitsluitend op het land

zouden werken en dat ze dit slechts in coöperatief verband, dus samen, als groep, zouden doen. Op verstandige mensen maakten ze een ietwat belachelijke indruk, die twintig jonge mensen, waaronder één meisje, zonder enige ervaring, zonder geld en vol grote woorden. Men vond het dom van hen dat ze niet naar het rijke Amerika waren gegaan, maar het arme Palestina hadden gekozen. Men vond het dom dat ze, na Palestina te hebben gekozen, boer wilden worden en daarbij nog de boerenarbeid verheerlijkten. Maar het toppunt vond men dat ze met hun armzalig troepje de millioenen Joden op aarde een voorbeeld wilden geven van hoe men te werk moest gaan om Palestina weer tot het Joodse Land te maken!

Toen deze jonge enthousiastelingen in Palestina aankwamen, probeerden ze op een van de weinige Joodse landbouwondernemingen werk te krijgen. De opzichter daarvan wilde hen niet aannemen. Er werkten Arabische landarbeiders, die aan het hete klimaat en het werk gewend waren. Wat konden die Russische studenten? Hun zachte handen hadden ze in hoofdzaak gebruikt om te schrijven. Van handenarbeid wisten ze zeer weinig, van landbouw nog minder. Ze wisten niets van Palestina. Ze wisten slechts dat het leven voor de Joden in Rusland niet meer te harden was, dat emigratie naar andere landen gelijk stond met vluchten en dat ook daar vervolgingen konden komen. Ze wisten slechts dat het tijd was voor het Joodse volk om naar huis terug te keren en dat ze op die voorvaderlijke grond iets goeds, iets nuttigs moesten doen. Ze hadden een ideaal, een groots ideaal, maar... wat had de opzichter van die landbouwkolonie daaraan? Die had geoefende landarbeiders nodig. Wat had hij aan dat stelletje dwaze studenten met hun universiteitsdiploma's?

Maar de studenten hielden zo aan dat de opzichter tenslotte besloot hun een kans te geven en... het hun moeilijker te maken dan nodig was! Overnachten konden ze niet op de landbouwonderneming; van het weinige geld dat ze verdienden, moesten ze een kamer nemen in de stad Jaffa.

Heel vroeg stonden ze elke morgen op, want ze moesten ver lopen en al om zes uur aan 't werk zijn. Dat werk was heel zwaar en bestond uit greppels graven, de ganse dag en in een brandend hete zon. Hun handen kwamen vol blaren, hun voeten werden rauw, hun ruggen stijf. Pas in de avond konden ze doodmoe naar Jaffa terugkeren. Geld voor eten hadden ze bijna niet; er kwam een tijd dat ze hun dagtaak moesten

beginnen zonder ontbijt. Alles ontzegden ze zich, zelfs hun geliefde sigaretten, want ze hadden er alles voor over om hun ideaal te verwezenlijken. Maar hoe graag ze ook wilden, het werk bleek op den duur zo zwaar te zijn dat de helft van het groepje uitviel.

De anderen waren zo taai dat ze er aan wenden. Maar wat bereikten ze er mee? Ze waren niet naar Palestina gekomen om gehuurde werkkrachten te blijven! Ze wilden zelf een coöperatieve, dus gemeenschappelijke landbouwkolonie beginnen om daarmee andere Joden een lichtend voorbeeld te geven. Dat kon natuurlijk niet zonder geld. Toch wilden ze geen bedelaars zijn. Waarom hielp niemand hen? Offerden ze niet hun jeugd op in een idealistische onderneming, die niets minder inhield dan de herleving van een Joods Palestina?

Het ging die jonge Russische pioniers heel, heel moeilijk. Er kwam een tijd van omzwervingen en vruchteloze pogingen. Twee jaar verliepen en steeds magerder, steeds zwakker werden ze. Tenslotte kwam wat geld beschikbaar, waarvoor wat grond werd gekocht en de coöperatieve landbouwkolonie van Gederah werd gesticht. De studenten woonden in een houten keet. Ze hadden negen houwelen, een geweer, een ezel, een samowar om thee te koken, enkele potten en een paar boeken. Ze hadden noch ploegen, noch ossen, noch paarden. Bovendien was het land, dat tot hun beschikking stond, alleen geschikt voor wijnbouw. Dat betekende dat het vier jaar zou duren eer ze de eerste druiven zouden kunnen oogsten. Water was er haast niet.

Ze moesten natuurlijk alles zelf doen, maar wat konden ze? Ze waren kinderen van kooplieden, leraren en rabbijnen, niet van boeren of handwerkslieden. Daardoor waren ze onhandig. Ze hadden moeten leren hoe ze hout moesten zagen, spijkers inslaan, een schep hanteren en een vore trekken. Hun hele leven waren ze gewend geweest aan de stad en haar gemakken, water kwam uit een kraan, melk uit een kan, brood van de bakker, groente uit een winkel. Hier waren ze in een woest land, in een heet klimaat, in een stuk wildernis ver van de bewoonde wereld! Hun leven werd meermalen bedreigd door Arabieren. Ze werden tegengewerkt door de Turkse ambtenaren. Ze werden zelfs tegengewerkt door mensen van hun eigen, Joodse volk, die hen niet begrepen.

Drie zware jaren gingen voorbij. Daarna kwamen misoogsten, droogten en ziekten. Doch de jonge pioniers zetten door, werkten zo hard ze konden en hoe ondervoed ze ook raakten, ze hielden vol, lichamelijk

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

tenminste. Maar in deze wanhopige strijd om het naakte bestaan begonnen langzamerhand hun oude idealen te verbleken, begonnen ze in te zien dat hun droom geen werkelijkheid zou worden. Een modelkolonie, die anderen tot voorbeeld kon zijn, hadden ze willen stichten, maar dat was jammerlijk mislukt. Gederah werd op den duur een gewone landbouwkolonie, waarin van de oorspronkelijke idealen bijna niets meer te bespeuren viel. Waren al hun opofferingen dus voor niets geweest?

Toch niet, want het ideaal, waarvan ze waren uitgegaan, had bij vele jonge mensen weerklank gevonden en door hun sterk geloof en hun heldhaftig doorzettingsvermogen gedurende de eerste jaren hadden ze velen, die zwak en twijfelachtig waren, sterk gemaakt. Steeds meer jonge mensen in de Oost-Europese landen waren nu tot de overtuiging gekomen dat Palestina op den duur weer een Joods land zou kunnen worden als de Joden zelf de bodem gingen bewerken en dat een Joods Palestina de enige oplossing was om aan de nood, waarin zovele Joden verkeerden, voorgoed een einde te maken.

En zo trokken er nieuwe groepen jonge pioniers naar het verre Palestina. Verheven was hun streven, onbuigzaam hun wil, maar gering waren hun kennis en ervaring op landbouwgebied. Vol geestdrift, maar zonder voldoende voorbereiding stichtten ze landbouwkolonies, doch geen daarvan werd een succes. Slechts de geldelijke steun van baron de Rotschildt, die zijn vermogen in dienst van het kolonisatiewerk stelde, redde hen van de ondergang. Wie vol hoop en verwachtingen gekomen was, werd door dit alles diep teleurgesteld. In 1891 stroomden als gevolg van nieuwe, nog bloediger vervolgingen duizenden Russische Joden Palestina binnen, vol grootse plannen. Maar ook hun luchtkastelen stortten ineen en velen begonnen zich af te vragen of de terugkeer van het Joodse volk naar Palestina niet een hersenschim was.

Waarom mislukte alles? Wat ontbrak er aan het Joodse streven? Nog heel veel. Een goed, breed opgezet plan. Eensgezindheid. Grondige voorbereiding. Geld. Maar bovenal: een leider, die de mensen kon bezielen en die, zoals eens Mozes had gedaan, het Joodse volk de juiste weg zou wijzen naar het Beloofde Land!

In die tijd woonde in Wenen een Joodse schrijver en journalist, die Theodor Herzl heette. Het ontbrak hem aan niets: als schrijver was hij zeer gevierd, z'n toneelstukken werden met succes opgevoerd, geld-

zorgen had hij niet en van Jodenvervolgingen had hij geen last. Als ontwikkeld man had hij enige belangstelling voor de Joodse problemen en een enkele keer schreef hij er ook wel eens over. Maar hij had zich nog nooit bekommerd om de noden van de Joden, die minder fortuinlijk waren dan hij.

Toen stuurde een grote Weense krant Herzl naar Parijs en daar was hij als verslaggever getuige van een rechtszaak, die destijds de gemoederen van de ganse wereld in beroering bracht: het proces Dreyfus. In 1894 werd Alfred Dreyfus, kapitein van de artillerie, door een geheim militair gerechtshof veroordeeld tot verbanning naar het Duivelseiland wegens landverraad. Dreyfus was ervan beschuldigd militaire geheimen te hebben verkocht aan de Duitsers. Overtuigende bewijzen tegen Dreyfus had men niet, maar men nam aan dat hij zich aan landverraad schuldig had gemaakt op grond van 't feit dat hij... een Jood was! Hoewel Dreyfus volhield dat hij onschuldig was, werd hij gevangen gezet op het beruchte Duivelseiland. Maar steeds meer mensen begonnen aan Dreyfus' onschuld te geloven en onder hen was de beroemde Franse schrijver Emile Zola, die in een vlammende aanklacht de militaire rechters van geknoei beschuldigde. Jaren later kwam het tot een nieuwe rechtszaak en daarbij bleek dat men een onschuldige veroordeeld had. Na de vreselijke jaren op het Duivelseiland herkreeg Dreyfus z'n vrijheid en werd hij in z'n rang van kapitein en in z'n eer hersteld.

Wat Herzl als een slag in 't gezicht getroffen had, was dat men Dreyfus van verraad verdacht en veroordeeld had louter en alleen omdat hij een Jood was! Maar wat een nog veel diepere indruk op Herzl had gemaakt: dat hij in het Frankrijk van ‘Vrijheid, gelijkheid en broederschap 'tijdens het proces de volksmenigte had horen roepen: ‘Weg met de Joden! Maak ze af, de Joden, die landverraders!!’ Door de golf van anti-semitisme, van Jodenhaat, die door Frankrijk spoelde, werd Theodor Herzl zich er plotseling van bewust dat dit alles ook hem gold en dat hij onverbrekelijk tot het Joodse volk behoorde. Tegelijkertijd besefte hij hoezeer hij als Jood te kort was geschoten. Een gevierd schrijver was hij, maar had hij met al z'n talenten ook maar iets gedaan ten behoeve van het onderdrukte Joodse volk? Neen immers! Hij had van het leven genoten, terwijl millioenen in nood verkeerden!

Het Dreyfus-proces had Theodor Herzl wakker geschud. Het was alsof er een storm boven hem was losgebarsten, alsof de wolken zich

hadden geopend en onder rollende donderslagen bliksemstralen door hem heen flitsten, zoals hij zelf later vertelde. Duizenden ideeën kwamen op hem af en daarachter doemde in verblindende glans een machtig visioen op, waarin hij steeds scherper zag de weg, die naar de bevrijding van het Joodse volk kon leiden. En zag hij aan het einde van die weg niet een hemelhoog gebouw oprijzen, waar de kinderen Israëls in vrede konden leven?

Sinds hij dat visioen gezien had, kon Theodor Herzl niet meer gewoon denken, kon hij niet meer gewoon eten, drinken en slapen, kon hij alleen nog maar schrijven, in een adembenemend tempo schrijven om de stortvloed van gedachten, die in hem opwelden, op papier te kunnen bijhouden. Geen moment kwam hij tot rustige bezinning, overlezen deed hij niets, hij schreef maar door, dagen en nachten lang, als in een koortsachtige droom. Toen hij eindelijk klaar was, had hij het gevoel dat hij alles gegeven had wat er in hem was en dat daarmee zijn levenstaak volbracht was. Doch daarin vergiste hij zich, want juist met het boek, dat hij geschreven had, begon voor Theodor Herzl een nieuw leven - een leven gewijd aan het Joodse volk! 'De Jodenstaat', zó luidde de uitdagende titel van het boek, dat Herzl geschreven had. In 64 bladzijden kwam hij met een volledig plan voor de stichting van een Joodse staat en maakte hij op glasheldere wijze het 'hoe' en 'waarom' duidelijk. Op velen, die zich met dit probleem bezig hielden, maakte het een geweldige indruk, anderen vonden zijn plan echter een hersenschim. Maar Herzl volstond niet met het schrijven van dit boek, nee, hij nam ook de schier bovenmenselijke taak op zich het plan, dat hij beschreven had, ten uitvoer te brengen. Dat bestond in de eerste plaats in het scheppen van een organisatie, waarin alle Joden, die de noodzaak van een Joodse staat inzagen, zich zouden verenigen. Met hartstochtelijke toewijding ging Herzl aan het werk en in korte tijd leidde dit tot de ontwikkeling van een grote, moderne 'Zionistische beweging', die in 1897 in Bazel haar eerste internationale congres hield. Op deze bijeenkomst werd vastgesteld welke maatregelen genomen moesten worden om een terugkeer naar 'Zion' - waarmee Palestina bedoeld werd - te bewerkstelligen. Herzl toonde zich al bij de eerste besprekingen een groot staatsman en... een geboren leider, die in de harten van de tweehonderd afgevaardigden uit vele landen een heilig vuur wist te ontsteken. Het eerste wat hij zei, was: 'Wij zijn hier bijeen om de eerste steen te leggen van het huis, dat het Joodse volk onderdak zal bieden.'

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

Na afloop van het congres schreef Herzl in zijn dagboek: ‘Als ik het resultaat van het congres in Bazel in één zin moest samenvatten, zou ik zeggen: in Bazel stichtte ik de Joodse staat. Zou ik deze woorden in het openbaar uitspreken, dan zou ik uitgelachen worden. Maar misschien over vijf jaar en zeker over vijftig jaar zal iedereen het merken...’

‘Een Joodse staat’... na 1900 jaren van ballingschap en wrede vervolging klonk dat als een sprookje. Zou dit sprookje werkelijkheid worden? Hoe dan ook, voor 't eerst sinds Mozes had het Joodse volk weer een leider van groot formaat en deze ene man had millioenen opgejaagde en onderdrukte mensen nieuwe hoop gegeven...

In zijn boek en op het congres had Herzl aangegeven wat er gedaan moest worden om tot een Joodse staat te komen. Een staat bestond in de eerste plaats uit een volk. Dat volk werd gevormd door alle Joden, die een Joodse staat wensten. Zij moesten zich in de Zionistische beweging aaneensluiten, opdat zij een sterk en eensgezind volk werden. Een staat had een regering. Dat was voorlopig het bestuur van de Zionistische beweging. Het zou alle werkzaamheden regelen. Een staat beschikte over geld. Daartoe diende een bank te worden opgericht, waarin rijke Joden hun geld belegden en die alle werkzaamheden financierde. Een staat had land, had een grondgebied... daarover moest onderhandeld worden met de regeringen, die het meeste belang bij Palestina hadden.

Voor z'n bank rekende Herzl op de medewerking van Joden, die geld hadden. Maar daarin werd hij al meteen teleurgesteld. Ze vonden zijn plan veel te fantastisch en te gewaagd om er hun geld in te steken. Verder had Herzl zijn hoop gevestigd op de regeringen van Turkije, Engeland en Duitsland. Palestina was in Turkse handen, de sultan van Turkije verwaarloosde het land en zat door zijn dure hofhouding voortdurend in geldnood. Herzl meende dat hij met geld bij de sultan veel kon bereiken. Hij reisde naar Constantinopel. Hij reisde naar Engeland, naar Duitsland, naar Rusland, waar hij door de Joden met onbeschrijflijke geestdrift ontvangen werd, en ook bezocht hij, voor de eerste en enige maal, het land van zijn dromen, Palestina.

Maar de sultan van Turkije, de keizer van Duitsland en de andere machthebbers, tot wie bij zich na veel moeite toegang kon verschaffen, scheepten hem af met mooie praatjes zonder daadwerkelijk hulp te bieden. Alleen Engeland opende enig vooruitzicht door het aanbod

een gebied in Oost-Afrika, Oeganda, voor Joodse immigratie open te stellen. Herzl, die pas met eigen ogen de ellende der Russische Joden aanschouwd had, voelde wel wat voor Oeganda bij wijze van tijdelijk onderdak, maar stuitte bij velen van zijn volgelingen op hevige tegenstand - al hun verlangen ging immers uit naar het land, dat door Herzls optreden meer dan ooit tevoren het Beloofde Land was geworden!

De ene bittere teleurstelling na de andere kreeg Herzl te verwerken, maar hij versaagde niet. Integendeel, steeds hardnekkiger vocht hij voor z'n idealen. Staatslieden, vorsten, bankiers, alles wat macht had, probeerde bij voor de goede zaak te winnen, maar vrijwel zonder succes. Alleen bij zijn volk en dan nog in hoofdzaak bij het armste deel daarvan vond hij in toenemende mate geloof en bereidheid.

Herzl leed aan een gevaarlijke hartkwaal. Dat wist hij. Ook wist hij dat deze hartkwaal dodelijk was, tenzij hij het heel kalmpjes aan deed. Toch ontzag hij zich niet, gunde hij zich geen ogenblik rust: hij maakte de ene lange reis na de andere, bezocht honderden mensen, sprak overal in Europa vergaderingen toe, schreef duizenden brieven en was steeds in touw - dag en nacht! En al ging het allemaal veel moeilijker en langzamer dan hij verwacht had, toch verkreeg hij geleidelijk aan resultaten, die een stap in de goede richting betekenden. Dit spoorde hem aan nog harder te werken, want Theodor Herzl had haast!

Pas vier en veertig jaar oud was Herzl toen hij wist dat zijn leven snel ten einde liep. Waren hem nog enkele maanden beschoren? Of slechts enkele weken? Dat wist hij niet. En daarom had hij haast - er viel immers nog zo veel te doen...

Mensen bezoeken, brieven schrijven, vergaderingen toespreken, onderhandelingen voeren, reizen en nog eens reizen, en dan weer brieven opstellen, vermoeiende gesprekken voeren om steeds meer mensen te bezielen en voor het grote doel te winnen. Zo ging het voort, dag in, dag uit, in een koortsachtig tempo, dit zwoegen zonder weerga. Tot, midden in die verbeten strijd om het welzijn van het Joodse volk, deze heldhaftige man ten onder ging...

Gekweld door de hevigste pijnen nam Theodor Herzl op 3 Juli 1904 afscheid van zijn moeder. Daarop sloot hij voorgoed de ogen, stierf hij in de vaste overtuiging dat hij zijn leven niet vergeefs had geofferd en dat zijn volk de Joodse staat in alle glorie zou doen herrijzen!

Het Joodse volk rouwde om het heengaan van zijn geliefde leider. Theodor Herzl was dood, maar zijn werk...? Zijn werk leefde en ging voort! In zijn sterfjaar trokken opnieuw duizenden jonge Joodse mannen en vrouwen naar Palestina, dat zij wilden veroveren, niet door wapengeweld en ook niet door geld en gehuurde Arabische werkkrachten, maar door eigen arbeid! Zij meenden dat het Joodse volk alleen recht op de gekochte grond had als het die grond ook met eigen hand bewerkte. Bij die ‘verovering door de arbeid’ konden ze steunen op de ervaringen van hun voorgangers.

Grote kracht putte de Zionistische beweging uit de idealen van het socialisme, dat de arbeiders van loonslaven tot vrije mensen wilde maken, die hun arbeid verrichtten niet ten behoeve van enkelingen, die in de eerste plaats winst en rijkdom nastreefden, maar ten behoeve van de menselijke samenleving. Dat wilden ook de jonge Joodse pioniers. In de nieuwe maatschappij, die zij in Palestina gingen opbouwen, wilden ze de uitbuiting en het recht van de sterkste afschaffen en daarvoor in de plaats stellen rechtvaardigheid en gelijke rechten voor allen. Velen wilden niet anders dan volgens de socialistische beginselen leven en dat leidde onder meer in 1909 tot de stichting van de eerste ‘kibboets’: een gemeenschappelijk landbouwbedrijf, gezamenlijk eigendom van de arbeiders, die allen, zowel mannen als vrouwen, gelijke rechten en plichten hadden, die alles samen en in gezamenlijk overleg deden en geen loon of eigen bezittingen hadden, maar alles samen deelden. Deze eerste kibboets, die Daganiah genoemd werd, had het in 't begin heel moeilijk, maar werd uiteindelijk, zonder ook maar iets van z'n idealen prijs te geven, toch een succes. Er kwamen meer van dergelijke kibboetsiem, gemeenschappelijke landbouwbedrijven, die op de ontwikkeling van het land een enorme invloed hadden.

Zo kwam er nieuw leven in het Oude Land, want vele duizenden Joden wijdden zich in Palestina aan het vruchtbaar maken van de grond, aan de akkerbouw, zuidvruchtenplantages, veeteelt met zuivelbereiding en groenteteelt. Er kwamen modelboerderijen en landbouwscholen en met man en macht bracht men dorre of moerasachtige streken in ontginning om nieuwe immigranten een bestaan te verzekeren. Toen brak echter als een donderslag bij heldere hemel de eerste wereldoorlog uit, die het kolonisatiewerk lam legde, en veel vernietigde, dat met grote moeite was opgebouwd. Turkije raakte in oorlog met Engeland, Palestina werd gevechtsterrein, bijna 30 000 Joden werden door

de Turken verbannen en weggevoerd, velen stierven van honger, maar gelukkig kwam er tenslotte redding doordat de Engelsen het land veroverden.

Het was in die tijd dat de Engelse minister van Buitenlandse Zaken Balfour aan baron de Rotschildt een brief stuurde, die een kroon op het werk van de Zionistische beweging scheen te vormen doordat er de volgende zinsnede in voorkwam: *Zijne Majesteits regering beschouwt de vorming van een nationaal tehuis in Palestina voor het Joodse volk goedgunstig en zal zich zoveel mogelijk beijveren het bereiken van dit doel te verlichten*. Hiermede werd voor 't eerst in de geschiedenis van het Jodendom het historisch recht van het Joodse volk op Palestina onomwonden erkend. Zelfs tot diep in Rusland bracht deze 'Balfourverklaring' millioenen Joden tot de overtuiging, dat de verlossing nabij was en dat Herzls visioen, een eigen Joodse staat, nu spoedig grootse werkelijkheid zou worden.

Bitter was dan ook de teleurstelling, toen al spoedig bleek dat Engeland zijn belofte niet nakwam. Het is nu eenmaal zo dat de buitenlandse politiek van een land zelden bepaald wordt door menslievende overwegingen. Handhaving of vergroting van de macht - daar gaat 't meestal om! Zo nodig door toepassing van het 'Verdeel en heers!' Dat deed ook Engeland in Palestina. Terwijl de Joden alles in 't werk stelden om tot vriendschappelijke betrekkingen met de Arabische bewoners van het land te komen, zetten vele Engelsen de Arabieren tegen hen op om daarna voor de Arabieren partij te kiezen. Engeland wilde daarmee de sympathie van de Arabische wereld winnen, die het nodig had om zijn macht in het nabije oosten te versterken. Toch gingen de Joden met uiterste zelfbeheersing op de ingeslagen weg voort; werden hun landbouwkolonies door gewapende Arabieren aangevallen, dan beperkten ze zich tot zelfverdediging en vermeden ze het hun aanvallers dodelijk te verwonden. En hoe nadelig vele maatregelen van het Britse bestuur ook voor de Joden waren, toch legden ze zich er bij neer in de hoop op den duur Engelands medewerking te verkrijgen. Helaas ging deze hoop niet in vervulling.

Maar ondanks de vele tegenwerking, ondanks Arabische aanvallen en andere moeilijkheden, werd er enorm veel werk verzet. Hele steden en dorpen rezen uit de grond, de ene landbouwkolonie na de andere werd gesticht, Jeruzalem kreeg een universiteit, Haifa een technische hogeschool, omvangrijke installaties werden aangelegd om droge gron-

den te besproeien, er kwamen ziekenhuizen, scholen en laboratoria, landbouwproefstations en fabrieken en electrische centrales, op grote schaal werden bossen aangeplant, moerassen werden drooggelegd en uitgestrekte woestenijen werden tot vruchtbaarheid gebracht.

De Zionistische beweging groeide voortdurend, steeds meer geld werd door de overal op aarde verspreide Joden bijeengebracht en hoezeer de Engelsen de Joodse immigratie ook bemoeilijkten, toch steeg het Joodse bevolkingsaantal snel. Waren er in 1918 in Palestina ruim 50 000 Joden, in 1924 waren 't er 100 000, in 1932 200 000 en in 1940 een half millioen. De organisatie van de Joodse samenleving was goed en modern, er was een bloeiend cultureel leven ontstaan, op vele landen werd handel gedreven en jaarlijks werden er onder meer voor millioenen aan 'Jaffa'-sinaasappelen uitgevoerd. En al met al had de Joodse kolonisatie in nauwelijks een halve eeuw van het dorre, armoedige Palestina een land gemaakt met vruchtbare landbouwgebieden, met bloeiende steden en met een veel grotere welvaart dan alle omringende landen.

De jeugd had in dit alles een belangrijk aandeel geleverd, vooral in het ontginningswerk. En dit zware werk werd voornamelijk gedaan door zoons en dochters van winkeliers en andere middenstanders, door studenten, gymnasiasten en vroegere kantoorbedienden, die dit in 't geheel niet gewend waren. Onder de gloeiende zon, karig gekleed en gevoed haalden ze stenen uit de grond, verrichtten ze het moeizame graafwerk en legden ze wegen aan. En dit met een vertrouwen en levensblijheid, die bij iedereen bewondering opwekten. Uitermate heldhaftig was vooral hun strijd tegen de moerassen. Daar stonden ze maandenlang in de brandende hitte, met vaak hongerige magen en lijdend aan koorts, tot hun borst in het vuile, stinkende water om daarin buizen te leggen, waarmee het water kon worden afgevoerd. Velen gingen ten onder aan malaria en aan andere ziekten, velen stierven van uitputting of door Arabische kogels, maar het ontginningswerk ging voort, steeds meldden zich nieuwe jonge mensen om deel te nemen aan deze pioniersarbeid!

In de tijd dat Herzl van een Joodse Staat droomde, woonden er in Palestina slechts enkele tienduizenden Joden. Nu waren er meer dan een half millioen Joden in het Oude Land, dat ze met taai doorzettingsvermogen en heel veel idealisme tot nieuwe bloei hadden gebracht. Maar was daarmee Herzls droom van een Joodse staat werkelijkheid geworden?

Nee, want het Joodse land stond nog onder Engelse heerschappij. En de honderdduizenden Joden, die ternauwernood waren ontkomen aan Hitlers concentratiekampen, waar millioenen van hun zusters en broeders een gruwelijk einde hadden gevonden, en die niets liever wilden dan naar Palestina te gaan, vonden de poorten van het Beloofde Land gesloten...

‘Maar waar een wil is, is een weg! En die wil wás er, want het oude ideaal leeft onverminderd voort!’ zei David Bloch, nadat hij me de zo bewogen geschiedenis van het Joodse volk had verteld. Dat kon ik me voorstellen, dat dit ideaal onverminderd voortleefde, want het was een ideaal, zo mooi en zo groots dat het ook mij geheel vervulde. Niet langer zwierf ik eenzaam en verlaten door de straten van Eindhoven, gekweld door de somberste gedachten, niet langer vroeg ik me af of het leven nog zin had, want nu had ik een vriend: David Bloch van de Joodse Brigade. En door wat hij me verteld had, zag ik weer een levensdoel!

‘Wil je?’ vroeg David. Natuurlijk wilde ik. Waar een wil is, is een weg. David wees me die weg.

Deze afbeelding wordt uit voorzorg niet getoond

Hoofdstuk 6

Als ik kans zag in één dag een paspoort te krijgen, kon ik mee... Ik wist dat dit eigenlijk onmogelijk was en dat zoiets op z'n minst veertien dagen duurde omdat grondig moest worden nagegaan of je in de oorlog niet ‘fout’ was geweest. Heel wat NSB-ers en ander verraderlijk gespuis trachtten immers een paspoort te bemachtigen om Nederland en hun straf te ontvluchten. Maar wat onmogelijk scheen, wilde ik toch proberen en 's morgens om zes uur stond ik al in de rij voor het paspoortenkantoor. Gelukkig waren er niet veel mensen voor me. Om negen uur ging het kantoor open, om kwart over tien was ik al aan de beurt.

Ik overlegde m'n persoonsbewijs, dat ik in Veghel had gekregen, en zei dat ik graag een paspoort wilde hebben. De ambtenaar zei dat ik daarvoor in Veghel moest zijn omdat ik daar was ingeschreven. Ik zei dat ik Amsterdammer was, dat ik pas met veel moeite naar Amsterdam was teruggekeerd en dat het me aan tijd ontbrak om naar Veghel te gaan omdat ik mijn paspoort graag nog die zelfde dag wilde hebben. Even keek de ambtenaar me aan of ik gek was, toen legde hij me op vaderlijke toon uit dat ik als jongen, als minderjarige, toestemming van m'n ouders moest hebben. Ik zei dat m'n ouders door de Duitsers waren weggehaald en in Polen waren omgekomen. En ik vroeg de man of hij geen uitzondering kon maken omdat er voor mij zoveel van dat paspoort afhing. ‘Maar waar ga je dan heen?’ vroeg de ambtenaar. Er was iets in z'n ogen dat me vertrouwen in hem deed stellen. Snel keek ik om me heen, maar er stond niemand achter me of naast me en overal was druk geroezemoes. ‘Palestina,’ zei ik zacht. De ambtenaar keek me een ogenblik strak aan en zei toen: ‘Ik zal doen wat ik kan.’ Hij vroeg een telefoongesprek met de gemeentesecretarie in Veghel aan

en ging meteen aan 't werk. Nog die zelfde dag had ik mijn paspoort!

's Avonds liftte ik met een vrachtauto naar Breukelen, waar ik nog voor zonsondergang aankwam. Ik had een schets van Breukelen en omgeving meegekregen, waarop precies stond aangegeven hoe ik de boerderij kon bereiken. Het was een afgelegen boerderij, waar ik kennis maakte met m'n nieuwe makkers: negentien jongens en acht meisjes. Ik was de jongste, de meesten van hen waren een jaar of twintig. Verscheidenen van hen hadden in een concentratiekamp gezeten en hadden dat wonder boven wonder overleefd, anderen hadden een heel moeilijke tijd als onderduiker achter de rug en hadden bijvoorbeeld in de winter met maar heel weinig eten en zonder enige verwarming lange tijd in een hol onder de grond geleefd. Maar over al deze dingen werd weinig gepraat gedurende de drie dagen dat we in Breukelen verbleven. Alles was er hier op gericht ons grondig voor te bereiden op de moeilijke tocht die ons te wachten stond.

De leider van onze groep noemden we Max. Hij had bij het transport naar Polen kans gezien uit de trein te springen en had zich bij een Nederlandse verzetsgroep aangesloten. Tot in de kleinste bijzonderheden legde hij ons uit hoe we naar Palestina zouden gaan, welke moeilijkheden en gevaren ons te wachten stonden en welke voorzorgen we moesten nemen om de kans, dat de reis zou slagen, zo groot mogelijk te maken. Ook gaf hij ons duidelijke aanwijzingen voor 't geval we onderweg gepakt werden. De politie zon ons dan verhoren en Max liet ons de antwoorden op de vragen, die ons daarbij gesteld zouden worden, woord voor woord uit 't hoofd leren. Een kleine fout van één van ons kon alles doen mislukken, vandaar dat alles tot in de puntjes werd voorbereid.

Waarom al die geheimzinnigheid? Gingen we iets doen dat verboden was? Inderdaad: we gingen naar Palestina zonder toestemming van de Engelsen, onder wier beheer Palestina stond. Terwijl tienduizenden Europese Joden, die aan de dood in de concentratiekampen ontsnapt waren en nu in vluchtelingenkampen nog altijd in hevige nood verkeerden, niets liever wilden dan naar Palestina gaan en Palestina hen gemakkelijk kon opnemen, weigerden de Engelsen deze mensen toe te laten. Elke maand gaven ze slechts een beperkt aantal certificaten, toestemmingen, en alleen wie zo'n certificaat had, mocht Palestina binnen. Nadat alle pogingen de Engelsen tot andere gedachten te brengen, hadden gefaald, besloten de Joden hun lot in eigen hand te

nemen en zonder toestemming der Engelsen toch naar Palestina te gaan. Met alle middelen, waarover ze beschikten, tot vliegtuigen en oorlogsschepen toe, probeerden de Engelsen dit te verhinderen en dit dwong de Joden hun transporten naar Palestina zorgvuldig voor te bereiden en geheim te houden.

David Bloch had er kort na onze ontmoeting in Eindhoven voor gezorgd dat ik in contact kwam met iemand, die met een groep Joodse jonge mensen zo'n geheime tocht naar Palestina voorbereidde. Ik vroeg hem mij mee te nemen. Hij vond me met m'n vijftien jaar nog wat jong, maar hij zou zien wat hij doen kon. Eerder dan ik had verwacht kreeg ik bericht dat ik meemocht als ik kans zag snel aan een paspoort te komen omdat we binnen een week zouden vertrekken.

Drie dagen bleven we op de boerderij in Breukelen om ons voor te bereiden, daarna begon het grote avontuur. Op een zonnige Vrijdagmorgen reed een camion, een vrachtauto van de Joodse brigade, langs onze boerderij en nam tien leden van ons groepje op. Zodra de eerste camion weg was, kwam een tweede, waarin ook ik een plaatsje kreeg. Het geronk van de motor klonk me als muziek in de oren. We waren op weg...

We zagen niets, want de camions waren geheel gesloten om te voorkomen dat iemand ons zou zien. Urenlang reden we in zuidelijke richting, alleen bij de grote rivieren hadden we enig oponthoud. De Duitsers hadden alle bruggen vernield en daarvoor in de plaats waren nu veerponten of pontonbruggen. Bij elke rivier stonden lange files auto's te wachten om naar de overkant te gaan, maar gelukkig kreeg Chaïm, onze chauffeur, voorrang op z'n militaire papieren. In Tilburg waar we tankten, keek een bekend gezicht naar binnen: David Bloch, die uit Eindhoven was gekomen om afscheid te nemen van mij en nog enkele anderen, die hij had kunnen helpen. Hij zei: ‘Tot ziens in Jeruzalem...’

Tegen de middag bereikten we de Nederlandse grens. We mochten nu niet meer praten; muisstil moesten we ons houden opdat geen enkel geluidje zou verraden dat zich achter in die gesloten camions mensen bevonden. We hoorden Chaïm in 't Engels met de douanen en marechaussees praten. Hij had ‘special orders’, dat wisten we, maar zou 't hem daarmee lukken over de grens te komen zonder dat de inhoud van zijn wagen gecontroleerd werd?

Toen de motor aansloeg, wisten we dat het gelukt was. We reden

weg en kort daarop hielden we weer stil: Belgische douane! Ook hier kon Chaïm op vertoon van z'n papieren doorrijden. Nu begon een eentonige, vermoeiende rit, vele uren lang door België tot we 's avonds de Franse grens bereikten. Weer deden Chaïms papieren wonderen, want ook deze grens kwamen we over zonder dat de inhoud van de camion gecontroleerd werd. Dat we in Frankrijk waren was een hele opluchting, want ook al had men ons niet veel kunnen maken omdat we nog altijd in bezit waren van Nederlandse paspoorten, onze reis had door één contrôle toch kunnen mislukken.

Doodop waren we toen eindelijk onze camion in een Frans stadje stopte en we konden uitstappen. Wat waren we stijf geworden! In het huis, waar we binnen gingen, was op onze komst gerekend. We begrepen dat het een speciaal voor dit doel ingericht doorgangshuis was.

De volgende dag reden we in één ruk naar Parijs, waar we in een nog veel groter tehuis onderdak vonden. Hier waren meer dan honderd Joodse mannen, vrouwen en kinderen, die op hun vertrek naar Palestina wachtten. En daar kwamen al de eerste nacht nog zeventig jonge mensen uit Polen en Duitsland bij. Die hadden helemaal geen paspoorten of andere papieren, die een verblijf in Frankrijk mogelijk maakten en daarom kregen ze voorrang. Voor ons betekende dat een lelijke tegenslag. We hadden er op gerekend ons binnen enkele dagen te kunnen inschepen, maar dat ging niet door. Het schip was vol en vertrok zonder ons! Wat een teleurstelling!

Hoelang we zouden moeten wachten, wist niemand. We bleven niet in Parijs, maar werden naar het dorp Trescléoux in het zuiden van Frankrijk gebracht. Daar werden we gehuisvest in een gebouwtje, dat voor een ‘rusthuis’ moest doorgaan. We bleven er bijna anderhalve maand en verveelden ons geen ogenblik. We werkten bij de boeren en er werden allerlei cursussen gegeven om ons op onze taak in Palestina voor te bereiden. Het zou een heerlijke tijd zijn geweest als we niet zo naar ons vertrek naar Palestina verlangd hadden.

Eens in de week kwam een geheimzinnig mannetje ons bezoeken: klein, verschrompeld en armoedig gekleed, een mannetje ‘dat je een cent zou geven’. Wie en wat hij was en waar hij vandaan kwam, dat wisten we niet, maar hij zorgde er voor dat het ons aan niets ontbrak en op zekere dag verraste hij ons met de blijde boodschap dat we binnen tien dagen scheep zouden gaan. Opnieuw werden we grondig voorbereid op wat ons te wachten stond.

Op 24 October 1945 verlieten we in drie verschillende richtingen en op drie verschillende tijdstippen - om niet te veel opzien te baren - ons ‘rusthuis’ in Trescléoux. Met de trein gingen we naar Marseille. Dat was een hele rit, bijna tien uur, waarbij we verscheidene malen moesten overstappen. Onderweg sloten zich Joodse groepen, die in andere dorpen op het transport per schip naar Palestina gewacht hadden, bij ons aan. Voor de veiligheid moest dit zo gebeuren dat het voor niet-ingewijden onopgemerkt bleef! Bij aankomst in Marseille waren we in totaal met driehonderd mensen, maar de verschillende groepen deden op het station net alsof ze niets met elkaar te maken hadden. Zelfs de leden van één groep bleven niet op een kluitje bij elkaar, maar volgden met z'n tweeën, drieën of vieren op enige afstand hun groepsleider. Op verschillende punten buiten het station stonden vrachtauto's gereed en die brachten ons naar een haventje aan de Middellandse Zee, waarvan ik de naam achterwege moet laten. Daar lag boven op de bergen als een adelaarsnest op een rotspiek een groot, oud landhuis, dat onze laatste verblijfplaats in Europa werd.

Ik had vroeger wel eens horen praten over de exotische pracht van de Franse Rivièra. Wel, daar zat ik nu zelf middenin! Voor 't eerst van m'n leven zag ik cactussen in 't wild, olijfbomen en palmen - steile bergen, rotskloven en watervalletjes! Maar 't meest genoot ik toch wel van het uitzicht over de grillig gevormde kust en de Middellandse Zee met z'n azuur-blauwe water. Urenlang tuurden we over dat wijde water waarachter het Beloofde Land moest liggen.

Vooral nu we met driehonderd mensen bijeen waren, viel me op hoe voortreffelijk dit hele geheime gedoe georganiseerd was. Het ontbrak ons aan niets, in de naaste omgeving waren opslagplaatsen met dekens, kleren en levensmiddelen en zelfs beschikte men over radiostations, die met hun geheime zenders in verbinding stonden met Palestina en met het schip, dat naar ons toe kwam. Voor alles was gezorgd!

Op de eerste November kwam het bericht dat het schip ons op 4 November kwam halen. Wild enthousiast waren we daarover. Weer kregen we vele aanwijzingen en werden we zorgvuldig voorbereid op de komende gebeurtenissen. Op de laatste dag pakten we onze bagage en werd alles gewogen. Al in Holland hadden we er op gerekend dat we niet veel meer konden meenemen dan wat kleren, levensmiddelen en toiletartikelen omdat we in 't geheim op de kust van Palestina zou-

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

den landen en daarbij waarschijnlijk door het water zouden moeten waden, waarna we in staat moesten zijn ons snel uit de voeten te maken. Alle brieven, die we bij ons hadden, moesten we voor ons vertrek om veiligheidsredenen verbranden.

Tegen de avond zagen we heel in de verte een schip aankomen. Zou dat 'm zijn? Gespannen tuurden we over het water. Ja, dat was ons schip, per radio kwam de bevestiging. We werden allen bijeengeroepen en kregen toen onze officiële papieren voor emigratie naar... Panama! Nu is Panama niet bepaald hetzelfde als Palestina, het ligt immers in Midden-Amerika! Maar dat hinderde niet, want we hadden nu papieren die ons de volgende morgen in staat stelden onder het oog van de Franse douanen en met hun volledige toestemming aan boord van het schip te gaan. Wat zijn dergelijke ‘officiële’ papieren met hun duur uitziende zegels, stempels en handtekeningen onder dergelijke omstandigheden toch veel waard! Wat kun je er veel mee bereiken, zelfs als ze... vervalst zijn!

Het schip, dat ‘Azuera’ heette en net als wij onder Panamese vlag voer, zag er oud, verroest en smerig uit, maar wat ons het meest tegenviel was de grootte ervan. We vroegen ons zelfs af of we er wel allemaal op konden. Tot overmaat van ramp bleek toen dat het schip al meer dan driehonderd mensen herbergde: Joden uit Duitsland, Polen, Oostenrijk, Hongarije, Roemenië en Rusland, waarvan de meesten in Hitlers concentratiekampen de ergste verschrikkingen hadden doorgemaakt. Daar moesten wij nog bij!

De ‘Azuera’ was maar een klein vrachtscheepje, dat oorspronkelijk nooit meer dan enkele tientallen mensen vervoerd had. In de ruimen ervan had men kooien, steeds drie boven elkaar, getimmerd en daarin konden met moeite driehonderd mensen. Nu werd het totale aantal passagiers meer dan zeshonderd en dat was veel te veel. Bij het aan boord gaan ontstond dan ook meteen al de nodige verwarring, vooral doordat er zoveel verschillende talen gesproken werden en de mensen elkaar niet konden verstaan. Maar het gebrek aan ruimte was toch wel het ergste; overal viel je gewoonweg over de mensen. Hoe moesten al die mensen eten? En zich wassen? Waar moesten ze tijdens de lange zeereis blijven? Waar moesten ze slapen? En wat zouden de gevolgen zijn als er eens iets gebeurde met dit versleten karkas, dat maar een paar gammele reddingsboten had? Waar moest het heen, met dit drijvende mensenpakhuis?

Naar Palestina! En dat werkte als een toverspreuk. De meeste opvarenden waren jonge mensen, die de dood al vele malen onder ogen hadden gezien en die allen vervuld waren van een zelfde brandend verlangen: in het Oude Land aan een nieuwe toekomst te bouwen! Dat gemeenschappelijk ideaal hielp ons de beperkte ruimte rechtvaardig te verdelen en de moeilijkheden zoveel mogelijk uit de weg te ruimen. In verschillende ploegen werd er gegeten en geslapen en zelfs bleek het mogelijk te zijn op het dek een ruimte vrij te maken waar de 'horra' gedanst kon worden!

Deze eerste zeereis was een sensatie voor me. Als er een plaatsje vrij was, kon ik uren lang over de reling hangen, genietend van het dartele spel der schuimende golven, die het blauw-groene water op witgeaderd marmer deden lijken. Dan dacht ik terug aan die anderhalf jaar dat ik in huis opgesloten had gezeten en snoof ik vol welbehagen de frisse, zilte zeelucht op!

Toen we in de verte de gekartelde rotskust van het eiland Corsica zagen opdoemen, ontdekten we dat we achtervolgd werden door een snelvarend motorjacht. Het haalde ons spoedig in en bleek een Frans patrouillevaartuig te zijn. Met vlaggeseinen gaf het ons schip bevel te stoppen, het stuurde een motorsloep naar ons toe en daaruit klommen op ons schip zes officieren. De schrik sloeg ons om het hart! Want weliswaar beschikten we allen over papieren om naar Panama te gaan, maar... Panama lag in westelijke richting en wij voeren pal naar het zuid-oosten...

Tussen de kapitein van ons schip, eert niet-Joodse Turk uit Constantinopel, en de Franse officieren ging het, wat je noemt, 'Spaans' toe. Die Fransen geloofden er natuurlijk geen steek van dat wij naar Panama gingen! Maar weer bleek hoe grondig alles voorbereid was. Op verzoek van onze kapitein stelden de Fransen zich per radio in verbinding met hun hoofdkwartier in Parijs en daar bevestigde men dat de 'Azuera' met emigranten op weg was naar Panama en dat alles in orde was. Moesten de Fransen nu maar aannemen dat ons schip bij wijze van vergissing de verkeerde kant op gegaan was? Ik weet het niet, maar wel weet ik dat ze met ettelijke pakjes Amerikaanse sigaretten ons schip verlieten en ons verder geen last meer bezorgden.

Voor ons fatsoen voeren we een uurtje op halve kracht in westelijke richting, maar zodra het duister werd, maakten we rechtsomkeert om in het donker tussen Corsica en Sardinië door te varen. Drie dagen later

passeerden we een andere nauwe zeestraat: de Straat van Messina tussen Sicilië en de punt van de laars, die Italië heet. Ook dat deden we 's nachts omdat er in het donker minder kans was dat we werden aangehouden.

Van verveling was op het schip geen sprake. We hadden onze cursussen, hielden de dekken en de ruimen schoon, hielpen bij de bereiding van het eten en speelden met de jonge kinderen. We lazen, praatten, dansten en zongen. Sommige jongens en meisjes hadden een muziek-instrument en vaak klonken over de Middellandse Zee de tonen van een fluit, mandoline en harmonica. Vooral van de Joodse muziek met z'n melancholieke melodieën kwam ik altijd in zo'n wonderlijke, dromerige stemming - hoe verlangde ik dan naar het land, waar Mozes vele duizenden jaren geleden de kinderen Israëls had binnengevoerd...

Aan boord kreeg ik vele goede vrienden; één daarvan, Benjamino, een Italiaanse jongen, had in de oorlog een even wonderlijke ervaring met de Joodse ster gehad als ik toen ik voor 't eerst David Bloch van de Joodse brigade ontmoette. Als kind had Benjamino in de Jodenbuurt in Rome gewoond. Al heel jong had hij z'n vader moeten helpen om geld te verdienen, want ze waren heel arm. Z'n vader maakte matrassen. Geen nieuwe matrassen, want daar waren de mensen in hun buurt te arm voor. Nee, hij herstelde matrassen, die soms wel meer dan honderd jaar oud waren en waarop geslacht na geslacht de mensen waren geboren, hadden geslapen en waren gestorven. Het was een ongezond werk dat de longen met stof en pluisjes vulde, Benjamino's vader altijd deed hoesten en hem vroeg oud maakte. Benjamino werkte hard mee om z'n vader te helpen, maar soms kon hij het niet uithouden in die donkere, vochtige werkplaats en vluchtte hij naar de rivier de Tiber, waar hij met de vissers praatte en hen hielp met hun reusachtige netten. Ook zwom hij daar af en toe of zat hij op een zonnig plekje stilletjes te dromen. Te dromen van een toekomst zonder stoffige matrassen, waarin hij een nieuw leven kon beginnen.

Ook in Italië kwamen tijdens de oorlog onder invloed van Duitsland Jodenvervolgingen. Benjamino's ouders vluchtten met hem de bergen in en hielden zich schuil. Toen Benjamino veertien jaar oud werd, beschouwde hij zich als een man en wilde hij vechten tegen de Duitsers. Hij sloot zich aan bij een groep Italiaanse partisanen, ondergrondse strijders, en maakte zich verdienstelijk met het overbrengen van geheime boodschappen.

Op zekere dag moest Benjamino met enkele berichten naar een andere partisanengroep. Zorgvuldig de open weg en vlakten vermijdend sloop hij door struikgewas en korenvelden. Na enkele uren bereikte hij de top van een heuvel. Van achter de bladeren van een boom, waarin hij zich verschool, gluurde hij omlaag waar een straatweg liep. Tot zijn verwondering zag hij over die weg een lange colonne militaire wagens aankomen, die er geheel anders uitzagen dan wat hij gewend was. Benjamino wachtte tot ze vlakbij gekomen waren en hij de herkenningstekens, die op elke wagen geschilderd waren, duidelijk kon onderscheiden. Duitsers of Italianen waren het niet. Zouden het dan misschien de Engelsen of de Amerikanen zijn, die hen kwamen bevrijden? Hij had bij de partisanen ook hun herkenningstekens geleerd, maar dat klopte niet met wat hij zag. Op elke wagen was een zespuntige ster geschilderd... hé, dat was dezelfde ster als gegraveerd was in het zilveren plaatje, dat hij aan een kettinkje om zijn hals droeg!

Benjamino raakte zo opgewonden over deze ontdekking, dat hij plotseling z'n evenwicht verloor, viel en... de heuvel afrolde tot op de weg, waar hij bijna onder de wielen van een der auto's kwam. Onmiddellijk stopten de auto's, van alle kanten klonken kreten en kwamen soldaten op hem af. Gewond was hij niet, maar hij was zo geschrokken en zo bang, dat hij wilde vluchten. Doch stevige handen grepen hem vast. Hij worstelde om los te komen en krabde daarbij als

een wilde kat. Toen kwam er een officier, die hem in 't Italiaans ondervroeg. Benjamino had bij de partisanen moeten zweren dat er geen woord over zijn lippen zou komen als hij gepakt werd, dus hield hij zijn mond en vocht wat hij kon. Ineens brak daarbij het kettinkje dat hij om z'n hals droeg en viel het met 't gegraveerde plaatje, dat er aan zat, op de grond. Een soldaat raapte het op en riep, na het aandachtig bekeken te hebben: ‘Kijk toch eens, dat jong draagt een Magen David!’, dus een Joodse ster!

Dat was Benjamino's kennismaking met de Joodse brigade van het Britse leger geweest en sindsdien was hij met z'n nieuwe vrienden heel Italië doorgeweest. Waar de mannen van de Joodse brigade ook kwamen, overal probeerden ze zoveel mogelijk te doen voor de Joden, die de oorlog overleefd hadden en zo hadden ze er, met toestemming van de ouders, ook voor gezorgd dat Benjamino naar Palestina kon gaan. Benjamino vertelde me met een stralend gezicht dat z'n ouders hem zo spoedig mogelijk zouden volgen!

Zo had elk van de vele honderden jonge mensen op de ‘Azuera’ z'n eigen geschiedenis, maar zelden was dat een vrolijk verhaal. De meesten van hen hadden door het optreden der Duitsers hun ouders verloren en hadden in hun jeugd dingen meegemaakt, waarover ze maar liever niet praatten. Ze hadden genoeg van Europa, dat voor hen een ruïne vol treurige herinneringen was - een kerkhof, waar ze allen, die hun dierbaar waren, hadden moeten achterlaten. Ze hadden er genoeg van ‘vreemdeling’ te zijn en wilden, net als de Russische studenten in 1881, naar het Oude Land om daar een nieuw leven te beginnen.

En daarom waren ze uit hun geboorteland weggetrokken, hadden ze lopend of liftend en vaak onder de hevigste ontberingen een zwerftocht door half Europa gemaakt tot ze eindelijk de kust van de Middellandse Zee hadden bereikt. Daar was gebeurd wat nog nooit was gebeurd! Want waren ooit in de geschiedenis der mensheid grote groepen jonge mensen, die tezamen vele duizenden jongens en meisjes omvatten, in wrakke schepen de zee over gestoken? De machtigste vloot op aarde, de Engelse ‘Royal Navy’ trotserend om zich met hart en ziel te gaan wijden aan de opbouw van een nieuw vaderland?

Op de zevende dag dat we op zee waren, zagen we de besneeuwde bergtoppen van het eiland Kreta. Tweederde van de reis hadden we nu achter de rug, Palestina was nog maar duizend kilometer van ons verwijderd. Maar naarmate we het Beloofde Land naderden, werd de kans

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

dat we door Engelse schepen of vliegtuigen ontdekt werden, groter. Zou het ons lukken nog drie dagen onopgemerkt te blijven?

Een hele dag lang zagen we aan stuurboord Kreta's sneeuwtoppen, de volgende morgen passeerden we enkele eilanden van de Griekse Dodekanesos. 's Middags ontmoetten we Griekse vissers, die ons hartelijk toewuifden. Nog twee dagen... de spanning steeg met het uur.

Zonder dat er iets bijzonders was gebeurd brak de laatste dag aan. We wisten dat we in de komende nacht zouden landen. Ook hierop had men ons grondig voorbereid. Bij de landing moest ieder voor z'n eigen bagage zorgen, alles moest in het donker gebeuren, er mochten geen zaklantaarns, lucifers of sigarettenaanstekers gebruikt worden, we mochten niet luid spreken en zelfs mochten we geen rinkelende voorwerpen bij ons hebben - alles moest zo stil en onopvallend mogelijk geschieden.

Wat zaten we in spanning, die laatste dag! Zou het ons lukken aan de aandacht van de patrouillerende Engelsen te ontsnappen? Eén Engels vliegtuig, één Engels schip, hoe klein ook, was voldoende om alles, wat zo zorgvuldig opgezet was, te doen mislukken. Voor de veiligheid bleven we onderdeks, waar het met al die opeengepakte mensen vreselijk warm en benauwd was. Door ons verborgen te houden was er echter een klein kansje, dat de Engelsen, indien ze ons schip ontdekten, de ‘Azuera’ voor een onschuldige vrachtvaarder hielden.

In die uren van hitte en spanning vertelde een jeugdleider uit België ons hoe hij in 1938 zo'n geheime landing in Palestina had meegemaakt:

‘Met gedoofde lichten voeren we langs de Palestijnse kust. Tegen middernacht zagen we in de verte heel zwak drie lichtjes: de afgesproken lichtsignalen. Het schip koerste naar het middelste licht tot door peilingen bleek dat het water te ondiep werd om verder te gaan. Het schip stopte en een voor een werden de sloepen uitgezet. Helemaal donker was 't gelukkig niet; er was een maansikkeltje, dat het ons mogelijk maakte nog iets te zien. Ik behoorde tot de eerste groep, die langs touwladders van boord ging. Het was me een raadsel hoe ik ooit van de touwladder in de sloep, die meters op en neer ging, zou kunnen overstappen, maar dank zij de hulp van enkele ervaren zeelieden viel dat nogal mee. Zodra onze sloep vol was, begonnen we zwijgend naar de kust te roeien. De branding was tamelijk hevig, maar na een kwar-

tier roeien kwamen we toch heel dicht bij het strand. Toen gebeurde er iets dat ons helemaal overrompelde, want plotseling zagen we ons omringd door tientallen mensen in badpak of zwembroekje - net alsof ze zo uit het zwarte water waren opgedoken - die onze boot vasthielden, de jongens en meisjes van onze groep er uit hielpen en ze op hun schouders naar het strand brachten!

De organisatie was meesterlijk! Op het strand stonden op regelmatige afstanden mensen, die ons fluisterend in het schemerdonker de weg wezen. Overal in de omtrek waren wachtposten uitgezet en er reden zelfs gewapende Joodse "wachters" te paard rond! In de rotsen achter het strand was een soort hol en daarin stond een brandende petroleumlamp: het lichtbaken, dat we op het schip hadden gezien en dat slechts vanuit zee zichtbaar was. Terwijl de ene groep na de andere ontscheept werd en sterke handen en armen een levende transportband vormden, die babies en bagage van de sloepen naar het strand overbrachten, verzamelden de leden van onze groep zich tot we compleet waren. Daarna liepen we, voortgeholpen door verkeersleiders, in een uur naar een sinaasappelplantage, waar een houten barak...'

Plotseling zweeg onze verteller, zoals alle mensen in het ruim plotseling stil waren geworden en luisterden... boven het stampend gedreun der scheepsmachines uit klonk een metaalachtig gebrom, dat nu

eens sterker, dan weer zwakker werd. We hielden onze adem in en luisterden in angstige spanning... Opeens ging boven ons een luik open, iemand keek omlaag en riep: ‘Blijf beneden! Niemand mag aan 't dek komen! Er cirkelt heel laag een Engels verkenningsvliegtuig over 't schip! Maar blijf beneden en houd je stipt aan alle orders!’

We keken elkaar mistroostig aan: een Engels verkenningsvliegtuig en dat terwijl we ons juist zo verheugden op het avontuur van de nachtelijke landing op het Palestijnse strand...

Het vliegtuig was gauw genoeg weer verdwenen, het schip voer normaal door en enkele uren gingen voorbij zonder dat er iets bijzonders gebeurde, maar dat betekende niet dat we vrijer konden ademen. Naar alle waarschijnlijkheid waren we er immers bij. En inderdaad, 's middags om kwart voor drie kwam van boven de mededeling dat we achtervolgd werden door twee Engelse torpedojagers. Daarmee werd onze laatste hoop de bodem ingeslagen, want wat kon een oud vrachtscheepje beginnen tegen snelle torpedojagers met moderne kanonnen? Maar wat zouden ze met ons doen? Ons dwingen terug te keren naar Europa? Dat was al meer gebeurd. Of ons in een gevangenkamp opsluiten?

Door de grondige voorbereidingen wisten we precies wat ons te doen stond. Er zou niet gevochten worden, dat had onder deze omstandigheden geen zin. We zouden zo nodig slechts geweldloos verzet plegen en eventueel verwarring stichten. Volgens de orders, die we gekregen hadden, moesten we beneden blijven, maar ons gereed houden bij een bepaald fluitsignaal naar boven te komen. Natuurlijk konden we niet naar buiten kijken, maar we konden ons best voorstellen hoe het daar toeging. De torpedojagers kwamen aan weerszijden van ons schip, en met vlaggeseinen werd ons bevolen te stoppen. De vuurmonden van het geschut waren op ons gericht, dus...

‘We stoppen...’ ging het fluisterend van mond tot mond. Het was waar: de telegraaf rinkelde, de zware stoommachine bleef stilstaan en het stampend geluid, dat we tien dagen onafgebroken hadden gehoord, maakte plaats voor een angstwekkende stilte. Nu kwamen ze aan boord en gingen ze naar de papieren, de lading en de passagiers vragen. Er was geen ontkomen meer aan: we waren gesnapt en zetten ons schrap...

Snerpend klonk het afgesproken fluitsignaal. Met een ruk kwamen we allen in beweging, stormden vlak achter elkaar en zo snel we kon-

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

den de trappen en ladders op, klommen door de geopende luiken naar buiten en stroomden als één deinende mensenmassa over het dek. Daar stonden ze, op het verhoogde middendek, de Engelse officieren, en keken in de vastberaden ogen van vele honderden Joodse jongens en meisjes, mannen en vrouwen. Een tweede fluitsignaal weerklonk, de blauw-wit-rood geblokte vlag van Panama werd snel gestreken, een ander dundoek ontplooide zich en toen wij uit volle borst het Hatikwah, het Lied van de Hoop, het Joodse volkslied aanhieven, rees plechtig langs de mast omhoog de wit-blauwe vlag met de Joodse ster.

Zolang kan de hoop niet sterven
die ons volk houdt opgericht
om het land weer te beërven
waar Jeroesjolajim[1] *ligt*

Hoe stralend klonken al die jonge stemmen, boe triomfantelijk wapperde daar in de top van de mast de vlag van het volk van Israël! De vlag... én het volk... maar waar was 't land? Terwijl de tranen me over m'n wangen stroomden, wendde ik me om en zag ik aan de oostelijke horizon een zacht-groene kust, die niet anders kon zijn dan de kust van het Beloofde Land!

Een onbeschrijflijke ontroering had zich van ons allen meester gemaakt en ook de Engelsen waren door dit alles volkomen overdonderd en dat bleven ze toen wij meer dan een kwartier lang in daverende spreekkoren de leuzen ‘Opent de poorten van Palestina’ en ‘Laat ons toe in het land onzer vaderen’ over het schip deden klinken en hen daarbij strak in de ogen keken. Meer dan twee maanden waren we onderweg geweest, het land, waarop we al onze hoop op gevestigd hadden, lag vlak voor ons... zou het nu toch op het laatste ogenblik onbereikbaar voor ons worden?

De Engelsen namen het commando over het schip van de Turkse kapitein over, de machines kwamen weer op gang, we begonnen weer te varen en voeren in de richting van... de Palestijnse kust! De Engelsen gedroegen zich correct, we konden op het dek blijven en we vatten weer moed. Nader en nader kwam ons geliefde land en onze ogen dronken als het ware het beeld van de zacht-golvende kust met z'n groene vlakten en bergen...

1 Jeruzalem.

Aan boord had ik een boek gelezen. ‘Altneuland’, dus ‘het oude nieuwe land’ heette het. Bijna vijftig jaar geleden was het geschreven door Theodor Herzl. In deze roman had Herzl als een fantastisch toekomstvisioen weergegeven hoe Palestina er uit zou zien als het weer echt ‘het Joodse land’ was geworden. In een tijd dat nog niets van dit alles werkelijkheid was, had Herzl geschilderd, hoe uit het plaatsje Haïfa met z'n armzalige Arabische huizen een prachtige, moderne stad met fraaie witte woningen en andere gebouwen was gegroeid, een welvarende stad, gonzend van bedrijvigheid en met een haven, waar schepen uit alle delen der wereld binnenliepen. Herzl had dit niet meer meegemaakt, was jong gestorven en had slechts een dorp met bouwvallige krotten gezien. Maar ik zag wat Herzls woorden, door Joodse pioniers in daden omgezet, tot stand hadden gebracht. Want toen we 's avonds om zes uur, onder escorte van twee Engelse torpedojagers, de haven van Haïfa binnenvoeren, aanschouwden mijn ogen de Joodse stad, waarvan Herzl gedroomd had. Gedurfde fantasie was grootse werkelijkheid geworden: daar tegen de hellingen van de berg Karmel verhief zich het machtige Haïfa met z'n grote gebouwen en zijn duizenden ultra-moderne witte huizen, omzoomd door schaduwrijke bomen - een stad van waarlijk overweldigende schoonheid!

Langs de kaden stond het zwart van mensen, die ons in wilde geestdrift toejuichten. Deze duizenden en nog eens duizenden mensen waren allen Joden, die aan Herzls roepstem gevolg hadden gegeven en naar het land van Israël waren teruggekeerd. Ik en alle anderen op het schip waren gevangenen der Engelsen. En toch: voor 't eerst sinds Vader en Moeder weg waren en ik moest onderduiken, had ik het gevoel dat ik ‘thuis’, dat ik eindelijk weer ‘thuis’ kwam...

Hoofdstuk 7

Toen ik hoorde dat ik naar een jeugddorp zou gaan, kon ik m'n oren haast niet geloven. Een jeugddorp - dat klonk als iets heerlijks, als een romantisch avontuur! En meer nog: na twee maanden gevangenkamp had ik 't gevoel dat zo'n jeugddorp een soort paradijs voor jonge mensen moest zijn! Hoe ik daarbij kwam? Pure fantasie, want ik wist helemaal nog niet wat dat nu eigenlijk was, zo'n jeugddorp. Maar de mevrouw, die me meegedeeld had dat ik in een jeugddorp zou worden opgenomen, had me verzekerd dat ik 't fijn zou vinden. Het was geen school, het was ook geen kostschool, nee, een jeugddorp was.... een jeugddorp en hoe dat was, wilde ze me niet verklappen. Dat moest een verrassing blijven! Wel vertelde die mevrouw me hoe mijn jeugddorp heette. Ben Sjemen...

We hadden feitelijk reuze geboft, ook al was ons schip door de Engelsen opgepikt. We waren immers niet naar Europa teruggestuurd, noch waren we naar het eiland Cyprus gevoerd zoals vele duizenden immigranten, die na ons kwamen. Integendeel, ons aller hartewens was meteen in vervulling gegaan: enkele uren na aankomst in de haven van Haïfa waren we ontscheept, weliswaar als gevangenen en onder zware bewaking, maar daarmee hadden we dan toch eindelijk in het Beloofde Land voet aan wal gezet en waren we in Palestina, het land onzer dromen!

Nog die zelfde avond hadden Joodse chauffeurs ons met Joodse autobussen naar het gevangenkamp Atlith gebracht. Dat kamp viel best mee: we werden gehuisvest in behoorlijke barakken, de Engelsen waren in 't algemeen zeer geschikt en binnen de prikkeldraadomheining genoten we tamelijk veel vrijheid. Maar we mochten er natuurlijk niet uit, we waren opgesloten en we hunkerden dan ook naar de dag

waarop we ons als vrije mensen konden gaan wijden aan de opbouw van de Joodse staat!

Wat zouden de Engelsen met ons doen? Voorlopig deden ze niet anders dan urenlange verhoren afnemen. Met onuitputtelijk geduld en zonder ook maar iets wijzer te worden. We hadden immers een grondige opleiding gehad in het zodanig beantwoorden van vragen dat we beleefd bleven zonder ooit enig geheim te verraden. We wisten precies wat ze gingen vragen, de meeste antwoorden hadden we uit ons hoofd geleerd.

En wat waren we knap in het... dom zijn! ‘Waar ben je geboren? En wanneer?’ Dat konden we ons niet herinneren. ‘Maar waar kom je dan vandaan? Waar heb je gewoond?’ Dat waren we plotseling vergeten. Als ik geantwoord had dat ik Nederlander was, hadden de Engelsen me waarschijnlijk naar Nederland teruggestuurd. Mijn paspoort had ik in Frankrijk achtergelaten - daar konden weer anderen op reizen! ‘Hoe oud ben je?’ Wisten we niet. ‘Uit welke haven is jullie schip vertrokken?’ Wisten we niet. ‘Maar hoe zag die havenstad er dan uit?’ Ik antwoordde dat die stad uit veel huizen bestond en dat er een heleboel water was - nogal wiedes, hè?

Bij al die verhoren ging 't er de Engelsen vooral om achter de namen van de leiding te komen. ‘Wie was de leider van jullie groep?’ Daarop mochten we antwoorden dat hij Mosjé heette. Die naam tierde hier namelijk even welig als de naam Fikkie onder de straathondjes. Maar verder zwegen we als 't graf, alle zeshonderd, want we wisten dat op het organiseren en het leiden van geheime landingen zware straffen stonden!

Kans uit het kamp te ontvluchten was er niet, daarvoor werden de prikkeldraadomheiningen, de toegangspoort en de omgeving veel te zwaar bewaakt. Ja, er stonden zelfs verscheidene mitrailleurs opgesteld en dat was niet verwonderlijk, want enkele weken voor onze komst hadden de mannen van de Hagana, de Joodse verzetsgroepen, een stout stukje uitgehaald en de Engelsen lelijk doen schrikken. Midden in de nacht hadden ze een overval op het kamp gedaan. De prikkeldraadomheining hadden ze op één plaats vernield, twee groepen verzetsstrijders hadden de flanken gedekt en één stootgroep was onmiddellijk tot de barakken doorgedrongen. De Engelsen waren volkomen verrrast geweest en waren in 't wilde weg gaan schieten, maar daarmee hadden ze toch niet kunnen voorkomen dat 't kamp onder

hun ogen leegstroomde. Gelukkig was er niemand gedood, waren er alleen maar enkele lichtgewonden en waren alle gevangenen er in geslaagd te ontsnappen. De meesten van hen waren door vrachtauto's naar naburige kibboetsiem vervoerd, de rest was, beschermd door het duister, te voet gegaan.

Na deze overval waren de Engelsen zo waakzaam geworden dat een herhaling ervan onmogelijk was.

De eerste weken was 't in het kamp best uit te houden. De tijd werd nuttig doorgebracht, er werden allerlei cursussen gegeven en de stemming onder de mensen was uitstekend, al waren we allen erg teleurgesteld dat we niet echt aan de slag konden gaan.

Maar na een maand begon de gevangenschap ons toch wel gruwelijk de keel uit te hangen. Bovendien wisten we nog niet wat de Engelsen met ons voor hadden.

De tweede maand van onze gevangenschap scheen eindeloos lang. Het weer was slecht, het was koud en de regen maakte het kamp tot één grote modderpoel. Toen ging plotseling van mond tot mond het verheugende bericht dat we binnen enkele dagen vrij gelaten zouden worden. Elke maand gaf het Engelse bestuur in Palestina een beperkt aantal toestemmingen, certificaten, voor immigratie en daarvan zou nu ons aantal worden afgetrokken. Weldra kwamen er Engelse ambtenaren in het kamp, die ons van officiële papieren voorzagen - wat een feest!

Maar nog feestelijker was de stemming op de morgen dat vertegenwoordigers van de Joodse organisaties ons kwamen bezoeken. Ik juichte hen toe zoals ik in Veghel de Amerikaanse parachutisten had toegejuicht. Hun taak was vast te stellen, waar ieder 't beste heen kon gaan. Ik kwam terecht bij vertegenwoordigers van de Jeugd-Alijah, de Jeugduitzending, de organisatie, die Joodse kinderen uit alle landen in staat stelde naar Palestina te komen en daar voor hun opvoeding zorgde. Wat waren dit aardige, hartelijke mensen! Een mevrouw vroeg mij allerlei bijzonderheden over mijn levensloop en legde me uit dat de Jeugd-Alijah er naar streefde elk kind te plaatsen in een omgeving, die het beste bij hem paste en die zoveel mogelijk aansloot op de godsdienstige en politieke opvattingen van de ouders. Na alles wat ik haar verteld had, meende ze dat het jeugddorp Ben Sjemen een bijzonder geschikt oord voor mij was.

Op 17 Januari lieten de Engelsen ons vrij. Zingend van vreugde

Deze afbeelding wordt uit voorzorg niet getoond

namen we plaats in de autobussen, die ons naar onze plaats van bestemming zouden brengen. Mijn bus vervoerde twee groepen jongens en meisjes; de ene groep ging naar een kibboets in de buurt van de stad Tel-Aviv, de andere groep, waartoe ik behoorde, had als bestemming Ben Sjemen.

De autorit was een opwindend avontuur! Want al maandenlang hadden we ons afgevraagd hoe het Joodse land er uit zou zien. Nu hadden we alle gelegenheid om het goed te bekijken. We reden over een brede asfaltweg door de groene kustvlakte. Rechts van ons kabbelden de golfjes van de Middellandse Zee, links waren schilderachtige groene heuvels. Het was een zonnige dag en 't was tamelijk warm, heel anders dan in Holland, waar nu misschien sneeuw en ijs waren.

Voor 't eerst in mijn leven zag ik Arabieren: de mannen in een lange mantel en met om 't hoofd een witte doek, die door een zwarte ring werd vastgehouden, vaak met een ezeltje, dat een zware last groente op z'n rug had; de vrouwen in donkere jurken tot over de enkels, soms een grote kruik met water op 't hoofd balancerend; de kinderen haveloos gekleed en zigeunerachtig.

Ik keek werkelijk mijn ogen uit, zoveel nieuws was er te zien. Wat waren dat voor rare bomen? Dat waren bananenpalmen. En dat daar? Sinaasappelbomen, waaraan de beroemde ‘Jaffa's’ groeiden. Maar waarom stonden om die sinaasappelbomen andere bomen, die heel hoog en uiterst slank waren? Dat waren cypressen, die dienden om de

wind tegen te houden. Op sommige plaatsen werden twee velden gescheiden door een levende muur, een vele meters hoge muur van... cactussen! Hé, wat was dat reusachtige, grauwe gebouw daar midden in die vlakte? Het leek wel wat op een middeleeuwse burcht, waar roofridders huisden. Oh, dat was een politiestation van de Engelsen. Die zag je door het hele land!

Verrukt waren we over het Joodse land. Wat was 't mooi! En hoe afwisselend! Nu eens strand of duinen, dan weer groene landerijen en naar het oosten de golvende heuvels, die een kroon van verweerde, rood-bruine rotsen droegen. Hoe prachtig waren hier de bomen, hoe exotisch de palmen! En hoe lieflijk lagen hier en daar tussen de groene velden strooisels van helder witte huisjes: Joodse nederzettingen!

Na anderhalf uur reden we een grote stad binnen: eerst allerlei fabrieken, maar al spoedig uitgestrekte woonwijken met zeer moderne betonnen flatgebouwen en drukke winkelstraten vol mensen en voertuigen. De mevrouw van de Jeugd-Alijah vertelde me dat hier veertig jaar geleden niets anders dan één grote zandvlakte was geweest, een zandvlakte, zo kaal en doods, dat men haar volkomen onbewoonbaar achtte. Maar in 1908 hadden Joodse burgers van het aangrenzende havenstadje Jaffa besloten op dit kale zand ‘de’ Joodse stad van de toekomst te gaan bouwen. Men had hen uitgelachen en voor dwaze fantasten uitgemaakt, deskundigen hadden 't hun met klem afgeraden - toch hadden ze doorgezet en hadden ze een begin gemaakt met hun stad, die ze Tel-Aviv, dat betekent ‘Lenteheuvel’, hadden genoemd. En hun durf was beloond, want uit het dode zand was in enkele jaren een machtige stad, vol sprankelend leven en met honderdduizenden inwoners gegroeid!

Lichtelijk verbijsterd keek ik om me heen. Dat al die duizenden mensen in deze straten, dat dit allemaal Joden waren, ik kon 't me haast nog niet voorstellen! Eens hadden al die mensen in Rusland of in Polen, in Roemenië, Hongarije of Duitsland, in Frankrijk, Marokko, Amerika of waar ook ter wereld gewoond. Elk van hen had op zekere dag zijn biezen gepakt en was naar dit plekje aan de Middellandse Zee getogen. En nu vormden al die mensen, ondanks hun grote uiterlijke verschillen en hun verschillende talen, gewoonten en nationaliteiten, tezamen de burgerij van Tel-Aviv: de meest Joodse stad op aarde!

Hoe graag had ik een uurtje in deze gezellige stad met z'n bonte mensenmenigte en z'n vele winkels en grote gebouwen rondgewandeld,

maar daar was helaas geen gelegenheid voor. Terwijl de autobustocht voortging, vertelde de mevrouw van de Jeugd-Alijah me hoe deze organisatie ontstaan was. Zoals zo veel in dit land was de Jeugd-Alijah voortgekomen uit de nood, in dit geval de nood van Joodse kinderen in Duitsland. Hun leven kwam in gevaar toen in 1933 Hitler aan 't bewind kwam. Kibboetsiem verklaarden zich bereid Joodse kinderen uit Duitsland op te nemen en op te voeden alsof het hun eigen kinderen waren. Maar daarvoor en voor hun reis was geld nodig. Er moest een organisatie in 't leven worden geroepen, die het verzamelen, het vervoeren en het onderbrengen van de kinderen en alles wat daarmee samenhing regelde. En de ouders van de kinderen, die vaak het gevaar niet inzagen, moesten worden overgehaald hun kinderen naar Palestina te laten gaan, hoe erg ze hen ook zouden missen. Wie zou dit alles met succes kunnen leiden?

Het was een 73-jarige vrouw met achter zich een leven vol zware strijd in dienst van het Joodse volk, die deze reuzentaak op zich nam: Henriëtta Szold. Ze was een Amerikaanse van Hongaarse oorsprong. Al in 1909 had ze Palestina bezocht en daar was ze zo getroffen door de ellende, waarin vele Joodse kinderen verkeerden, dat ze besloot zich aan de verzorging van deze kinderen te gaan wijden. In Amerika had ze een organisatie van Joodse vrouwen gesticht en die riep ze te hulp. Deze hulp kwam en zo had Henriëtta Szold een begin kunnen maken met geneeskundige verzorging van de Palestijns-Joodse jeugd. Uit het een was het ander voortgekomen en zo had ze in de loop der jaren het ledental van de Amerikaanse vrouwenorganisatie tot enkele honderdduizenden opgevoerd, had ze in Palestina ziekenhuizen, kindertehuizen, scholen en andere maatschappelijke instellingen uit de grond gestampt en had ze nog vele andere dingen tot stand gebracht, die stuk voor stuk grootse scheppingen waren.

Voortdurend had ze zich met haar ganse persoonlijkheid voor de opbouw van het Joodse Land ingezet, meer dan vijftig jaar lang had ze gezwoegd en geploeterd voor het welzijn van anderen tot ze oud en grijs was geworden. Had Henriëtta Szold na zo'n werkzaam leven niet wat rust verdiend? Dat zeker, maar daar kwam ze niet aan toe, want - Joodse kinderen in Duitsland verkeerden in levensgevaar! Die moest ze redden! En daarom ging ze door!

Ja, drie-en-zeventig jaar oud was Henriëtta Szold toen ze de Jeugd-

Alijah schiep, een bijna bovenmenselijke prestatie gezien de enorme moeilijkheden, die daarvoor overwonnen moesten worden. Maar met onuitputtelijke energie vuurde Henriëtta Szold de mensen aan te helen zich in te zetten voor deze heilige taak: de redding der kinderen! Ze slaagde er in het nodige geld bijeen te krijgen, ze kweekte een staf van werkers, die naar de bedreigde gebieden trokken, ze onderhandelde met het Engelse bestuur, richtte doorgangshuizen op, organiseerde de transporten, stond aan de haven als de kinderen arriveerden en begeleidde hen naar hun nieuwe tehuizen. Duizenden kinderen, die anders ten dode waren opgeschreven, bracht ze in veiligheid en elk van de kinderen kende ze, elk van die kinderen, die hun ouders hadden moeten achterlaten, stond ze bij - als een moeder! Tot haar vijf-en-tach-tigste jaar, tot ze stierf, heeft ze dit volgehouden en zo werd de vrouw, die als jong meisje gehoopt had ‘moeder van vele kinderen’ te worden, maar die in haar leven nooit de vreugde van het moederschap deelachtig was geworden - zo werd Henriëtta Szold door de Jeugd-Alijah in haar levensavond toch nog moeder: Moeder van duizenden Joodse kinderen!

Mijn begeleidster, die Henriëtta Szold, die nog maar enkele maanden geleden was gestorven, heel goed gekend had, vertelde me dat de eerste groep van de Jeugd-Alijah in 1933 naar het kinderdorp... Ben Sjemen was gegaan en dat de oprichter en directeur van Ben Sjemen, Dr Lehmann, die ik binnenkort zou leren kennen, van begin af aan een van de grote figuren van de Jeugd-Alijah was geweest. Gemakkelijk had de Jeugd-Alijah het niet gehad. Naarmate de tweede wereldoorlog naderbij kwam werd het steeds moeilijker de kinderen uit de klauwen van Hitler en zijn trawanten te bevrijden, terwijl er ook ernstige moeilijkheden ontstonden doordat Engeland in 1938 geen Joodse kinderen meer in Palestina wilde toelaten. Vele kinderen werden daarom voorlopig in Scandinavië, Nederland, België, Frankrijk en Engeland ondergebracht. Maar in die zelfde tijd kwam na Oostenrijk ook Tsjechoslovakije onder Duits bewind en dat betekende: nog meer kinderen in levensgevaar! Voor de Jeugd-Alijah werd het een angstige wedloop met de tijd, want de storm kon ieder ogenblik over Europa losbarsten en steeds nijpender werd de vraag of men er in zou slagen een groot aantal kinderen in veiligheid te brengen vóór de oorlog uitbrak.

De mannen en vrouwen van de Jeugd-Alijah deden wat ze konden en bleven op hun post toen Hitlers legers Polen, Noorwegen en Dene-

marken, Holland, België en Frankrijk veroverden. Met gevaar voor hun eigen leven probeerden ze Joodse kinderen uit deze landen én uit de Balkan naar de kusten van de Middellandse Zee te smokkelen in de hoop dat men hen van daar met toestemming van het Engelse bestuur naar Palestina kon verschepen. Maar zelfs nu de nood zo hoog gestegen was, wilde Engeland slechts een zeer beperkt aantal kinderen toelaten en dus zat er niets anders op dan te proberen de rest illegaal naar Palestina over te brengen. Maar ook duizenden volwassenen trachtten aan de Jodenvervolgingen te ontkomen door illegaal naar Palestina te gaan en dit leidde tot enkele tragische rampen.

De passagiers van schepen, die door de Engelsen werden opgepikt, werden verbannen naar het eiland Mauritius. Achttienhonderd Joden, die wisten welk een ellendig lot hun op Mauritius wachtte, lieten in hun wanhoop het schip, dat hen naar het verbanningsoord moest vervoeren, in de haven van Haïfa in de lucht springen. Tweehonderd zestig van hen kwamen hierbij om, de overlevenden werden toen eindelijk in Palestina toegelaten...

Eind 1941 probeerden 769 Joden, waaronder 250 vrouwen en kinderen, die aan Hitlers beulen hadden weten te ontkomen, hun leven te redden door met een oud, wrak scheepje, de ‘Struma’, de Middellandse Zee over te steken. Maar Engeland weigerde hen in Palestina op te nemen. Waar moesten ze heen? Terug naar het bezette deel van Europa stond gelijk aan zelfmoord. Ze voeren naar Turkije, wellicht mochten ze daar landen. Toen het schip de haven van Constantinopel binnenliep, maakte het zoveel water dat men het alleen door voortdurend pompen drijvend kon houden. Een bijna zinkend scheepje, volgestouwd met vele honderden vluchtelingen - zou dat de Turkse overheid niet kunnen vermurwen? De Turken weigerden. Voor de laatste maal deed men een dringend beroep op het Engelse bestuur van Palestina. Het weigerde. Het weigerde ook alleen de vrouwen en kinderen, of zelfs alleen de kinderen, toe te laten. Wat moest men doen? Waar moest men heen? Met dit schip dat niet meer zeewaardig was...?

Toen kwam het Turkse bevel dat de ‘Struma’, hoe dan ook, de haven van Constantinopel moest verlaten. Het vertrok, maar niet ver van de kust brak het schip in tweeën en zonk onmiddellijk. Zo eindigde de lange lijdensweg van de mensen, die alle gevaren hadden getrotseerd om aan de hel der concentratiekampen te ontkomen en redding te zoe-

ken in het Joodse land. Op één na vonden alle mannen, vrouwen en kinderen, waaronder een grote groep van de Jeugd-Alijah, de dood in de golven...

Toch konden dergelijke rampen de Joden in Europa er niet van weerhouden met wrakke scheepjes te proberen de kusten van Palestina te bereiken, want duizendmaal erger nog dan de verbanning naar Mauritius of zelfs de dood in de golven waren immers de verschrikkingen van de Duitse concentratiekampen. Vooral de jonge mensen schuwden geen enkel gevaar in hun pogingen naar het Beloofde Land te komen.

De mannen en vrouwen van de Jeugd-Alijah hadden intussen onder de bezielende leiding van Henriëtta Szold in Palestina een organisatie opgebouwd, die de vele duizenden jongens en meisjes onderdak bracht en opvoedde tot vrije mensen. Een groot deel daarvan kreeg deze opvoeding in iets dat geen school en ook geen kostschool was, iets dat de mensheid in haar lange geschiedenis nog niet gekend had, iets dat totaal nieuw was en tevens een opvoedkundig experiment zonder weerga: het Jeugddorp!

Wat was ik benieuwd naar het jeugddorp Ben Sjemen, waar ik de eerstvolgende jaren zou doorbrengen! M'n geduld werd niet lang op de proef gesteld, want binnen een uur na de rit door Tel-Aviv hield de autobus stil en zei de mevrouw van de Jeugd-Alijah: ‘We zijn er...’

De omgeving van het jeugddorp was prachtig, dat zag ik onmiddellijk. Grote oude bomen, zo mooi als ik ze onderweg haast nog niet gezien had, en vruchtbare akkers... echt landelijk was het hier - een verademing na het drukke kamp en het overvolle schip. Idyllisch zelfs en zo vredig...

‘Sjalòm!’ riep een vrolijke meisjesstem. Het was een verpleegstertje van het jeugddorp, dat ons aldus begroette. ‘Sjalom!’ wordt hier ter begroeting gezegd zoals in Holland ‘Dag!’, maar terwijl ‘Dag!’ eigenlijk ‘Ik wens u een goede dag’ inhoudt, betekent ‘Sjalòm!’... Vrede! Het is een verkorte vorm van ‘Sjalòm aleichem!’ dat letterlijk vertaald luidt ‘Vrede zij over u!’ dus ‘Ik wens u vrede toe!’ Deze wens én begroeting in de Hebreeuwse woorden, in de Joodse taal, lijken op het Arabische ‘Salim aleikum’, dat hetzelfde betekent. ‘Sjalòm!’ gebruik je vele malen per dag, maar nooit verliest het zijn vriendelijke klank, mede doordat de ‘ò’ lang wordt aangehouden.

We pakten onze bagage en gingen ons nieuwe tehuis, het jeugddorp

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

Ben Sjemen, binnen! Door een poort in een zandkleurig gebouw kwamen we op een soort plein met bloemperken, gras, onde bomen en heel hoge palmen, waar op banken wat jongens en meisjes gezellig zaten te keuvelen. Hier omheen lagen enkele gebouwen, waarin, zoals ik later merkte, het kantoor, de school en de eetzaal voor de oudere kinderen gevestigd waren. In dit centrum van het jeugddorp werden we hartelijk verwelkomd door enkele leden van de staf en maakten we kennis met een nog jonge man, die de leider was van de groep jongens en meisjes, waarbij wij zouden worden ingedeeld. Hij heette Gersjom en maakte een reuze aardige indruk.

Gersjom nam ons mee naar dat gedeelte van het jeugddorp, waar de woonhuizen van de jeugdgroepen waren. De ligging daarvan was bepaald een verrassing, want sommige lagen hoog, als op een heuvelrug, andere veel lager; de laatste waren de huizen voor de jongere kinderen. Al die woonhuizen zagen er erg vriendelijk uit en hadden over hun volle lengte een breed balkon. Ook hier waren weer schaduwrijke bomen en veel planten.

Met drie andere jongens van ons groepje kreeg ik een kamer, waar ik werkelijk opgetogen over was: ruim, licht en helder, met een vloer van gele tegels en licht-blauwe wanden. De inrichting was zeer eenvoudig, maar zeer doelmatig en getuigend van een goede smaak. Er stonden vier bedden, die er dank zij een bijzonder model sprei en een fleurig kussen als een moderne rustbank uitzagen, twee tafels en vier bankjes met een rieten zitting, en handig ingedeelde kasten voor kleren en andere persoonlijke eigendommen. Aan de wanden prijkten tot mijn verrassing reproducties van schilderijen van Vincent van Gogh en van ‘het melkmeisje’ van Vermeer, die me op prettige wijze aan Holland herinnerden. Voor de ramen stonden plantjes.

Onze kamer was keurig, maar wijzelf... we zagen er uit als een stelletje zwervers! Nu, dat waren we immers ook, want hoeveel maanden en hoeveel duizenden kilometers hadden we niet gezworven en hoe lang hadden we niet met onze oude plunje moeten doen eer we hier kwamen? Groot was dan ook onze vreugde toen Gersjom ons mee nam naar het kledingmagazijn en we daar voorzien werden van spiksplinternieuwe schoenen en kleren: kousen, ondergoed, korte broeken en een lange broek, werkblouses, witte blouses voor feestelijke gelegenheden, pijama's, zakdoeken, een trui, een jas... kortom alles wat we in jaren niet hadden gezien en dat we toch zo hard nodig hadden. En

door deze nieuwe kleren ondergingen wij, haveloze zwervers, zo'n gedaanteverandering dat we, na heerlijk gedouched en ons verkleed te hebben, elkaar én onszelf nauwelijks herkenden! De koning te rijk waren we er mee!

Het was Vrijdag en toen de zon lager en lager kwam, werd het Vrijdagavond... Hoe zou in het jeugddorp de Vrijdagavond zijn? Hier in 't Joodse land was immers niet de Zondag maar de Zaterdag de wekelijkse rustdag! De Zaterdag, de ‘Sjabbat’, die al op Vrijdagavond begon zodra bij heldere hemel drie sterren zichtbaar waren... Van Gersjom had ik gehoord dat van de vierhonderd jonge mensen, die in Ben Sjemen woonden, er geen een streng ‘vroom’ en het merendeel ongodsdienstig was, maar dat toch op Vrijdagavond in een heel bijzondere sfeer ‘Sjabbat’ werd gevierd...

Vol verwachting klopte dan ook m'n hart toen we tegen de avond de grote eetzaal binnengingen. Aan lange, wit-gedekte tafels zaten een paar honderd jongens en meisjes van tien tot achttien jaar; de kleintjes vierden ‘Sjabbat’ in hun eigen eetzaal. Op de tafels stonden vele kandelaars met kaarsen, maar branden deden die nog niet. Maar dat was ook niet nodig, want het was nog licht. Palestina ligt echter dicht bij de kreeftskeerkring en dus viel hier de duisternis snel. Zodra allen hun zitplaatsen hadden ingenomen, verstomden alle gesprekken en werd het stil. Alsof donkere sluiers over de aarde daalden, begon het te schemeren... geluidloos naderde de nacht: een indrukwekkend gebeuren zo temidden van al die onbeweeglijke, zwijgende jongens en meisjes... Steeds grauwer werd het licht... hoe geheimzinnig, nee, hoe móói was dit samenzijn in deze gewijde stilte...

Herinneringen... aan vroeger, met Vader en Moeder en Mirjam in het gele lamplicht aan de feestelijk gedekte tafel... Maar ook: het onheilspellend loeiende luchtalarm, de dodelijke spanning bij de wedloop om ons leven en hoe ze Vader gepakt hadden! De zenuwslopende avonden, dat we met ingehouden adem luisterden naar overvalauto's en laarzen met ijzerbeslag... het oorverdovend geraas van neerstortende vliegtuigen, brandend als een fakkel... kreten van mensen in doodsnood... angstige kinderstemmen... al die geluiden, die samenhingen met mensenjacht en zinloze vernietiging! Vervolgd en opgejaagd waren we, millioenen waren uitgemoord...

Uit de donkere stilte rees ragfijn en helder als glas een meisjesstem, zingend een lied, waarvan ik de woorden niet kon verstaan, maar dat

toch alle bange herinneringen verdreef en een gevoel van rust en vertrouwen over mij bracht. Meer jonge stemmen weerklonken en begeleid door blokfluiten zongen ze allerlei prachtige Joodse liederen, eerst nog wat droefgeestig, maar daarna steeds blijmoediger nu het Sjabbat werd...

En daar ontvlamde in de duisternis het Licht! Terwijl de koorzang langzaam aanzwol, werden een voor een de kaarsen aangestoken en voltrok zich onder juichende muziek het Wonder van het Licht, dat de duisternis verdreef en dat aan alles nieuw leven en nieuwe schoonheid gaf! Ik voelde me niet langer alleen en zonder tehuis, want nu was ik opgenomen in een vriendenkring van vele jongens en meisjes en samen met hen zou ik mogen bouwen aan de toekomst van het Joodse land!

Een jongen met bruin, krullend haar en vrolijke, heldere kijkers stond op en sprak ons toe. Wat hij zei, kon ik niet allemaal verstaan, want hij sprak Hebreeuws, maar ten volle drong tot mij door de betekenis van één woord, het woord waarmee hij begon en dat mij onuitsprekelijk gelukkig maakte omdat het mij verbond met de jeugdgemeenschap van Ben Sjemen! Een ganse wereld van vriendschap wachtte mij achter dit ene woord: *Chaweriem*.

M'n chaweriem... de jongste ervan had wel een erg vreemde naam: Maandag. Waarom dat leuke jong met z'n vlaskleurige haren en z'n gezicht vol zomersproeten Maandag heette en zich met die rare naam liever belachelijk maakte dan er afstand van te doen, was me een raadsel. Tot ik z'n levensgeschiedenis hoorde.

Hij was geboren in dat gedeelte van Rusland, dat door de Duitse legers onder de voet was gelopen. Z'n ouders waren met hem en z'n broertje gevlucht over wegen, die volgepakt waren met vluchtelingen. Ontzettende tonelen hadden zich daar afgespeeld, vooral als Duitse jachtvliegtuigen schuin omlaag doken en met een hagel van mitrailleurkogels onder de opgejaagde mannen, vrouwen en kinderen dood en verderf zaaiden. Hij kon zich daar niet veel anders van herinneren dan dat z'n Vader bij zo'n aanval plotseling voorover gevallen en niet meer opgestaan was en dat hij later in de verwarring van de overhaaste vlucht z'n moeder en broertjes was kwijtgeraakt. Nooit had hij hen teruggezien. De Duitse legers hadden de vluchtelingen ingehaald en uit angst was hij de bossen ingetrokken. Maandenlang had hij zich daar verborgen gehouden, zich voedend met bosbessen en plantenwortels.

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

Maar toen de winter begon te naderen kon hij geen eten meer vinden, kreeg hij 't vreselijk kond en hoorde hij 's nachts het huilen der wolven. Verwilderd, half naakt en bijna uitgehongerd was hij tenslotte gevonden door een Russische patrouille. Dat was op een Maandag geweest en daarom, én omdat hij door alle ellende en verschrikkingen z'n naam vergeten was, hadden de Russen hem ‘Maandag’ genoemd.

Tegen het eind van de oorlog was hij met andere Joodse kinderen zonder ouders naar Zweden gezonden. Daar had hij ontdekt dat het mogelijk was aan voedsel te komen zonder het te moeten stelen, dat iemand, die je op straat tegenkwam, er niet noodzakelijkerwijs op uit was om je dood te schieten, en dat er een meubelstuk bestond, dat ‘bed’ heette, waarin je heel wat lekkerder kon slapen dan in een kuil in 't bos. Enkele maanden geleden was hij met de Jeugd-Alijah naar Palestina gegaan en daar had men hem gevraagd of hij nu niet een andere naam wilde hebben. Hij kon dan een mooie Joodse naam kiezen. Hij had geantwoord dat hij Maandag wilde heten omdat de Russen hem op die dag gevonden hadden en omdat die naam het enige was wat hij bezat. Maar aan die naam waren toch de gruwelijke herinneringen van de oorlog verbonden? Nee, want de dag dat hij in Palestina was aangekomen, was ook een Maandag geweest...

Dan was er Tanya uit Roemenië met haar dromerige gazelle-ogen en haar glanzende, kastanjekleurige vlechten. In December had Tanya aan Dr. Jacobson, de zo sympathieke onderdirecteur van Ben Sjemen, gevraagd of het niet mogelijk was met Kerstmis op de radio het gebeier der kerkklokken te horen. Maar waarom wilde ze dat zo graag? Dat had Tanya aan Dr. Jacobson uitgelegd.

In het kleine grensstadje in de bergen, waar Tanya was opgegroeid, was haar vader een welvarend man geweest. Hij bezat een grote boerderij, een houtzaagmolen en een winkel. De lentes en zomers bracht Tanya altijd op de boerderij door, waar ze zich het liefste bezighield met de verzorging van de pasgeboren lammetjes en kalfjes. Maar ook ging ze graag naar de molen, waar het zo lekker naar vers gezaagd hout rook en waar door de kracht van een schuimende waterval honderden boomstammen in keurig rechte planken omgetoverd werden. En 's winters genoot ze van de winkel, waar van alles verkocht werd, dingen die uit alle landen van de wereld kwamen.

Ja, Tanya had een heerlijke jeugd gehad tot op een dag de Duitsers waren gekomen, die haar vader voor haar ogen hadden doodgeschoten

en haar moeder en zusters hadden weggevoerd. Tanya zelf was gered door een arme, niet-Joodse werkvrouw, die haar meenam naar haar hutje, dat goed verscholen lag in een donker-groen dennenbos, niet ver van de stad. De vrouw, een weduwe zonder kinderen, had haar verzorgd alsof ze haar eigen kind was en Tanya was veel van haar gaan houden. Met Kerstmis was er in 't hutje een klein dennenboompje met kaarsjes geweest en toen die kaarsjes brandden, had Tanya in de verte het gebeier der kerkklokken gehoord. De stille luister der kaarsjes, het besneeuwde bos en de zilveren klanken der klokjes - als een sprookje zo mooi had ze dat gevonden en voor 't eerst had ze toen in de armen van de oude vrouw haar Kinderverdriet kunnen uitsnikken...

Maar kort daarop was de vrouw, van wie ze zoveel hield, gestorven. Tanya zelf was na vele omzwervingen in Palestina beland, maar wat ze nooit kon vergeten was die laatste kerstavond en de hemelse muziek van die klokjes. En daarom wilde ze zo graag dat klokkengebeier nog eens horen: om nog één keer bij haar pleegmoedertje te zijn...

Simcha, Joseph en Sjlomo, m'n buurjongens, waren gezworen kameraden. En dat was geen wonder, want van jongs af aan waren ze samen opgetrokken. Ze kwamen uit een dorp in Letland, niet ver van de Oostzeekust, dat onder z'n drieduizend inwoners slechts negen Joodse gezinnen telde. Die moesten aan de politie ‘beschermgeld’ betalen om veilig te kunnen leven. Simcha's grootvader had in zijn jeugd Theodor Herzl horen spreken en was toen een vurig aanhanger van het zionisme geworden. Hij had dolgraag naar Palestina willen gaan, maar doordat hij al jong invalide was geworden, was daar nooit iets van gekomen. Z'n zoons hadden weinig voor het zionisme gevoeld, maar bij Simcha had z'n nimmer gedoofd enthousiasme weerklank gevonden. De oude man wist dat hij het Beloofde Land nooit zou mogen aanschouwen en dat hij al heel tevreden moest zijn als bij z'n begrafenis naar Joodse gewoonte wat Palestijnse aarde in z'n kist werd gedaan. Al z'n hoop had hij nu gevestigd op z'n kleinzoon Simcha en het was z'n innigste wens dat die nog eens naar ‘Erets Israël’, naar het land van Israël zou trekken.

Maar Simcha's grootvader werd niet begraven met Joodse aarde in z'n kist. Het ging allemaal heel anders, want in 1941 werd Letland bezet door de Duitsers. Aanvankelijk bracht dit geen enkele verandering in het dorp teweeg; daarvoor, was 't te klein en te afgelegen. Pas na een

jaar kwamen er voor 't eerst Duitse soldaten. Natuurlijk waren er meteen mensen, die de Duitsers wezen waar de Joden woonden. Het gevolg was dat veertien dagen later alle Joodse mannen en vrouwen in een veewagen werden geladen en op transport naar een concentratiekamp in Polen werden gesteld. De kinderen onder veertien jaar werden gescheiden van hun ouders en hoefden niet mee. Maar de Duitsers verboden de bewoners van het dorp de kinderen in huis te nemen of hun voedsel te geven. ‘Dan gaan ze vanzelf dood,’ zeiden de Duitsers, ‘en dat bespaart ons een hoop werk!’ Toch waren er enkele dorpsbewoners, die de kinderen hielpen. Maar nadat enkele van hen verraden waren, kregen de kinderen de raad de bossen in te gaan en zich daar te verbergen. Zo trokken de kinderen, zestien in getal, de donkere bossen in.

Wekenlang doolden ze rond, van zonsopgang tot de avond voedsel zoekend. De twee jongste kinderen werden ziek en stierven. De anderen legden hen in een kuil en bedekten die met takken. Daarna zwierven ze weer verder, nog dieper de bossen in, tot ze tenslotte een verlaten kolenbrandershut vonden. Bijna een jaar lang woonden ze in deze hut. Hout was er in overvloed en ofschoon het in de winter tientallen graden vroor, hoefden ze geen kou te lijden. Maar in de besneeuwde bossen was het zo moeilijk aan voedsel te komen, dat ze ernstig ondervoed raakten. Drie van de kinderen kwamen de gevolgen daarvan niet te boven en stierven.

Elf kinderen waren nog over. Die namen een belangrijk besluit. In de lange, bange winteravonden had Simcha meer dan ooit tevoren gesproken over het land, waar z'n grootvader heen had willen gaan. Op een oude, gekreukelde landkaart had hij z'n makkers gewezen waar het lag, Erets Israël en langzamerhand had Simcha een plan ontwikkeld daarheen te gaan. Wat op de kaart maar enkele decimeters was, betekende in werkelijkheid een afstand van enkele duizenden kilometers! Simcha wist dat, wist dat het Joodse land bijna onbereikbaar ver weg lag en dat ze dwars door bezet Europa zouden moeten trekken. Hij was zich er wel van bewust dat hun kans van slagen uiterst gering was, maar toch stelde hij z'n kameraden voor 't er op te wagen omdat dit een ideaal was, waaraan ze zich met hart en ziel konden geven. Als ze dan toch moesten sterven, was het beter dat ze strijdend ten onder gingen - strijdend voor een heilig ideaal: Erets Israël!

Op een dag in 't voorjaar, toen ze weer wat op krachten waren gekomen, waren ze op weg gegaan: zeven Joodse jongens en vier Joodse

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

meisjes, waarvan de jongste zeven en de oudste veertien was - op weg naar het verre Palestina. Goede kaarten of een kompas hadden ze niet, maar ze wisten dat ze pal naar het zuiden moesten trekken. Simcha en Joseph hadden wat Indianenboeken gelezen en de kennis, die ze daaraan ontleend hadden, kwam hun nu uitstekend te pas. Zo konden ze de juiste richting bepalen met de stand van de zon en de poolster. Ze wisten hoe ze zonder lucifers een vuur konden maken. Hoe ze dieren konden vangen. Hoe ze van takken en bladeren een onderkomen voor de nacht konden bouwen. En hoe ze zoveel mogelijk onopgemerkt konden blijven. Over dit laatste hadden ze uitvoerig van gedachten gewisseld en tenslotte waren ze tot een weloverwogen plan de campagne gekomen.

Overdag liepen ze meestal in twee of drie groepjes op ongeveer honderd meter afstand van elkaar en voorop gingen twee jongens of meisjes, die als verkenners dienst deden. Werden die gepakt, dan was er grote kans dat de anderen konden ontkomen. Ze hadden precies afgesproken wat ze in geval van onraad zouden doen. Hoe ze zich zouden verspreiden en verstoppen of hoe ze zouden vluchten en ook hoe ze elkaar later op het uitgangspunt zouden terugvinden. Onder geen beding mochten ze elkaar kwijtraken!

Bij voorkeur trokken ze door de bossen en velden, de dorpen en steden zoveel mogelijk vermijdend. De doortocht door Lithauen volbrachten ze binnen een maand en daarna voerde hun weg door Polen. Onderweg zagen ze veel ellende, want op vele plaatsen was hevig gevochten en de Duitse bezetters oefenden onder de bevolking een ontzettende terreur uit. Soms sliepen ze 's nachts in de kelder van een tot puin geschoten huis. Ze leefden van wat ze konden vinden. Waar akkers waren, haalden ze aardappelen, wortelen, uien, koolrapen en bieten uit de grond; zagen ze een koe of een geit zonder dat er iemand in de buurt was, dan molken ze het dier en dronken ze om beurten uit Sjlomo's muts. Wanneer ze een kip of een eend konden bemachtigen, slachtten ze hem en roosterden hem in een houtvuur. Daarin konden ze niet zachtzinnig zijn, want ze hadden honger en het ging om hun leven. Als ze iets konden stelen, dan deden ze dat, maar ze namen nooit meer dan ze werkelijk nodig hadden en beperkten zich tot voedsel en kleren. Natuurlijk hadden ze thuis geleerd dat stelen slecht was, maar ze hadden immers geen keus in een wereld die vaders en moeders bij duizenden ter dood bracht?

's Nachts bewogen ze zich even gemakkelijk als overdag en zo in het donker voelden ze zich in het dichtst begroeide bos meer op hun gemak dan op klaarlichte dag in een dorp. De duisternis was hun grootste vriend! Tegenover elkaar deden ze alsof ze niet wisten wat angst was, en als er een gevaarlijk karweitje, bijvoorbeeld het stelen van kleren, moest worden opgeknapt, wilde ieder de moedigste zijn. Maar als ze patrouillerende Duitse soldaten of politie zagen of vlakbij hoorden schieten, kropen ze dicht op elkaar onder het struikgewas.

Een jongen en een meisje, die er in 't geheel niet Joods uitzagen en die bovendien Pools en Russisch kenden, gingen er af en toe op uit om de mensen te vragen of ze iets voor hen konden missen. Tevens vroegen ze bij die gelegenheid hoever ze nog verwijderd waren van een stad, die op hun kaart stond aangegeven. Groot was hun vreugde toen ze merkten dat ze al zuidelijk van Warschau waren en dus al meer dan 500 kilometer hadden afgelegd. Maar tevens wisten ze dat ze nog meer dan 2000 kilometer voor de boeg hadden...

Op zekere dag stuitten ze aan de rand van een bos onverwachts op een zware prikkeldraadversperring. Daarachter zagen ze velden, waar honderden broodmagere, kaalgeschoren mannen in blauw-wit gestreepte kleren aan het graven waren. Ze werkten in een tempo of hun leven er van af hing. Dat was ook zo, want even later zagen ze hoe een man, die van uitputting in elkaar zakte, weggesleept en met knuppels geslagen werd tot hij bloedend en bewegingloos bleef liggen. Ze huiverden, want ze begrepen dat hier een concentratiekamp was en dat die uitgemergelde mensen waarschijnlijk Joden waren. Zouden hier wellicht hun ouders zijn?

In de verte was een hele stad van houten barakken, overschaduwd door twee grote gebouwen met hoge schoorstenen, die een vette, bruine rook uitbraakten en daarmee een afschuwelijke stank verspreidden. Vol ontzetting keken ze elkaar aan. Zou het dus toch waar zijn wat ze gehoord hadden? Dat in sommige concentratiekampen Joodse mannen, vrouwen en kinderen werden verbrand...

Na deze gruwelijke ontdekking maakten ze dat ze weg kwamen en ze liepen zover ze konden en tot diep in de nacht. Als men hen in dit oord van verschrikking zou vinden... Ze hadden voedsel bij zich, maar ondanks hun honger konden ze niet eten, zo misselijk en ellendig voelden ze zich. Het was koud, ijzig koud. Toch durfden ze geen vuur te maken uit vrees van ontdekt te worden. Rillend kropen ze dicht op-

een, bij elkaar beschutting en bescherming zoekend. Maar slapen konden ze niet na wat ze gezien hadden. Daarom vertelde Simcha hun over dat land waar Joodse jongens en meisjes gelukkig konden zijn, waar bijna altijd de zon scheen en dadelpalmen en sinaasappelbomen groeiden. Als een zoete droom was zijn verhaal over Erets Israël...

Voor het winter werd moesten ze proberen de bergen, de Karpaten, die Polen scheidden van Roemenië, over te trekken. De winter met z'n sneeuw en ijs en z'n wolven was immers hun grootste vijand! Ze haastten zich zoveel ze konden, soms liepen ze wel zestien uur per dag. Aan voedsel hadden ze zo in het begin van de herfst gelukkig geen gebrek, want overal waren appelbomen, waaraan het eten zo maar voor het grijpen hing. Hier en daar konden ze ook andere vruchten, of noten en kastanjes bemachtigen. Zoveel mogelijk bewaarden ze dit voedsel voor de zware tocht, die hun te wachten stond.

Toen de eerste sneeuw viel, lag het gebergte voor hen. Prachtig was dit woest golvende landschap, doch tevens afschrikwekkend met z'n hemelhoge toppen! Hoe zwak en nietig voelden ze zich tegenover deze machtige bergreuzen! Maar een ‘terug’ was er niet - ze móésten er over heen, nu nog, want de winter met z'n ijzige adem zat hen op de hielen!

Gebogen onder het gewicht van de zware zakken voedsel op hun rug begonnen ze te klimmen. De eerste dagen waren de hellingen nog niet erg steil en vonden ze beschutting onder de bomen, maar naarmate ze hoger kwamen, werd het bos dunner, lag er meer sneeuw en werd het stijgen steeds moeilijker en gevaarlijker. En wat zo teleurstellend was: dat ze, na vele uren ingespannen geklommen te hebben, vaak honderden meters omlaag moesten tot weer een nieuwe, zware klimpartij volgde!

Toch gingen ze voort, al leek 't soms hopeloos. Een sombere wereld van sneeuw en rots had hen in zich opgenomen. De bergen gingen voor een groot deel schuil onder grauwe wolkenmassa's, uit de diepte stegen kille dampen en een gure wind bemoeilijkte het ademen. En kouder, steeds kouder werd het. 's Nachts lagen ze te kleumen en konden ze niet in slaap komen, 's morgens waren ze nat en verstijfd. Maar met de moed der wanhoop gingen ze voort. Tot één van de meisjes ziek werd, hoge koortsen kreeg en niet verder kon.

Om beurten droegen ze haar, dagenlang. Maar hoe moest dit verder gaan? Warm drinken hadden ze niet voor haar, medicijnen evenmin.

Geen bed, zelfs geen rust konden ze haar geven, want ze mochten geen dag verliezen: ze móésten voort! En geen mens die ze om hulp konden vragen - mensen waren er niet in deze onherbergzame streek. Wat moesten ze doen? ‘Laat me hier toch liggen! Ik ben niet bang om dood te gaan!’ zei het meisje. Natuurlijk lieten ze haar niet achter, maar wat moesten ze doen?

Toen onder gierend geweld een verblindende sneeuwstorm opstak, die het onmogelijk maakte de juiste richting te bepalen, waren ze ten einde raad. Met hun bijna bevroren handen groeven ze een soort hol in de sneeuw en daar legden ze het zieke meisje in. Haar gezichtje gloeide van de koorts en ze ijlde. ‘Het Land, het Land, ik zie het Land... ik zie Erets Israël!’ gilde ze met rauwe stem. Angstig en niet wetend wat te doen zaten de anderen om haar heen. Meer dan duizend kilometer hadden ze samen al afgelegd; zouden ze haar nu verliezen? En wie zou na haar sterven of zouden ze allen de dood vinden in deze witte verlatenheid?

Tegen de avond, toen de wind was gaan liggen, hoorden ze plotseling een barse stem en zagen ze zich omringd door mannen met geweren. Soldaten! Vluchten...? Onmogelijk! Ze zaten in de val! Soldaten hadden hen gevonden. Dat betekende dat ze niet van koude zouden omkomen, maar dat ze doodgeschoten of naar de gaskamers van een concentratiekamp gebracht zouden worden. Ze waren immers Jodenkinderen...

‘Wie zijn jullie? Wat doen jullie hier?’ En terwijl ze zwegen, niet wetend wat te antwoorden nu al hun hoop ooit het Beloofde Land te bereiken, vervlogen was, de vraag: ‘Wat is dat daar... een meisje? Is ze ziek? Hebben jullie hulp nodig? We zullen jullie wel helpen, hoor! En hebben jullie honger? Hier... váng!’ Er werd hun een brood toegeworpen: 'n echt bróód! Het water kwam hun in de mond bij het aanschouwen van zoiets heerlijks!

De mannen waren geen Duitse soldaten of Poolse soldaten, die voor de Duitsers vochten - het waren Poolse partisanen, verzetsstrijders, die zich in de bergen schuil hielden en vandaar uit aanvallen op de gehate Duitsers deden. Eén van hen deed z'n jas van dikke schapenvacht uit en wikkelde die om het zieke meisje. ‘Wees niet bang voor ons!’ zei hij. ‘We zijn jullie vrienden en we zullen jullie helpen. Ga maar met ons mee, dan kun je je bij ons vuur heerlijk warmen. En jij, ziek meisje,

we zullen je hete wijn geven en je weer beter maken, zodat je weer kunt lachen en dansen en gelukkig zijn!'

Als een arendsnest lag hoog in de bergen een oud, vervallen klooster: het hoofdkwartier van de partisanengroep, die uit meer dan honderd mannen, vrouwen en jonge mensen bestond. Daar gingen ze heen. Het was een ongekende luxe voor ze, weer eens goed te eten en te slapen, maar het fijnste was toch dat ze hier vrij-uit konden praten en voor 't eerst aan ervaren mensen raad konden vragen. De partisanen, onder wie enkele Joden waren, vonden hun plan naar Erets Israël te gaan prachtig, maar te gewaagd. Eén van hen kende een afgelegen boerderij, waar een deel van de kinderen kon onderduiken en waar ze veilig zouden zijn tot de Duitsers overwonnen waren. De jongere kinderen, hoe graag ze ook naar Erets Israël wilden, voelden hier veel voor want ze waren moe, oh zo moe van al het zwerven en kou en honger lijden.

Maar Simcha, Joseph en Sjlomo wilden hun oorspronkelijk plan doorzetten en zo snel mogelijk naar Erets Israël gaan, ongeacht de gevaren die hieraan verbonden waren. Zij waren het oudst en sterkst en zeker waren zij 't best tegen de moeilijkheden van de lange tocht opgewassen. Natuurlijk vonden allen het beroerd, na alles wat ze samen doorgemaakt hadden, uit elkaar te gaan, maar tenslotte vond iedereen het toch de beste oplossing dat Simcha, Joseph en Sjlomo verder gingen en dat de anderen onderdoken op de boerderij. Zodra de oorlog voorbij was, zouden de achtergeblevenen proberen ook naar Palestina te komen.

Twee jonge partisanen brachten Simcha, Joseph en Sjlomo veilig over de bergen tot ze in Roemenië waren. Ook Roemenië was door de Duitsers bezet, maar toch stonden ze er nu veel gunstiger voor doordat de partisanen hun allerlei foefjes hadden geleerd en hun hadden voorzien van prima valse papieren én... mondharmonica's! Ze hadden zich ijverig geoefend in het harmonicaspel, want als 'reizende muzikantjes' zouden ze minder verdenking wekken.

In slechts drie maanden tijds trok het drietal door Roemenië en Joegoslavië naar Griekenland, een afstand van meer dan duizend kilometer, die ze zo snel aflegden doordat ze verscheidene malen gebruik maakten van... treinen! Daarbij reisden ze meestal niet in de trein, maar er op of er onder. Het was een griezelige gewaarwording 's nachts tussen de wielen van een trein te reizen, maar snel ging 't! Van hun oorspronkelijk plan over Turkije te gaan, hadden ze afgezien. Ze

wilden nu proberen naar een Grieks eiland in de Aegese Zee te komen en vandaar met een bootje naar Klein-Azië over te steken.

Op een middag speelden Joseph en Simcha in de havenstad Saloniki op hun harmonica, terwijl Sjlomo zong. Onder hun gehoor bevond zich een jonge vrouw, die met grote aandacht naar hen keek. Een kwartier later, toen ze op weg waren naar een ander gedeelte van de stad, merkten ze plotseling dat de jonge vrouw hen gevolgd was en hen aansprak. Ze zei dat ze de muziek heel mooi had gevonden en vroeg of de jongens ook haar lievelingsmelodie konden spelen. Zachtjes neuriede ze die voor. Een hevige ontroering maakte zich van de jongens meester, want ze hoorden... het Hatikwah: het Joodse lied van de hoop!

'Op weg naar Erets Israël?' fluisterde de jonge vrouw. Even schrokken de jongens. Deze vrouw wist dus dat ze Joden waren. Maar wat was zij? Ook Joods? Een Joodse vrouw, die hen wilde helpen? Of was ze een verraadster, die hen wilde aanbrengen? Ze wisten maar al te goed dat er vele mensen waren, die net deden of ze Joden wilden helpen en hen dan later voor geld aan de Duitsers uitleverden. De jonge vrouw, merkend dat ze haar niet vertrouwden, keek even om zich heen teneinde zich ervan te overtuigen dat niemand naar hen keek, en ontblootte toen even een stukje van haar arm, waarin een nummer getatoueerd was. Hieruit bleek dat ze in een concentratiekamp had gezeten...

De jonge vrouw behoorde tot een ondergrondse organisatie, die Joden hielp naar Palestina te komen. Dank zij haar en die verzetsgroep kon het drietal met nog andere Joodse vluchtelingen in een oude, wrakke vissersboot oversteken naar Klein-Azië. Vandaar voer men in zuidoostelijke richting. Het was een zware tocht en steeds was er kans op ontdekking. Voedsel en drinkwater raakten op en toen de nood al zeer hoog gestegen was, sloeg het scheepje lek tegen een onzichtbaar wrak. Het zonk, maar alle opvarenden slaagden er in zwemmend de kust van Syrië te bereiken.

Weer moesten ze zich verbergen, want ook in Syrië waren ze niet veilig. Maar nu was het Beloofde Land niet ver meer - de laatste tweehonderd kilometers legden ze 's nachts te voet af. In een donkere, maanloze nacht overschreden ze de grens...

Bij het ochtendgloren zagen ze op de top van een heuvel een betonnen toren, omringd door witte huisjes. Bijna twee jaar lang, gedurende

die ganse, duizenden kilometers lange tocht vol verschrikkingen en ontberingen hadden Joseph, Simcha en Sjlomo ervan gedroomd dit te zien. Nu zagen ze het en konden niet geloven dat dit werkelijkheid was. Toen naderden langs de weg kinderen op een ezelskarretje. Ze waren niet meer te houden, vlogen er op af. Maar wat moesten ze zeggen? Het was de jongen op het ezelskarretje, dat hen uit de droom hielp en het verlossende woord sprak - één woord, dat alle onzekerheid omzette in een overweldigende blijdschap!

'Welk woord was dat?' vroeg ik aan Sjlomo. Hij haalde een briefkaart uit z'n zak, waarop een stempel van het Rode Kruis stond. 'Het woord, waarmee ook deze briefkaart begint!' zei hij. 'Deze briefkaart waarin onze vrienden, die in Polen achtergebleven waren, ons de vorige maand meldden dat ze de oorlog overleefd hadden, dat ze allen gezond waren en zo spoedig mogelijk hier komen. Die briefkaart kun je niet lezen, maar wel dat eerste woord, hier, lees maar. Ik las en daar stond het: 'Chaweriem...'

Deze afbeelding wordt uit voorzorg niet getoond

Hoofdstuk 8

De dag begon vroeg in het wereldje van jonge mensen, dat Ben Sjemen heet. Elke morgen om zes uur stonden we op. Om goed wakker te worden, deden we een kwartier gymnastiek op het grasveld, gevolgd door een frisse duik in het zwembad. Het koele water verdreef de laatste restjes slaperigheid en als we ons tussen de hoge palmen met een ruige handdoek hadden afgedroogd, voelden we ons kiplekker. En op en top fit!

Palestina is een warm land - het is sub-tropisch - maar de ochtenden zijn vaak fris. Vandaar dat scholen en kantoren hier 's morgens vroeg beginnen en vroeg in de middag eindigen. Om kwart over zeven zaten we al op school - na een ontbijt van yoghurt, brood en vruchten.

Ik heb opnieuw schrijven moeten leren. Want we schrijven hier niet de letters, die in Nederland en in de meeste andere Westerse landen gebruikt worden. Onze letters zijn veel ouder dan deze ‘Latijnse’ letters en ook de taal, die ik hier heb leren spreken, was er veel eerder dan het Latijn. Deze taal is het Hebreeuws...

Latijn en Grieks, zoals die op het gymnasium en lyceum worden onderwezen, zijn ‘dode’ talen. Je kunt er boeken in lezen, maar in de spreektaal worden ze niet meer gebruikt. Dat was ook het geval met het Hebreeuws, de oude Joodse taal, waarin de Tenach, de bijbel, oorspronkelijk is geschreven. De uit Palestina verdreven Joden gingen de taal spreken van het land waar ze woonden en later spraken velen van hen ‘Jiddisch’, een dialect ontstaan uit oud-Duits en vermengd met Poolse, Russische en Hebreeuwse woorden. Afgezien van het gebruik op godsdienstig gebied was het Hebreeuws een dode taal geworden.

Toen Theodor Herzl van een Joodse staat droomde, meende hij dat daar in hoofdzaak Duits, Pools en Jiddisch, Russisch en Engels ge-

sproken zou worden. Maar al in zijn tijd waren er mannen met vooruitziende blik, die begrepen dat de Joden uit zovele verschillende landen, die allemaal verschillende talen spraken, in Palestina pas echt weer één volk konden worden als ze zich allen in één en dezelfde taal uitdrukten. En die taal kon en mocht niet anders wezen dan het duizenden jaren oude Hebreeuws!

Aanvankelijk geloofde bijna niemand dat dit mogelijk was; Hebreeuws was immers een dode taal! Maar met hetzelfde idealisme en doorzettingsvermogen, waarmee de jonge pioniers het verdorde Palestina tot nieuwe bloei trachtten te brengen, gingen de voorvechters voor het Hebreeuws aan de slag om de dode taal tot nieuw leven te wekken. Hun strijd was zwaar, maar ze behaalden de overwinning. Wat eeuwenlang in de gewone omgang door geen mens en vijftig jaar geleden slechts door enkele mensen werd gesproken, deze dode taal werd weer levend, springlevend zelfs! Vele honderdduizenden mensen spreken nu weer Hebreeuws, de lessen op school gaan in 't Hebreeuws en er verschijnen hier tal van Hebreeuwse kranten, boeken en tijdschriften.

Dat men weer schrijft en spreekt, zingt en dicht in een duizenden jaren oude taal, is een wonder, dat de wereld op taalkundig gebied nog niet gekend heeft. Maar - om eerlijk te zijn - dit wonder kostte mij, zoals trouwens vele anderen, heel wat hoofdbrekens. Want Hebreeuws is allesbehalve een gemakkelijke taal.

Toen ik in m'n onderduiktijd Engels leerde, vond ik het maar wat prettig dat ‘vader’ in 't Engels ‘father’, ‘pijp’ ‘pipe’, ‘dag’ ‘day’ en ‘goed’ ‘good’ was. In 't Hebreeuws daarentegen kom je geen enkel woord tegen, dat lijkt op een woord met dezelfde betekenis in een van de Europese talen. Maar niet alleen de woorden zijn anders, ook de letters. Het Hebreeuwse alfabet bestaat uit 22 letters en dat zijn uitsluitend... medeklinkers! De klinkers a, o, e, i, u en ij worden natuurlijk wel uitgesproken, maar niet geschreven en als je nu een stel medeklinkers, dat een woord voorstelt, ziet staan, moet je uit jezelf maar weten welke klinkers daarbij horen! Een opvallend verschil met de westerse talen is ook dat je Hebreeuws niet van links naar rechts schrijft en leest, maar van rechts naar links! En een boek begint op de achterste bladzijde!

Hebreeuws: een moeilijke taal, maar... ónze taal en dus deed ik m'n uiterste best het ‘Iwriet’, zoals het Hebreeuws in het Hebreeuws heet, zo spoedig mogelijk machtig te worden. Daarbij werden we ge-

holpen door prima leraren en uiterst moderne schoolboekjes. Als je in Nederland Engels leert, is het leerboek geschreven in het Nederlands. Maar de kinderen hier komen uit zovele verschillende landen, dat het ondoenlijk is leerboekjes in even zovele talen te maken. Daarom bedient men zich hier van de meest internationale taal ter wereld: tekeningen! De Hebreeuwse woorden leerden we aan de hand van tekeningen, vandaar dat sommige van onze schoolboeken meer op een beeldroman dan op een leerboekje leken!

'Alsjeblieft' is in 't Hebreeuws 'bewakasja' (בבקשה), 'dank je wel' is 'toda rabba' (תודהרבה), 'ja' is 'kèn' (כן), 'nee' 'lò' (לא), 'goeiemorgen' is 'boker tov' (בקד טוב), 'goeienacht' 'laila tov' (ל׳להטוב). 'Geluk' is 'mazzal' (כוול), 'veel geluk' 'mazzal tòv' (כוול טוב). En תב׳ם, wat is dat? Dat is een woord, dat wij uitspreken als 'chaweriem' en dat nu betekent... Leden van de gemeenschap! Kameraden! Vrienden!

Chaweriem... dat waren ook onze leraren! We spraken hen aan met hun voornaam en ze waren onze vrienden en kameraden! Hun lessen waren gezellig en interessant en het hele onderwijs in Ben Sjemen was op en top modern, levendig en boeiend. Natuurlijk werd er op school hard gewerkt, maar dat deden we met pleizier, want het ging hier niet om hoge cijfers te halen of een examenpapiertje te bemachtigen - cijfers werden hier trouwens niet gegeven - doch om onze toekomst en daarmee om de toekomst van het Joodse land! Dat is geen holle leus, nee, zo was echt de stemming hier en zo denken bijna alle Joodse jongens en meisjes in Palestina er over. We wisten dat het wederom tot bloei brengen van het dorre, verwaarloosde Palestina en het scheppen van woonoorden voor onderdrukte en vervolgde Joden in hoofdzaak het werk was geweest van de jonge mensen, die vóór ons waren gekomen. Maar de idealen, die hun voor ogen hadden gestaan en waarvoor zij elk offer hadden gebracht, waren nog lang niet alle in vervulling gegaan. Of bijvoorbeeld het ideaal van een zelfstandige Joodse staat verwezenlijkt zou worden en of deze staat een eervolle plaats onder de andere landen zou innemen - dat zou vooral van óns afhangen. Wij waren er dan ook diep van doordrongen dat we ons met alle kracht aan deze grootse taak moesten wijden. Het onderwijs was daar geheel op ingesteld. Van domweg uit je hoofd leren en van droge, taaie lessen was hier geen sprake! Bij alles wat we leerden, hadden we echt het gevoel van: ja, dat komt me later beslist van pas!

Wat we dan zo al leerden?

Van de talen leerden we in de eerste plaats Hebreeuws en verder Engels en Arabisch! Waarom ook Arabisch, dat allesbehalve gemakkelijk is en ook weer heel andere lettertekens heeft? Omdat de Arabieren onze buren zijn! In weerwil van de gespannen toestand tussen Joden en Arabieren werd in Ben Sjemen alles gedaan om tot vreedzame en vriendschappelijke betrekkingen met de Arabieren te komen. Op school werd dan ook veel aandacht besteed aan de Arabische taal, cultuur en levensgewoonten en wanneer er in het jeugddorp bepaalde feesten waren - zoals het grote feest in het voorjaar als het eerste schaap van onze schaapskudde geschoren werd - dan werden de jonge Arabieren uit de omringende dorpen uitgenodigd. En bij zulke gelegenheden dansten de Arabische jongens en meisjes voor ons hun volksdansen, dansten wij voor hen de onze en dansten en zongen wij ook gezamenlijk. Als we dan zo in één grote vriendenkring bijeenzaten en zongen, praatten of lachten, vroeg ik me wel eens af waarom niet alle volkeren vrienden konden zijn...

Als boek voor vaderlandse geschiedenis gebruikten we... de Tenach, de bijbel! Daarin staat immers de geschiedenis van het Joodse volk? Ik vond het heel wonderlijk daarin over allerlei grote gebeurtenissen van vele duizenden jaren geleden te lezen, vervolgens op de kaart op te zoeken waar dit of dat gebeurd was en dan tot de ontdekking te komen hoe dicht in onze nabijheid zo'n historisch gebeuren zich had afgespeeld! Zo kwam die oude bijbel voor ons in Palestina tot nieuw leven!

Eveneens aan de hand van leerboeken leerden we vakken als algebra, meetkunde, algemene geschiedenis, letterkunde, economie en aardrijkskunde, maar scheikunde en natuurkunde leerden we in het laboratorium van Ben Sjemen. Wat vond ik dat heerlijk: zelf alle mogelijke interessante proeven doen en door eigen experimenten en waarnemingen de natuurwetten te ontdekken! Een fijn vak vond ik ook biologie. Maar daarvoor hadden we geen laboratorium nodig, die ‘kennis der natuur’, die deden we op in... de natuur zelf!

De prachtige natuur in onze omgeving was niet alleen een gebied, waarin we uitstapjes maakten en af en toe eens heerlijk luierden en planten en dieren zochten, maar tevens onze werkplaats én onze school!

Dat zit zo. In Palestina is er vooral behoefte aan mensen, die de handen uit de mouwen kunnen steken en die van aanpakken weten. Die

dorre grond vruchtbaar kunnen maken, daar een nederzetting kunnen bouwen en die uit de bodem voedsel kunnen winnen. Daarom is de opleiding in Ben Sjemen vooral gericht op de land- en tuinbouw, de veeteelt en het ambacht. En dat maakt het onderwijs hier zo aantrekkelijk, niet alleen in Ben Sjemen, maar in alle jeugddorpen in dit land. 's Morgens hadden we school... op school. Maar 's middags...

's Middags zaten we op de tractor en ploegden, zaaiden of oogstten we. Molken we de koeien of verzorgden we de kippen en eenden, de ganzen en de geiten. Werkten we in de groentetuinen, snoeiden of bespoten we de vruchtbomen. Oefenden we ons in landmeten, verplaatsten we de besproeiïngsinstallaties, zaten we tussen de sinaasappel-, citroen- en olijfbomen. Werkten we in de smederij, timmerden we in de grote werkplaats, maakten we machines schoon of voerden we reparaties uit. Of bouwden we mee aan nieuwe huizen en gebouwen!

Dank zij dit alles was het jeugddorp niet alleen een prettige, nijvere werkgemeenschap, maar vormde het tevens de beste voorbereiding tot het werkelijke leven! Als je in Nederland en in de meeste andere landen in een stad woont, dan ga je zoveel uren per dag naar school en maak je 's avonds je huiswerk. Het grootste deel van de dag ben je aan het leren. Je moeder kookt het eten voor je en zorgt voor je kleren; je vader verdient het geld, waarvoor dat eten, de kleren en alles wat je verder nodig hebt, gekocht worden. Het huis, waarin je woont, heeft de huisbaas laten bouwen. Alleen je schoolwerk moet je zelf doen, bijna alle andere dingen doen anderen voor je, wórden voor je gedaan. Hier is dit heel anders. Voor een groot deel van ons levensonderhoud zorgen wij zelf. Immers, we bebouwen het land, winnen voedsel, helpen in de keuken mee dat voedsel te bereiden en brengen het zelf op tafel. De verschillende producten, die wij verbouwen, worden verkocht en voor het geld, dat zij opbrengen, worden allerlei dingen gekocht die wij nodig hebben. Onze kleren zijn voor een groot deel door de meisjes hier genaaid - we werken allen een paar uur in de week in de wasserij, de meisjes doen het verstelwerk. De meeste meubels van Ben Sjemen komen uit onze eigen werkplaats. En wij bouwen zelf mee aan onze eigen woonhuizen of aan die, welke voor hen, die na ons komen, bestemd zijn. In het grote landbouwbedrijf, dat Ben Sjemen is, werken geen andere arbeiders dan wij en zo zijn we niet alleen scholieren en leden van de jeugdgemeenschap, maar tevens de arbeiders van ons dorp. Wij zijn de jonge arbeiders van het Joodse land...

Ik weet dat vele mensen neerzien op arbeiders en op arbeid met de handen. Die mensen beseffen niet - of willen niet beseffen - dat het voedsel, dat zij eten, is voortgebracht door boeren, door landarbeiders. Dat de kleren, die zij dragen, de meubels en andere voorwerpen die zij gebruiken, de auto's, waarin zij rijden en de straten, waarover zij zich voortbewegen, kortom, dat bijna alles, wat hun 't leven mogelijk en gerieflijk maakt, het werk is van arbeiders. De mensen, die neerzien op arbeiders, zijn als mensen, die rijk zijn geworden en hun ouders, die hun hele leven geploeterd hebben om hun kinderen te laten leren en arm zijn gebleven niet meer willen kennen.

Het Joodse land is geen paradijs en z'n bewoners zijn geen engelen. Maar er wordt hier niet op arbeiders neergezien. Het Joodse Palestina is immers een gemeenschap, die door arbeiders is gesticht en tot bloei gebracht! Zij, die hier als pionier kwamen, waren studenten, schrijvers, dichters. Daar deden ze bewust afstand van, want wat wilden ze worden? Arbeider. Arbeider en niet anders! Slechts als arbeider wilden ze van Palestina weer een Joods land maken. En als ze na jaren van zwoegen onder de brandend hete zon het resultaat van hun arbeid overzagen, waren ze er trots op arbeider te zijn.

En zo is het nog, ook onder de jeugd. Het ideaal van de besten der jongeren is als arbeider een stuk dorre woestenij te ontginnen en daar een nieuwe nederzetting op te bouwen. Het is geen rijkdom, die hen lokt, maar de voldoening die uitgaat van pionierswerk onder de moeilijkste omstandigheden.

In Ben Sjemen waren we dus niet alleen scholieren, maar ook jonge arbeiders, die voor een groot deel in hun eigen levensonderhoud konden voorzien. Maar dit voor onszelf zorgen strekte zich nog veel verder uit, want het jeugddorp Ben Sjemen werd ook in belangrijke mate door ons, jonge mensen, bestuurd. Ook dit is weer geheel in overeenstemming met de idealen van de oude pioniers. Zij, die als arbeider naar dit land kwamen, wilden geen loonslaven zijn, maar vrije mensen. En de meesten van hen wilden leven naar de socialistische beginselen, die onder meer inhouden dat geen mens het recht heeft over een ander mens te heersen en macht over een ander uit te oefenen. Die alle mensen gelijke rechten toekennen en hun gelijke plichten opleggen. En ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’ verkondigen.

Ook in Ben Sjemen was het ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’ geen vaag ideaal, maar levende werkelijkheid. In ons jeugddorp waren

allen gelijk, onze vrijheid was vrijwel onbeperkt en zeker was er grote broederschap. Wij, jongens en meisjes, werden door de ouderen nergens toe gedwongen en er werd niet gestraft. De volwassenen behandelden ons nooit uit de hoogte, maar gingen met ons om als chaweriem - als kameraden, op wie we altijd konden rekenen.

Als iemand me in Holland verteld zou hebben dat in een jeugddorp een paar honderd jonge mensen een vrijwel onbeperkte vrijheid genoten, dan zou ik dat niet geloofd hebben. Ik zou ervan overtuigd zijn dat zoiets niet anders dan een baldadige bende zou kunnen worden. Nu heb ik zelf ervaren dat dit kan: vrijheid en toch geen wanorde, geen bende.

Neem nu onze groep, die uit veertien jongens en zestien meisjes, afkomstig uit zeven verschillende landen, bestaat. We hadden allen, onze ouders verloren en waren geheel op elkaar aangewezen. Geen van ons was rijker of armer dan een ander. We hadden en kregen allemaal hetzelfde. Onze groep had één madrieg, één jeugdleider: Gersjom, op wie we erg gesteld waren. Hij was even in de dertig, jongensachtig en erg sympathiek. Onze groep bewoonde een geel-stenen huis met negen kamers. In de laatste kamer huisde Gersjom - daar konden we altijd terecht. Met z'n drieën of vieren bewoonden we één kamer.

Op de eerste dag van ons verblijf in Ben Sjemen had een van de ‘huismoeders’, de vrouw van onze Engelse leraar, ons uitgelegd hoe we onze

kamer het beste konden schoonhouden en hoe je bedden opmaakt en verschoont. Sindsdien is er nooit één volwassene komen inspecteren of alles wel netjes was. Dat was ook niet nodig, want we hielden het wel netjes. We wisten immers hoe onze kamer en alles wat daarin was, tot stand was gekomen. Het kwam niet in ons op stoelen of ander meubilair te vernielen, want dat was immers door onze kameraden gemaakt. En hoe hard hadden de meisjes niet gewerkt om ons kleren te verschaffen! Na alle chaos en ellende die de meesten van ons in de oorlog hadden meegemaakt, na alles te hebben verloren en na de smerige, overvolle schepen en kampen vonden we het heerlijk weer in een nette, schone omgeving te zijn en zeker waren we trots op Ben Sjemen, dat óns dorp, het dorp van de jeugd was! Ja, we hielden echt van ons dorp en deden alles om het mooi, schoon en prettig te houden.

In het begin heb ik me er erg over verbaasd dat er hier zo zelden onenigheid was en dat ieder zo'n tevreden indruk maakte. Nu begrijp ik dat. De wereld waarin de meeste kinderen leven, is een grote-mensen-wereld. Ons wereldje in Ben Sjemen daarentegen was helemaal op de jeugd ingesteld. Er waren hier geen dure auto's, bioscopen en etalages vol snoepgoed en begerenswaardige luxe-artikelen, die ons het hoofd op hol brachten.

Er was hier geen strijd tussen jongeren en volwassenen. Het jeugddorp was voor de jeugd en geen volwassene probeerde ons te onderdrukken. Als iemand vervelend was, kwam er geen volwassene om hem de les te lezen - iets dat meestal verzet wekt - maar was het de invloed van de groep, die een goede uitwerking had. Er was niemand die probeerde ons op te voeden en het resultaat was dat we onszelf en elkaar opvoedden! En dat werkte prima, want niemand was er op gesteld zich het misnoegen van zijn groep op de hals te halen. En niemand wilde voor ‘flauw’ of ‘kinderachtig’ doorgaan...

Belangrijk was ook dat het werken op het land, in de stallen en in de werkplaatsen ons diepe bevrediging schonk én... dat we ons nooit verveelden. Er was een stroom van bezigheden, die ons voortdurend aan de gang hield. Niet alleen overdag, maar ook 's avonds. Eén avond in de week kwam de groep bijeen om openhartig over de gang van zaken te praten. Daarbij pleegden we overleg met het door ons gekozen groepsbestuur, dat met andere groepsbesturen de grote jeugdraad vormde: de ‘gemeenteraad’ van Ben Sjemen. Vertegenwoordigers van de groepen vormden verder de schoolcommissie, die adviezen inzake

de school gaf, en de arbeidscommissie, die voor de taakverdeling van de practische werkzaamheden zorgde.

Ook was er een vaste avond voor het bestuderen en bespreken van bepaalde onderwerpen zoals het socialisme en de psychologie. Voor zoiets kwamen we in een kleine groep bijeen, iemand hield een verhandeling over het onderwerp, sommige deelnemers gaven hun mening weer en vaak leidde dat tot een even fel als leerzaam debat. Geheel zonder enig programma was de Donderdagavond. Sommigen gingen wandelen, anderen deden spelletjes, iedereen deed waar hij het meeste zin in had. Elke dag hadden we trouwens een paar uur ‘zonder programma’: 's middags na het eten - bij zwaar werk op 't land en in 't hete jaargetijde ging dan menigeen een poosje op bed liggen - en 's avonds na het eten. In dat avonduurtje las ik graag een mooi boek.

Erg prettig was steeds de Vrijdagavond: het plechtige begin van de sjabbat en de feestelijke maaltijd bij kaarslicht, gevolgd door muziek, zang en dans. Onze dansen, de horra's, oorspronkelijk afkomstig uit de Balkan, zijn erg wild en onstuimig. In het begin viel het me moeilijk hun tempo bij te houden, maar zodra ik daar geen moeite meer mee had, kreeg ik de smaak ervan te pakken, zo zelfs dat ik er verzot op raakte. Dat rondwervelen op de tonen van meeslepende muziek, de

rappe bewegingen in steeds weer andere figuren en niet te vergeten, stralend van levenslust, de meisjes... al met al was het een dolle vreugde, waar ik iedere week weer naar verlangde. Soms dansten we buiten, op het koele gras, bij het licht van de maan aan een wolkenloze hemel.

Verrukkelijk was de Zaterdag. 's Avonds kregen we film of toneel, 's morgens... sliepen we uit: tot acht uur, half negen! Wel twee uur deden we dan over ontbijten en zwemmen en daarna was er altijd een concert. In Ben Sjemen werd zeer veel aan muziek gedaan. We hadden een groot musicus in ons midden: Chanan Eisenstadt, die in het Duitsland vóór Hitler een gevierd dirigent én pianist was geweest. Toen was Chanan iets heel ergs overkomen: hij had één arm verloren! Maar Chanan had niet alleen een geweldig muzikaal talent, hij had ook een enorm doorzettingsvermogen en met z'n andere arm was hij verbeten gaan oefenen. Met als resultaat dat hij weer piano speelde of hij niet één hand, maar twee handen had! Je kon je ogen haast niet geloven als je hem bezig zag. Bliksemsnel sprong die hand van links naar rechts en van rechts naar links en dit klonk of hij tweehandig speelde. Daarbij sloeg hij nog de bladen van de partituur om en dirigeerde hij soms nog!

Chanan - we noemden hier alle volwassenen bij hun voornaam - was een prachtkerel en hij wist ons allen te bezielen. Ik zong mee in het koor - we zongen erg veel Händel en Bach - en speelde fluit, een instrument dat in Palestina geweldig populair is. Met ons orkest speelden we alle grote klassieke componisten in bewerkingen, die Chanan schreef en aanpaste aan onze mogelijkheden. Wie dat nooit heeft meegemaakt kan zich niet voorstellen hoe heerlijk, hoe hemels het is samen met anderen te musiceren, in een orkest van louter jongens en meisjes te zweven door die wonderlijke wereld van muzikale klanken! We gingen zo op in de scheppingen van Bach, Händel, Gluck, Beethoven, Haydn, Schubert en Mozart enerzijds en de opwindende Joegoslavische, Roemeense en Israëlische horra-muziek anderzijds, dat er in Ben Sjemen helemaal geen behoefte was aan de zogenaamde amusements-muziek, die in onze wereld toch meestal de eerste viool speelt. De muziek van Ben Sjemen maakte me vaak onuitsprekelijk gelukkig.

Wat ook keer op keer een bron van geluk was, dat waren de brieven, die ik uit Davos van m'n zusje, van Mirjam ontving. In het sanatorium was ze reusachtig opgeknapt en de dokters hadden goede hoop dat ze geheel zou herstellen. Dat ik naar Palestina was gegaan, was een verrassing voor haar geweest, mede door de invloed van mijn enthousiaste

brieven voelde zij ook veel voor het Zionistisch ideaal en ze verzekerde me, dat ze op een goede dag eveneens naar Palestina zou komen. Wat een heerlijk vooruitzicht!

Scholieren waren we, jonge arbeiders, musici én... ontdekkingsreizigers! Want als jonge ontdekkingsreizigers trokken we in de vacanties door het land, waar meer dan drieduizend jaar geleden Mozes ‘de kinderen van Israël’ had binnengevoerd, het oude Kanaän, de bakermat van drie wereldgodsdiensten: het Jodendom, het Christendom en het Mohammedanisme. Eeuwen en eeuwen lang hadden de overal over de aarde verstrooide Joden een brandend heimwee gehad naar dit historisch plekje, waaruit hun voorouders door de Romeinen waren verdreven. Hoe bevoorrecht waren wij toch eigenlijk dat wij weer in dit land mochten wonen! Maar daarbij wilden we het ook verkennen, wilden we het in alle richtingen doorkruisen! Al hadden we er op de school van Ben Sjemen nog zoveel over geleerd, wij wilden het ook zien - met eigen ogen wilden we aanschouwen het land, waarop al onze inspanningen en idealen gericht waren en dat onze hoop en onze toekomst was!

Dus trokken we er in de vacanties op uit. We hadden een groep gevormd, gezamenlijk een plan uitgewerkt en op een goede morgen begon onze ontdekkingsreis door het Joodse land...

Palestina is net zo'n klein landje als Nederland, maar het is langer. De zuidelijke helft ervan die de vorm van een ijshoorntje heeft, is pre-

cies het tegengestelde van verfrissend roomijs. Het is de Negev-woestijn, droog, verschroeid heuvelland. De bodem ervan is grotendeels niet onvruchtbaar; door gebrek aan water groeit er echter niet meer dan wat schraal gras. En wat doornig struikgewas. Alleen de geiten en schapen der rondzwervende Bedouïnen kunnen hier wat eetbaars vinden.

Dan is er de kustvlakte, het vlakke land langs de Middellandse Zee, dat met uitzondering van de duinenrij door zorgvuldige bewerking tot vruchtbaar bouw- en grasland is gemaakt. Evenwijdig daarmee strekt zich in het oosten het bergland van Galilea, Samaria en Juda uit. Achter dit bergland, ten oosten ervan en ook weer evenwijdig er mee, bevindt zich een van de merkwaardigste gebieden op aarde: de dalvlakte van de rivier de Jordaan. Hier is namelijk de laagste landstreek van de ganse aardbol: bijna vierhonderd meter onder de zeespiegel. In deze ‘grote scheur’ in de aardkost liggen de Dode Zee en het meer van Tiberias. Tenslotte is er in het noorden de Emek, een vlakte, die het gebergte in tweeën deelt, zeer vruchtbaar, maar tot voor enkele tientallen jaren vrijwel onbewoonbaar door de moerassen en malaria. Dank zij het ontginningswerk van de Joodse pioniers is de Emek nu één onafzienbaar golvend tapijt van weelderig groen, bezaaid met bloeiende Joodse landbouwnederzettingen.

Dat is Palestina: de zuidelijke helft woestijn, de noordelijke helft verdeeld in drie langgerekte, evenwijdige stroken: de kustvlakte, het gebergte en het diep-gelegen dal van de Jordaan.

Door alle eeuwen heen hadden de Joden-in-ballingschap elkaar op de eerste avond van het Paasfeest 'n ‘Volgend jaar in Jeruzalem!’ toegewenst. Wat voor al die opeenvolgende geslachten onbereikbaar ver was geweest, was voor ons slechts een kwestie van 40 kilometer. Jeruzalem was dan ook het eerste doel van onze ontdekkingsreis. Kort na Pasen gingen we er heen: in de open laadbak van een vrachtauto, voor ons de ideale manier van reizen. Wat hadden we een pleizier onderweg! De wind stoeide met onze haren en we zongen het ene vrolijke lied na het andere. Naar alle kanten hadden we vrij uitzicht en weldra zagen we het bergland van Juda, dat bekroond wordt door de stad, die voor millioenen mensen een Heilige Stad is: Jeroesjolajim...

Groots was dit berglandschap, maar tevens: hoe kaal en troosteloos! Barre rotshellingen met hier en daar wat schraal gras en een enkele zilver-grijze olijfboom; diep-ingesneden rivierdalen met verdroogde beddingen en grote stapels grauwe stenen; en waar op zorgvuldig aange-

legde terrassen nog iets wilde groeien een armzalig Arabisch dorp van lemen huizen... Toen we na een weg met vele scherpe kronkels langs steile rotswanden op een hoogte van meer dan zevenhonderd meter boven de zeespiegel kwamen, duurde het niet lang of we zagen, met goud-bronzen tinten blakerend in het zonlicht en geheel omgeven door machtige muren, de Oude Stad met z'n opeenhoping van synagogen, kerken, kloosters en moskeeën met hun glanzende koepels en slanke minarets...

Amsterdam en Eindhoven, dat zijn vertrouwde plaatsen voor me, maar dat ik nu in Jeruzalem, die oeroude stad van koning David en koning Salomo, was - ik kon 't me haast niet voorstellen! In de loop van enkele duizenden jaren hadden Joden, Babyloniërs, Perzen, Grieken, Assyriërs, Romeinen, Arabieren, Turken en Engelsen fel om de heerschappij over deze stad gestreden, verscheidene keren was Jeruzalem geheel verwoest, maar toch was ze er nog, deze stad, waar hemel en aarde elkaar schenen te raken...

Een vierkant met een zijde van slechts één kilometer, 12 minuten lopen, is die oude stad, omgeven door een zware, twaalf meter hoge

muur met acht poorten en vier-en-dertig torens. Door de Jaffapoort gingen we haar binnen en meteen rees hoog voor ons op de reusachtige. Davidsburcht, gebouwd in de veertiende eeuw, een citadel, die waarschijnlijk fragmenten van het paleis van Herodes bevat. We gingen de Bazaarstraat door en met een van onze jongens, die de weg op z'n duimpje kende, doken we in de doolhof van nauwe straatjes en steegjes, waardoor zich een bonte menigte bewoog: Arabieren in lange, witte gewaden, gesluierde vrouwen, op hun hoofd waterkruiken of manden met voedsel balancerend, bedelaars, die met zangerige stem een aalmoes vroegen of heilwensen uitspraken, Koptische, Griekse en katholieke priesters in donkere pij, Abbessijnse monniken met koperkleurige gezichten, armoedig geklede kinderen met zwaar beladen ezeltjes en vrome, ouderwets geklede Joden met lange, zwarte jassen, zwarte hoeden of berenmutsen en met lange baarden, druk sprekend en gebarend. Iedereen scheen hier op straat te leven: in allerlei open winkeltjes en aan onooglijke kraampjes werd druk gehandeld, in de kelders werden verschillende ambachten beoefend, er weerklonk een roezemoes van stemmen in alle mogelijke talen en uit alles bleek hoe levenslustig het oude Jeruzalem nog was!

Urenlang dwaalden we door de schilderachtige slopjes, genietend van de gezellige drukte en van de vaak indrukwekkende historische bouwwerken. Hoe wonderlijk was het te beseffen dat onder deze stad nog een ouder Jeruzalem verscholen lag en dat daaronder nog meer en nog oudere Jeruzalems bedolven lagen! De stad, wier naam waarschijnlijk ‘huis van de vrede’ betekent, was immers vele malen verwoest en keer op keer had men op de ruïnes en de puinhopen van zo'n verwoest Jeruzalem een nieuwe stad gebouwd. Hoeveel onbekend gebleven geschiedenis, hoeveel menselijk leed ook, lag hier onder onze voeten niet verborgen? Als de stenen, diep onder ons begraven, eens konden spreken, hoeveel dramatische gebeurtenissen zouden ons dan niet geopenbaard worden? Een in bloed en tranen gedrenkt verleden zou dan weer tot leven komen - het verleden, waaraan wij nu nog herinnerd werden door namen van straten en heilige plaatsen als Klaagmuur, Via Dolorosa oftewel ‘de weg der smarten’ en Golgotha...

Op onze wandeling zagen we ook het stuk muur met z'n enorme steenblokken, die een overblijfsel is van de muur om de Tempel. Dat is de Klaagmuur, de traditionele plek, waar vele vrome Joden komen bidden. Hier ook bewenen ze op vaak hartstochtelijke wijze de ver-

woesting van de Tempel en de verdrijving van de Joden uit hun land, die een glorieus tijdperk afsloten en een begin vormden van de ballingschap, de verstrooiïng over de ganse aarde en de wrede vervolgingen, die bijna tweeduizend jaar zouden duren...

Maar dat de Joden hun oude vaderland nimmer hadden vergeten, dat ze waren teruggekeerd en hoe energiek ze aan de slag waren gegaan, dat zagen we in het nieuwe Jeruzalem met z'n brede asfaltstraten vol druk verkeer en z'n machtige, moderne gebouwen, waar dag in dag uit de schrijfmachines ratelden. In dit Jeruzalem werd niet geklaagd, werd niet geweend om het verleden, zag men niet om naar wat onherroepelijk voorbij was, maar keek men slechts vooruit - werkte men vol ijver en optimisme aan de toekomst!

In het voorjaar was Palestina op z'n mooist. De heftige stortregens van de winter waren dan voorbij, de grauwe bergen werden groen en overal ontlook nieuw leven. Vooral voor ons, jonge landbouwers en dorpsbewoners, was dit de heerlijkste tijd van het jaar, als het jonge gewas de grond uitschoot en de amandelbomen van Ben Sjemen pronkten in witte bloesempracht. Waar niet zorgvuldig gewied was, ontsproten uit de velden kleurige goudsbloemen, lathyrus, papavers, wilde orchideeën en zelfs wilde tulpen. De groente was mals en geurig en smaakte

nooit lekkerder dan zo in de lente. Groot was onze voldoening als we het resultaat van ons werk in de boomgaarden zagen, waar tussen het donkere groen duizenden sappige, fel-oranje sinaasappels en goudgele grapefruits hingen.

Als echter de druiventrossen begonnen te zwellen en het tijd werd dat rappe vingers hen plukten, dan was het gedaan met die heerlijke lente en betreurde menigeen het dat de zomer aanbrak. Als er zeewind was, viel het nog wel mee, maar op de dagen dat uit het oosten de gevreesde woestijnwind woei, hadden mensen en dieren het zwaar te verduren. In zuid-oostelijke richting strekte zich meer dan tweeduizend kilometer ver de woestijn uit en de lucht, die daaroverheen streek, kwam Palestina binnen als een verzengend hete adem, die de grond uitdroogde en de planten verschroeide. En grote stofwolken omhoog joeg. Dan was er een bijna verstikkende hitte...

Maar ondanks vele hete dagen maakten we in de zomervacantie een lange trektocht door Galilea, het heuvel- en berglandschap in het noorden van Palestina. Een vrachtauto bracht ons van Ben Sjemen naar Nazareth met z'n grote kerken, kloosters en ziekenhuizen. In deze beroemde bedevaartplaats wonen voornamelijk Arabieren. Te voet trokken we van Nazareth naar de berg Tabor, die we zonder veel moeite beklommen. Van ouds her was deze berg een geduchte, natuurlijke vesting - op de top ervan zagen we indrukwekkende ruïnes van verdedigingswerken en ook enkele moderne gebouwen.

In oostelijke richting daalden we af en na een lange wandeling bereikten we tenslotte de oevers van het meer van Tiberias, waar we onmiddellijk in het koele, heldere water doken. Urenlang zwommen we daar elke dag, niet alleen als de zon brandde aan de hemel, maar ook 's avonds na zonsondergang! Zo bij het schijnsel van de maan was het net of we in vloeibaar zilver dreven! Na het zwemmen zagen we hoe Joodse vissers - als voor tweeduizend jaar - er op uit trokken om in dit meer ‘van de wonderbaarlijke visvangst’ te gaan vissen. Boven hun netten hingen felle acethyleenlampen, wier licht de vissen aantrok.

Veel interessants zagen we in de omgeving van het meer van Tiberias. In de eerste plaats Tiberias zelf, een door de Romeinen gestichte stad met oergezellige zitjes en café-terrasjes langs het water. Verder de hete bronnen, waar lijders aan rheumatiek al sinds het begin van onze jaartelling genezing hebben gezocht. De schilderachtige oevers van de rivier de Jordaan, waarin de Joden een stuwdam hebben gebouwd, zo-

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

dat ze het water konden gebruiken voor bevloeiïng van droge gronden en voor het opwekken van electriciteit. En Deganiah, de ‘moeder’ der kibboetsiem, gemeenschappelijke landbouwnederzettingen, gesticht in 1909, waar we temidden van bananenpalmen en tropische tuinen vol exotische pracht overnachtten. Natuurlijk maakten we een boottocht over het meer en tenslotte bezochten we de overblijfselen van een prachtige, 1700 jaar oude synagoge in Kapernaüm, die door opgravingen aan het licht zijn gekomen.

In Palestina worden zeer veel opgravingen verricht en daarbij komt men vaak tot de verrassendste vondsten. Tal van heuvels bevatten heel oude nederzettingen, waar men onder meer prachtig aardewerk aantrof. Interessant waren vooral de potscherven, want daarop schreef men in de bijbelse tijd vrachtbrieven, die de handelaren met hun waar meezonden. Soms hoefde men niet eens te graven en deed men bij toeval een uiterst opzienbarende ontdekking. Zo vond een herder, die in de woestijn bij de Dode Zee een geit achterna liep, een grot met grote potten van aardewerk, waarin zich rollen perkament bevonden. Op het perkament, op de heel dunne dierenhuid, waren schrifttekens en nadat men die ontcijferd had, bleek dat men hier de oudste bijbelse handschriften, die ooit waren gevonden, in handen had. Eén ervan bevatte het boek Jesaja...

Ook de jeugd neemt hier deel aan de opgravingen. In de beroemde kibboets Misjmar Ha'Emek, die ik later bezocht, hadden jongens en meisjes bij opgravingen tal van speer- en pijlpunten, bronzen naalden en siervoorwerpen, scherven en zelfs complete potjes en karmetjes gevonden, die door de Romeinen en door nog oudere inwoners van Palestina waren gebruikt. Samen met hun geschiedenisleraar hadden ze hun vondsten bestudeerd en er verklarende teksten en tekeningen bij gemaakt, ze hadden vitrines getimmerd en tenslotte hadden deze jonge chaweriem zelf een oudheidkundig museum ingericht.

Van het 200 meter ónder de zeespiegel gelegen meer van Tiberias naar de ‘heilige stad’ Safed, 820 meter bóven de zeespiegel, was een hele klim. Maar onze moeite werd ruimschoots beloond, want Safed is een reuze interessante stad. Door z'n hoge ligging is het er 's avonds heerlijk koel en je hebt er een uitzicht, dat in één woord fantastisch is! Tientallen kilometers ver kun je er zien: in zuidelijke richting het duizend meter lager gelegen meer van Tiberias met z'n omgeving; naar het noord-oosten het Hula-meer en z'n moerassen, die met hun over-

vloed van wild, vis, riet en papyrus-planten een paradijs voor natuurliefhebbers zijn - en op de achtergrond, heel in de verte, als een fata morgana het Hermon-gebergte in Syrië. Maar hoe kwamen de hoogste toppen daarvan zo schitterend wit? Eeuwige sneeuw...

In de bijbelse tijden was Safed vooral belangrijk als een soort... telegraafstation! Natuurlijk was er, zo duizenden jaren geleden, nog geen sprake van telegrafie, en ook beschikte men niet over klokken, maar toch hadden de Joden toen al een nauwkeurige tijdrekening en kalender. Steeds als het 'nieuwe maan' werd, begon een nieuwe maand en om de twaalf of dertien maanden luidde dat ook het begin van een nieuw jaar in. Aangezien deze data zeer belangrijk waren voor verschillende godsdienstige plechtigheden, werden elke maand in Jeruzalem astronomische waarnemingen gedaan en werd telkens in een zitting van een soort hoog gerechtshof het tijdstip, waarop de nieuwe maand begon, vastgesteld. Op dat tijdstip werd onmiddellijk een groot vuur ontstoken. Zodra waarnemingsposten op omringende bergtoppen dit vuur zagen, ontstaken zij zelf ook een vuur opdat nog verder afgelegen posten van het begin van de nieuwe maand kennis konden nemen en op hun beurt vuren konden ontsteken om het grote nieuws door te geven. En zo ging het nieuws met grote snelheid van heuvel tot heuvel, van berg tot berg, van de ene landstreek naar de andere - tot ver buiten de grenzen van Palestina! In deze keten van seinposten nam het zo hoog gelegen Safed een belangrijke plaats in!

Ja, in vele opzichten was Safed een merkwaardige stad. In de tijd van de kruistochten was het een fel omstreden vesting geweest, in de zestiende eeuw hadden grote Joodse geleerden er een middelpunt van bijbelwetenschap van gemaakt en waren hier voor de eerste maal in het oosten boeken gedrukt, en in 1837 was de hele stad door een aardbeving vernietigd, waarbij tweeduizend Joden onder het puin de dood vonden.

Maar ook hier waren de Joden teruggekeerd en in het Joodse gedeelte van de stad, dat zo steil afliep dat de steegjes trappen waren en de platte daken der huizen de stoepen voor de er boven gelegen huizen vormden, woonden vele geleerde rabbijnen, die zich met hun leerlingen verdiepten in de vaak zo geheimzinnige oude Joodse geschriften.

Onze ontdekkingsreis omvatte zowel het woeste bergland van boven-Galilea, waar we verscheidene hoge toppen beklommen, als de lief-

lijke kustvlakte. Hier bezochten we een stad, die aan een duizend-en-een-nacht sprookje deed denken: Akko.

Volkomen oosters was deze stad met z'n rijk-versierde moskeeën en z'n trotse minarets, z'n witte en soms licht-blauwe huizen en z'n straathandel in kreeften, garnalen, inktvissen, krabben en kleurige groenten, vruchten en specerijen. Boven de straten waren dunne matten gespannen, die het zonlicht temperden. Daaronder bewogen zich gesluierde vrouwen en mannen in witte gewaden, sommigen met een rode, Turkse fez op 't hoofd. Hard gewerkt werd hier niet en niemand haastte zich. Wie niet kocht of verkocht, zat rustig te genieten van het zalig nietsdoen, praatte wat en dronk met kleine teugjes zwarte koffie. Hier en daar zagen we mannen, die kalme trekjes deden aan een pijpje, dat met een slang verbonden was met een koperen pot. Ze rookten een waterpijp...

We vonden het 'n ietwat ingedommeld stadje, dit Akko. Maar vroeger...

Toen we op de zwaar gebouwde stadsmuren met hun schietgaten, uitkijktorens en verroeste kanonnen stonden, uitkeken over de golfjes van de eeuwig-blauwe Middellandse Zee en luisterden naar een man, die ons de geschiedenis van Akko verhaalde - toen was het alsof deze lome stad ontwaakte en plotseling tot onstuimig leven kwam. We

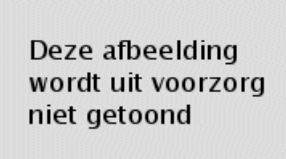

hoorden het rumoer van drukke mensenmenigten en als in een film vol actie, kleur en muziek zagen we het Akko van duizenden jaren geleden, een der machtigste havensteden der wereld, waar het op de kaden krioelde van slaven, die de kostelijkste goederen op hun afgebeulde ruggen van de schepen naar de grote pakhuizen brachten. In de blauwe baai lagen, versierd met houtsnijwerk, de zeilschepen der Phoenicische kooplieden, die uitvoeren naar verre kusten en met rijke handelswaar terugkeerden. Later waren het de Grieken en nog later de galeien der Romeinen, bemand met vast-geketende roeiers, die hier voor anker gingen...

Wat waren dat voor geluiden, die nu de lucht vervulden? Wapengekletter, geschreeuw van aanvallers en verdedigers en gekerm van getroffenen. De grootste veldheren der geschiedenis belegerden immers deze vesting! Alexander de Grote streed en overwon hier, de kruisvaarders, aangevoerd door Richard Leeuwenhart omsingelden de stad en vochten net zo lang tot ze de toegangspoort tot het Heilige Land bezet hadden. Zelfs uit Turkije en uit het verre Engeland kwamen later oorlogsvloten naar Akko om dit machtige bolwerk door maandenlange bombardementen tot overgave te dwingen. Wie de wereld wilde veroveren, moest Akko in zijn macht hebben!

Toen kwam die kleine korporaal uit Corsica, die zich tot Keizer der

Fransen kroonde. Ook hij wilde Akko veroveren, maar hoe fel de Franse gardes ook vochten, Napoleon kreeg de stad niet in handen en moest zich smadelijk terugtrekken. Wat voor Napoleon met Akko begon, eindigde met de slag bij Waterloo en z'n verbanning naar St. Helena...

Fel begeerd en fel omstreden was Akko in de loop van tientallen eeuwen geweest, keer op keer waren grote delen ervan in puin en as gegaan, maar steeds was Akko herrezen. Tenslotte had het echter z'n belangrijkheid verloren en diende het nog slechts als een residentie der Turkse heersers, die er een klein Istanbul van wilden maken. Zij gaven Akko de oosterse pracht en praal, die wij op z'n mooist zagen op de binnenhof van de Grote Moskee met z'n sierlijke palmen en z'n exotische bloemenpracht, z'n klaterende fonteinen en z'n kunstige zonnewijzers, omgeven door zuilengalerijen en rijk-versierde gebouwen. Tegen betaling en na onze schoenen te hebben uitgetrokken, mochten we een kijkje nemen in Ahmed Jezzars Moskee, waar vrome Mohammedanen geknield lagen op gebedskleden, in zangerige aanbidding van Allah, die groot is en Mohammed, die zijn profeet is...

Het kleine Palestina is een land van grote tegenstellingen. Dat merkten we vooral toen we in een volgende vacantie van het vruchtbare Ben Sjemen met z'n malse groen naar het zuid-oosten trokken en daar doordrongen in een dorre vlakte met lange, gapende kloven, waaruit met steile, grillig doorgroefde wanden bergen van grauw-witte rots oprezen. Geen windzuchtje, geen bruisend waterstroompje, geen enkel geluidje doorbrak de stilte van deze dodenakker. In verzengend hete gloed blakerde de zon de gloeiende steenmassa's; verblindend fel staken de roerloze bergen met hun fantastische vormen af tegen de diepblauwe hemel. Zo dor, zo triest, zo huiveringwekkend doods was dit alles, dat we ons in een maanlandschap waanden...

In oostelijke richting daalden we af door deze barre steenwoestenij tot we lager dan de zeespiegel kwamen. En nog verder omlaag gingen we...

Toen we nog honderden meters dieper waren gekomen, kwamen we op grond, die bedekt was met een dikke laag glinsterend zout, waaruit hier en daar spookachtige figuren rezen. Het waren net verschrompelde en versteende mensen. Op deze plek, de laagste plek op aarde - vierhonderd meter onder de zeespiegel - dachten we aan de steden

Sodom en Gomorrha, die volgens de bijbel, wegens het schandelijk gedrag van hun inwoners, in een regen van brandende zwavel vernietigd waren. En aan de vrouw van Lot, die ondanks het verbod uit nieuwsgierigheid omkeek naar het vuur, dat uit de hemel neerdaalde, en voor straf in een zoutpilaar veranderd was. In deze omgeving zou dit alles gebeurd zijn. Wat wij voor verschrompelde en versteende mensen hadden aangezien, waren zoutpilaren. Tussen het zout onder onze voeten lagen stukken zwavel. Voor ons lag de Dode Zee...

En hier nu gingen we... zwemmen! Wat een krankzinnige gewaarwording was dat! Want wat is het geval? Door de Jordaan en andere rivieren wordt er wel water aangevoerd, maar er zijn geen rivieren die het water afvoeren. Toch verdwijnt er elke dag zo'n veertien millioen ton water en wel door... verdamping! De zouten, die de rivieren aanvoeren, verdampen echter niet met als gevolg dat de Dode Zee steeds zouter is geworden en nu per kubieke meter water meer dan tweehonderd kilo zouten bevat. Dit zoute water is zo zwaar, heeft zo'n hoog soortelijk gewicht, dat we er onmogelijk in konden zinken en als een kurk bleven drijven! Als je gewoon zwom, was er grote kans dat je benen boven het water uit sloegen en we vonden het dan ook het gemakkelijkst gewoon met onze rug op het water te gaan liggen - je had dan het gevoel dat je op een heel zachte, behaaglijk warme divan lag! Zwembewegingen waren overbodig, je kon gewoon met je armen roeien en we zagen mensen die al drijvende een krantje lazen en een sigaretje rookten!

Tengevolge van het brandend-scherpe zout was al het dierlijke en plantaardige leven hier uitgestorven en we vonden de naam ‘Dode Zee’ dan ook heel toepasselijk. Met een heel oud stoombootje maakten we enkele tochtjes over het 76 kilometer lange meer. Daarbij voeren we langs de duizelingwekkend steile oostelijke oever, waar tot een hoogte van 1400 meter het Moab-gebergte oprijst. Ook bezochten we de zuidelijke punt van de Dode Zee. Daar lagen zo maar grote brokken natuurlijk asfalt en verhief zich de Sodomsberg, die 11 kilometer lang is en helemaal bestaat uit... zout! Uit de onderste helling van deze berg rezen duizenden manshoge naalden en zuilen van zoutkristallen...

Hoofdstuk 9

In het voorjaar van 1947 kwam in Ben Sjemen een groep Joodse jongens en meisjes uit Marokko. Vergeleken bij de andere bewoners van het jeugddorp, die bijna allen uit Europa kwamen, waren ze echt oosters, zowel in hun manier van doen als in hun uiterlijk. Hun huidskleur was geel-bruinig, hun amandelvormige ogen waren vrijwel zonder uitzondering diepbruin op zwart af en hun haar was ravenzwart met een blauwe glans. Nu waren we er in Ben Sjemen al lang aan gewend dat het jeugddorp een mengelmoes van verschillende nationaliteiten vormde, maar totnogtoe waren we toch echt 'westers' geweest. En daarbij kwam nu die groep van oosterse jonge mensen.

'Oost is Oost en West is West - en die twee zullen elkaar nooit ontmoeten' heeft de schrijver Kipling gezegd. Daarmee bedoelde hij dat de Oosterlingen en de mensen in het Westen dermate verschillend zijn, dat ze altijd vreemd tegenover elkaar zullen blijven staan en elkaar nooit helemaal zullen begrijpen. In deze uitspraak schuilt ongetwijfeld veel waarheid en ook wij ondervonden hoe breed en diep de kloof tussen Oost en West is. Maar als deze kloof ergens overbrugd kan worden, dan is dat in het jeugddorp en al spoedig leefden we dan ook in de beste verstandhouding met elkaar. Wat mijzelf betreft, moet ik zeggen dat ik met die jonge Marokkanen zeer bevriend raakte en erg genoot van hun verhalen over Casablanca en andere Noord-Afrikaanse havensteden.

Na enkele maanden bleek dat de Marokkaanse jongens bijzonder populair waren bij sommige van onze meisjes. Of enkele van onze jongens daardoor nu jaloers waren geworden, dat weet ik niet, maar hoe dan ook, op zekere dag ontstond er een vechtpartij tussen een groep jongens uit de Europese landen en wat jonge Marokkanen. De recht-

streekse aanleiding tot deze vechtpartij was een scheldwoord. Enkele van onze jongens hadden de Marokkanen uitgescholden voor ‘zwarten’.

Het was onze madrieg Gersjom, die de vechtenden van elkaar scheidde. Gersjom was diep geschokt door deze ruzie. Zoiets kwam in Ben Sjemen nooit voor. Maar het ergst was hij ontzet over dat scheldwoord ‘zwarten’.

‘Er is vandaag in onze gemeenschap iets heel ergs gebeurd,’ zei Gersjom op een bijeenkomst in de grote eetzaal, waar alle jongens en meisjes boven twaalf jaar aanwezig waren. ‘Onze chaweriem uit Marokko zijn uitgescholden voor “zwarten”. Wie kan ons uitleggen waarom dit zo erg, waarom dit zo verkeerd is?’

Zwijgend keken we elkaar aan. Terwijl we anders heus wel het woord durfden nemen, stonden we nu met onze mond vol tanden. Toen stond er een jongen op die Jitzchak heette en die we kenden als een stille, gesloten, bijna norse jongen. Waarom hij zo was? Verlegenheid? Of om wat hij had meegemaakt? We wisten het niet.

‘Ik zal 't uitleggen!’ zei hij. ‘Ik zal 't uitleggen omdat ik begrijp waar Gersjom heen wil én... omdat ik en mijn zusjes en broertjes vroeger ook zo vaak zijn uitgescholden. Niet voor “zwarten”! Waar dan wel voor? Voor... “Jóden!” natuurlijk. Of voor “rotjoden” of “stinkjoden”, maar meestal was “Joden” alleen al scheldwoord genoeg. Zoiets vind je niet leuk, hè? Herinner je je nog dat je ook zo werd uitgescholden? Afschuwelijk vond je 't, maar 't was nog niets vergeleken bij wat er later gebeurde, bij wat er uit dat schelden voortkwam. Herinner je je dat ook nog?

Ik herinner 't me nog heel goed, die winteravond dat ze ons kwamen halen, de Duitsers in hun stoere uniformen. Die konden schelden! 't Was “rotjoden” voor en “rotjoden” na! Schelden, dat konden ze! Maar ook slaan, ranselen wie ze maar te pakken konden krijgen, oude, kreupele mensen bespotten, kinderen angst aanjagen met hun geweren... Ja, ik weet het nog heel goed hoe ze vader en moeder, m'n zieke grootmoeder en m'n broertjes en zusjes, onze baby en mij met nog honderden andere Joodse mannen, vrouwen en kinderen in vuile beestenwagens stouwden. En hoe ze “Opschieten! Opschieten, jullie... rotjoden!” schreeuwden, want ze hadden haast, ach, ze hadden zo'n haast!

Wat eerst alleen maar schelden was geweest, was ménens geworden!

Als ratten zaten we in de val! Opgesloten en op elkaar geperst in die vieze, stinkende, donkere beestenwagens. Geen stro om op te liggen. Alleen de kale, harde vloer. 'n Tonnetje met drinkwater en een tonnetje als w.c., meer was er niet. Zo reisden we twee dagen en nachten aan één stuk: babies, oudere kinderen, gezonde mannen en vrouwen en zieken, ouden van dagen, invaliden, blinden, allen door elkaar, uitgeput van moeheid, verkleumd en vervuild, dof van angst. M'n grootmoeder stierf op de middag van de tweede dag, maar de trein reed door...

Chaweriem uit Marokko zijn vanmiddag uitgescholden voor “zwarten”. Maar weet je dan niet wat nog maar enkele jaren geleden is gebeurd met die mensen, die voor “Joden” werden uitgescholden? Toen onze trein eindelijk stopte was het nacht. De deuren werden ontgrendeld en met ruw geweld opengeschoven. Daar stonden, in het felle licht van schijnwerpers, de Duitse beulen al op ons te wachten, met honden en machinegeweren. Onder scheldwoorden en stokslagen werden we uit de wagons gejaagd. Onze schamele bezittingen moesten we in de trein achterlaten.

Als kind was ik wel eens boos op m'n ouders, heb ik ze wel eens uitgescholden... En nu is er niets op aarde, dat ons ooit kan vergoeden wat ze ons tóén hebben afgenomen. Want hoe missen we wat voor de meeste jonge mensen toch de gewoonste zaak ter wereld is: een vader en een moeder...

Op het perron van het concentratiekamp Auschwitz waren we nog bij elkaar. Ik zie nog m'n jongere broertjes en zusjes met hun grote, verwonderde ogen, nog altijd niet goed begrijpend wat er ging gebeuren. En die man met z'n bleke, vuile, ongeschoren gezicht: m'n vader, die huilde en zich schaamde omdat hij niets voor ons doen kon. En m'n moeder, haar eigen ellende vergetend in haar pogingen ons, haar man en haar kinderen, gerust te stellen en te beschermen. M'n moeder, met op haar arm dat lieve schattekind, de kleine Ruth...’

‘Vrouwen en kinderen op de vrachtauto's!’ brulde een officier. ‘Mannen in een rij opstellen!’ Vader en moeder aarzelden. Voelden ze dat dit voorgoed het afscheid betekende? Dat ze elkaar nooit zouden weerzien? Ze hielden van elkaar en leefden voor elkaar en voor hun kinderen, zeventien jaar lang hadden ze lief en leed gedeeld - moesten ze nu zó voor altijd van elkaar gescheiden worden? Ja, dat moest, want de Duitsers wilden het en wat die wilden, gebeurde. Ze hadden immers hun bloedhonden en hun machinegeweren?

Deze afbeelding
wordt uit voorzorg
niet getoond

Vader ging weg. Wij bleven achter. Van de vrachtauto zag ik hem nog lopen, in een lange rij mannen, langs een officier, die op ieder een blik wierp en dan met z'n duim naar links of naar rechts wees. Later wist ik wat dit betekende. Alleen de sterksten gingen naar rechts. Dat werden de arbeidsslaven, die hun leven nog enkele weken of wellicht maanden konden rekken. Alle anderen gingen naar links, naar Birkenau, rechtstreeks naar de gaskamers. M'n vader zag er moe en afgetobd uit. Hij moest naar links...!

Dat wij, de kinderen, én de vrouwen, ook voor de gaskamers bestemd waren, dat wisten we nog niet. Ja, ik ben door een toeval ontkomen: een officier, die me zo op z'n zoontje vond lijken en me daarom niet ter dood durfde brengen. Maar al die anderen...

Als de dag van gisteren zie ik voor me wat er gebeurde voor de vrachtauto's ons wegreden. Toen...'

Jitzchak zweeg plotseling. Z'n mond trilde, krampachtig balde hij z'n vuisten en met schorre stem vervolgde hij:

'Toen kwam het bevel dat de moeders hun babies, dat ze de zuigelingen moesten afgeven. Moeder weigerde, verzette zich, verzette zich uit alle macht en toen... toen kwam zo'n Duitser met z'n dure uniform en die sloeg m'n moeder, sloeg haar, sloeg haar de kleine Ruth uit de armen, op de stenen en trapte, trapte...'

'Laat hem ophouden, Gersjom!' gilde een meisje door de zaal. 'Laat hem ophouden! Ik wil dit niet meer horen! Ik kan dit niet meer horen!'

'Maar het is waar!' riep een ander meisje. 'Het is waar wat Jitzchak vertelt. Zo ging het, ik heb het met mijn eigen ogen gezien hoe ze kleine kinderen doodsloegen of in het vuur gooiden! Hoe ze honderden, nee, duizenden kinderen in de gaskamers dreven: ónze kinderen!'

'Bij ons moesten de mensen voor zichzelf een kuil graven en zich uitkleden en daarvoor gaan staan en dan werden ze doodgeschoten!' schreeuwde een jongen. 'Maar al die mensen, die werden doodgeschoten of in de gaskamers gingen, die waren er nog duizendmaal beter aan toe dan de mensen, die ze lieten werken en die in die hel weken of maanden of zelfs jaren werden afgebeuld tot ze van honger, ziekte, uitputting en ellende er bij neervielen. Zo hebben ze mijn moeder nog twee jaar lang in leven gelaten tot ze niet meer kon en ze haar voor m'n ogen hebben afgemaakt...'

'Zeg dat het niet waar is, Gersjom!' smeekte een meisje, haar handen voor haar gezicht houdend. 'Toe, zeg dat het niet waar is!'

‘Helaas...’ zei Gersjom, ‘helaas is 't allemaal waar en na wat vandaag gebeurd is - chaweriem, die andere chaweriem voor “zwarten” hebben uitgescholden - moeten we die waarheid onder ogen zien. In Birkenau, waar Jitzchak over sprak, zei men tegen de Joden dat ze een warme douche en daarna een lekkere kop koffie zouden krijgen. Maar als ze met een stukje zeep in hun hand van de kleedkamers naar de grote doucheruimte waren gegaan en daar met meer dan duizend mensen bijeen waren, dan werden de ijzeren deuren hermetisch gesloten en lieten de dienstdoende Duitsers een dodelijk gas in die zogenaamde doucheruimte stromen. Zo was het einde van hen, die voor “Joden” waren uitgescholden - onze broeders en zusters...

Zés millioen... het onvoorstelbaar grote aantal van zes millioen Joden heeft in enkele jaren tijds op de gruwelijkste wijze in de Duitse concentratiekampen de dood gevonden. Zes millioen chaweriem, waaronder meer dan een millioen weerloze kinderen. Meer dan een millioen Joodse jongens en meisjes...’

‘Vermoorden! Ik zou ze allemaal kunnen vermóórden, die Duitsers!’ schreeuwde een jongen met overslaande stem. ‘Haten, haten, m'n leven lang zal ik ze haten... oh, ik wou dat ik ze in mijn macht had, dan zou ik ze vermoorden voor wat ze gedaan hebben, dan zou ik ze pijnigen en martelen, dagenlang, doodmartelen en uitroeien - allemaal! Want ik háát ze!’

Een lang, blond meisje had zich uit onze kring losgemaakt en stond plotseling recht voor ons. ‘Maar begrijp je...’ zei ze, ‘begrijp je dan niet dat als we haten, alleen maar haten en álle Duitsers haten, dat dan... dat dan Hitler gewonnen heeft? Want uit haat is al die ellende voortgekomen. Wat Hitler predikte was haat, haat en nog eens haat. En die haat heeft zijn mensen tot beesten gemaakt, tot beesten, die tot alles, tot het ergste, in staat waren! Begrijp je dan niet dat uit schelden en haten, dat daaruit die zinloze vernietiging van mensen is voortgekomen? Ik weet wat de Duitsers de Joden hebben aangedaan, maar ook weet ik uit de geschiedenis welke beestachtigheden andere volkeren in haat hebben bedreven! En dan... het waren niet alle Duitsers, die zich aan dergelijke misdaden hebben schuldig gemaakt. Ik heb er velen gekend, die nooit zoiets gedaan zouden hebben...’

‘Verraadster!’ schreeuwde de jongen. ‘Gemene verraadster! Je bent zelf een Duitse, hè? En ben jij wel Joods, jij, met je blonde haren en je blauwe ogen?’

‘Ik ben een Duitse... en ik ben niet helemaal Joods, ik ben half-Joods. M'n vader was een Jood, m'n moeder is niet-Joods...’

‘Een Duitse verraadster hebben we in ons midden!’ schreeuwde de jongen. ‘Waarom ben je eigenlijk hier gekomen. Om te spionneren? Om voor de Duitsers op te komen?’

‘Omdat m'n vader bij een poging Joodse kinderen naar Palestina te brengen, door Duitse grensbewakers werd neergeschoten. Andere Duitsers, vrienden van ons, hebben mij met gevaar voor hun eigen leven verborgen, zeven jaar lang. M'n moeder is ongedeerd uit de oorlog gekomen, in een mooie villa woont ze. Maar mijn plaats is hier... in het Joodse land. Begrijp je dat dan niet?’

‘Helga heeft gelijk!’ zei Jitzchak, die naast het meisje was komen staan. ‘Ze heeft gelijk, want hoe bitter onze gevoelens ook zijn: als wij haten en alleen maar haten, dan geven wij toe aan datgene, dat mensen tot beesten, tot moordenaars maakte. Hitler wilde dat de mensen elkaar zouden haten. En daarom, zoals Helga zei: als wij haten, dan heeft Hitler gewonnen! En met wat ik vanavond vertelde, had ik niet de bedoeling haat te wekken; ik wilde jullie alleen wakker schudden. Het spijt me, dat ik me daarbij zo heb laten gaan, ik had er misschien niet over moeten spreken, over de verschrikkingen van de concentratiekampen, maar toen ik vanmiddag dat schelden hoorde, toen klonk dat “zwarten!” me in m'n oren als dat “Joden!” uit m'n kinderjaren en dat bracht al die vreselijke herinneringen weer bij me terug. En toen begreep ik opeens dat uit dit soort schelden, dat daaruit haat, en dat uit haat alles wat mensen elkaar kunnen aandoen - tot oorlog en concentratiekampen toe - kan voorkomen. Dát had ik jullie vanavond eigenlijk duidelijk willen maken. Maar Gersjom, alsjeblieft, leg jij het hun nog eens uit, zodat ze het voor altijd weten en begrijpen!’

‘Dat heb jij al gedaan, Jitzchak, en afdoende, geloof ik,’ zei Gersjom. ‘En als jij hun niet had verteld over de concentratiekampen, dan had ik het gedaan, want vandaag zijn in ons kinderdorp chaweriem uit Marokko uitgescholden voor “zwarten”. Ze zijn niet zwart, dus dat scheldwoord is even onwaar als onzinnig. Maar stel dat ze wel zwart waren, dat onze Marokkaanse vrienden negers waren, dan was dat schelden even onmenselijk, even misdadig geweest. Want beseffen diegenen, die vanmiddag dat scheldwoord “zwarten” hebben gebruikt, dat er millioenen zwarte kinderen en volwassenen, dus negers zijn, die inderdaad voor “zwarten”! worden uitgescholden? En dat in verscheidene landen

negers niet naast blanken in de tram of de trein mogen zitten? Dat daar in bioscopen en restaurants en andere openbare gelegenheden geen negers worden toegelaten? Dat negers gedwongen worden in vieze, stinkende krotten te wonen? En dat negers alle mogelijke vernederingen en kwellingen moeten ondergaan en als minderwaardige mensen, als vee behandeld worden omdat... omdat hun huidskleur toevallig zwart is?

Misschien hadden jullie verwacht dat ik jullie er op zou wijzen dat onze Marokkaanse chaweriem ook Joden zijn en hoe erg het is als Joden andere Joden uitschelden. Maar daar gaat het mij niet om, ik wil hierbij geen onderscheid maken tussen Joden en niet-Joden, want of mensen goed of slecht zijn, dat heeft niets met ras of huidskleur te maken. Waar het mij om gaat is jullie ervan te overtuigen dat schelden en haten verkeerd is en dat wij moeten opkomen voor allen, die wegens hun ras of huidskleur uitgescholden, gehaat of vervolgd worden.

Overal waar haat of veroveringszucht de overhand kregen, zijn de grootste beestachtigheden begaan en vooral de rassenwaan, de overtuiging dat het ene “ras” beter is dan het andere, speelde bij dat alles een grote rol. Hitler meende dat de Duitsers beter waren dan alle andere volkeren; je weet waartoe dit heeft geleid. Zo zie je hoe gevaarlijk en onjuist het is te denken dat jouw volk of “ras” beter is dan andere...

Misschien verbaas je je er over dat ik heb toegelaten dat er hier over de gruwelen van de concentratiekampen werd gesproken. Er zijn mensen, die zeggen: daar moet je jonge mensen niets van vertellen, het is beter als ze niet weten wat daar gebeurd is. Maar als kinderen in schoolverband oude kastelen bezoeken, krijgen ze steevast de folterkamer te zien, vertelt men hun - vaak in kleuren en geuren - hoe hier in vroeger tijden mensen gepijnigd, geradbraakt en gevierendeeld werden, toont men hun de martelwerktuigen, de brandijzers en legt men hun uit hoe de drup mensen krankzinnig maakte. En de geschiedenisboeken voor de jeugd verhalen van vrouwen, die de belegeraars van hun stad met tonnen kokende pek overgoten, van gevangenen, die aaneengebonden in de rivier werden geworpen of blind werden gemaakt, van de Romeinse gladiatoren, die tot vermaak en ontspanning van de keizer en het doorluchtige publiek op leven en dood met elkaar moesten vechten en op iedere school leer je van de guillotine - dit alles mag de jeugd best weten omdat dit alles zo lang geleden gebeurd is, zo ver achter ons ligt. Moeten we daaruit opmaken hoe barbaars men in

vroeger tijden was en hoe in onze tijd de beschaving en menslievendheid hebben gezegevierd? Want in al die boeken lees je niets over dergelijke dingen in onze eigen tijd. En hierin schuilt een groot gevaar.

De Franse revolutie, die zo “bloedig” was, die was nog maar kinderspel vergeleken bij wat zich in onze eigen tijd in het hart van het “beschaafde” West-Europa heeft afgespeeld. De gruwelen van de moderne oorlogsvoering met z'n luchtbombardementen, met z'n tanks, vlammenwerpers en andere moordwerktuigen zijn met geen pen te beschrijven; de wijze, waarop in de concentratiekampen millioenen mensen zijn doodgemarteld, evenmin. Wat begon met schelden, doodgewoon schelden, en leidde tot haat, eindigde in oorlog en concentratiekampen. Getallen zeggen in dit opzicht misschien weinig, maar toch behoor je goed in je oren te knopen dat tengevolge van die haat in de tweede wereldoorlog, die vijf jaren duurde, vijf en twintig millioen soldaten en vijf en twintig millioen burgers - dat is tezamen vijftig millioen mensen - om het leven zijn gekomen, en dat vijf en dertig millioen mensen gewond zijn, van wie millioenen voor heel hun verdere leven verminkt zijn. Dat hebben mensen hun medemensen aangedaan. Want oorlog is geen onafwendbaar natuurverschijnsel, oorlog is ménsenwerk - niet anders! En oorlog kan alleen door mensen voorkomen worden!

Misschien dacht je dat het sein op “veilig” staat nu de oorlog en de Duitse concentratiekampen verleden tijd zijn. Helaas is dit niet zo. Het sein blijft op “onveilig” staan, zolang er haat en afgunst en wantrouwen en honger en gebrek zijn. Vandaar dat ik het nodig vond na die scheldpartij van vanmiddag bijeen te komen teneinde openhartig over al deze dingen te praten. Oók over de concentratiekampen...

Want het is minder erg dat sommigen van jullie, na wat ze gehoord hebben, enkele nachten niet goed kunnen slapen, dan dat jullie niet weet wat mensen hun medemensen kunnen aandoen en tot welke beestachtigheden mensen, die haten, in staat zijn. Het lot van deze wereld, het wel en wee der mensheid, ligt voor een deel in handen van ons, jonge mensen - op ons rust de heilige taak te voorkomen, dat dergelijke vreselijke dingen weer gebeuren. En daarom: blijf waakzaam, maar haat niet. En blijf geloven in de kameraadschap, die al zovele mensen tot elkaar heeft gebracht en die eens alle volkeren op aarde kan verbinden.’

‘Indien ge slechts wilt is het geen sprookje,’ schreef Herzl een halve eeuw geleden ten geleide van zijn roman ‘Altneuland’, waarin hij als een fantastisch toekomstbeeld schilderde hoe de Joden van heinde en verre terugkeerden naar het verarmde, verwaarloosde Palestina, dat ze door noeste arbeid tot nieuwe bloei brachten en wederom tot het Joodse Land maakten. Voor de onderdrukte en vervolgde Joden, die Herzls boek lazen, klonk dit als een sprookje en ze vroegen zich af of dit sprookje ooit werkelijkheid zou kunnen worden. ‘Indien ge slechts wilt,’ zei Herzl, ‘is het geen sprookje. De Joden, die werkelijk willen, zullen hun Joodse staat verkrijgen.’

Velen, die hierin geloofden, kwamen in 1897 naar het eerste Zionistische congres in Bazel, waar Herzl in zijn openingsrede zei: ‘Wij willen hier de grondslag leggen van het huis, dat eens het Joodse volk zal herbergen!’ Na afloop van het congres schreef Herzl in zijn dagboek: ‘Als ik het congres van Bazel in één zin moest samenvatten, zou ik zeggen: In Bazel stichtte ik de Joodse staat. Als ik deze woorden in het openbaar zou uitspreken, dan zou ik uitgelachen worden. Maar misschien over vijf jaar en zeker over vijftig jaar zal iedereen het inzien.’

Slechts weinige jaren, nadat hij dit geschreven had, stierf Herzl. Hij had zich kapot gewerkt voor zijn ideaal. Maar zou zijn voorspelling, zou zijn profetie in vervulling gaan?

‘Over vijftig jaar zal iedereen het inzien.’ Dat zei Herzl in 1897. Het was precies vijftig jaar later, dus in 1947, toen afgevaardigden van de regeringen van 56 landen in een vergadering van de Verenigde Naties te New York bijeen waren om te stemmen over het plan Palestina te delen in een Arabische staat én...een Joodse staat...

Bij ons was het al nacht toen we in ademloze spanning om de luidspreker zaten te luisteren naar het tellen van de stemmen daar in het verre Amerika waar de Verenigde Volkeren zouden beslissen over het al dan niet herrijzen van de Joodse staat. ‘Vóór... tegen... tegen... vóór... vóór... tegen... vóór... blanco... vóór... tegen...’ Oh, hoe hoopten we - en met ons millioenen andere Joden - dat het vereiste aantal stemmen ‘vóór’ zou worden behaald. ‘Tegen... vóór... vóór... tegen... tegen... tegen... vóór...’

‘Negen-en-twintig!’ juichte de jongen, die alle vóór-stemmen op papier had aangestreept. ‘Negen en twintig hebben we al en dat betekent...’

Dat betekende dat aan de ballingschap een einde was gekomen, dat het volk, dat bijna tweeduizend jaar een zwervend volk en een volk zonder land was geweest, eindelijk weer een eigen honk had - dat de Joodse Staat niet langer een sprookje was, maar werkelijkheid!

Helaas ontstond er kort na het historisch besluit van de Verenigde Naties weer twijfel. De Arabische landen dreigden met oorlog indien het besluit ten uitvoer werd gebracht. Engeland, dat tegen het delingsplan was, steunde openlijk de Arabieren en maakte tevens bekend dat het niet langer het beheer over Palestina zou voeren en dat de Engelse troepen op 15 Mei 1948 Palestina verlaten zouden hebben.

'Indien ge slechts wilt!' had Herzl gezegd. Het Joodse volk wilde en daarom nam het zijn lot in eigen hand. En toen...

Toen kwam die dag, die een keerpunt was in de geschiedenis der Joden en die de kroon zette op de ingespannen arbeid der Zionistische pioniers - die onvergetelijke dag: de veertiende Mei van het jaar negentien-honderd-acht-en-veertig...

Ik was niet langer in het jeugddorp Ben Sjemen, waar ik zulke gelukkige jaren had doorgemaakt. Want de Arabieren vielen aan waar zij konden, vliegtuigen wierpen bommen op de Joodse nederzettingen, de kinderen van Ben Sjemen waren naar veiliger oorden overgebracht en wij, de oudste jongens en meisjes, waren naar de ernstig bedreigde plaatsen gegaan. Het huis, waaraan ten koste van zoveel offers vijftig jaar lang gebouwd was, mocht immers niet door bruut geweld vernietigd worden. En dus hadden we ons vrijwillig gemeld om te helpen het te bewaken en te beschermen.

We lagen in een loopgraaf aan de rand van een kibboets. Om ons heen dreunde mortiervuur en in de verte knetterden geweersalvo's. Maar naar die stemmen van geweld en vernietiging luisterden we niet, we hadden slechts oor voor de stem van een oude, Joodse pionier, die klonk uit een klein bruin kastje, dat we bij ons hadden. Het was een draagbare radio, waarvan de batterij bijna uitgeput was, zodat de ontvangst zwak was. Toch was dit kleine radiootje voor ons een machtig wonder, want het verbond ons met een gebouw in Tel-Aviv, waar in een plechtige zitting van de vertrouwensmannen van het Joodse volk een man sprak, die als jonge arbeider naar Palestina was gekomen, die in dienst van het grote ideaal oud en grijs was geworden en die nu geroepen was de gevoelens van millioenen Joden te vertolken. De ontvangst was zwak, slechts flarden van wat hij zei konden we verstaan;

toch luisterden wij in diepe ontroering naar wat David Ben Goerion ons én de wereld te zeggen had...

'Dit land... de geboorteplaats van het Joodse volk... hier kwam het tot onafhankelijkheid en schiep het een cultuur van alles omvattende betekenis. Hier ook schreef en gaf het de wereld de Bijbel...'

'Verdreven uit Palestina bleef het Joodse volk zijn land toch trouw en nooit liet het na te bidden en te hopen dat het daar zou terugkeren en dat het daar weer in vrijheid zou mogen leven...'

'...door alle eeuwen heen streefden de Joden er naar terug te gaan naar het land hunner vaderen. Het was in de laatste tientallen jaren, dat zij in groten getale zijn weergekeerd. Ze ontgonnen de wildernis, deden hun taal herleven, bouwden steden en dorpen en vestigden hier een krachtige, steeds groeiende gemeenschap met een eigen economisch en cultureel leven. Ze zochten vrede hoewel ze er op voorbereid waren zich zo nodig te verdedigen. Ze brachten de zegeningen der vooruitgang tot allen, die in dit land woonden.'

'In het jaar 1897 stelde het eerste Zionistische congres, geïnspireerd door Herzls visioen van de Joodse staat, vast dat de Joden het recht hadden te komen tot een nieuwe staat in het oude land.'

'Dit recht werd erkend door de Balfour-verklaring in 1917... het uitroeien van millioenen Joden in Europa bewees opnieuw hoe dringend noodzakelijk de heroprichting van de Joodse staat was... de overlevenden van de rampen in Europa, zowel als Joden uit andere landen, hebben onophoudelijk geprobeerd Palestina binnen te komen.'

'In de tweede wereldoorlog leverde het Joodse volk in Palestina een volledig aandeel in de strijd van de vrijheidslievende wereld tegen het Nazi-monster. De offers van zijn soldaten en de inspanningen van zijn arbeiders gaven het 't recht zich te scharen onder de volkeren, die de Verenigde Naties vormden...'

'Op 29 November 1947 besloot de algemene vergadering van de Verenigde Naties tot de stichting van een onafhankelijke Joodse staat in Palestina... Deze erkenning door de Verenigde Naties van het recht van het Joodse volk zijn eigen onafhankelijke staat te stichten mag men niet herroepen. Het spreekt bovendien vanzelf, dat het Joodse volk het recht heeft een volk te zijn zoals alle andere volkeren - in zijn eigen souvereine staat.'

'*Daarom zijn wij, de vertegenwoordigers van het Joodse volk in Palestina en van de internationale zionistische beweging, vandaag - op de dag*

van het beëindigen van het Britse mandaat over Palestina - in een plechtige zitting bijeen. En krachtens ons natuurlijke en historische recht én op grond van het besluit van de algemene vergadering van de Verenigde Naties kondigen wij hierbij de oprichting af van de Joodse staat in Palestina, genaamd ISRAËL.'

Vader, Moeder, dat jullie dit niet hebt mogen beleven, dit in vervulling gaan van de mooiste droom, die Joden ooit hebben gedroomd. Niet langer zijn wij een 'zwervend volk', want eindelijk zijn wij thuis gekomen in wat nu ons eigen huis is: Israël - gisteren nog een sprookje, vandaag levende werkelijkheid!

Hier, beste Vader, lieve Moeder, was ook voor jullie een goed tehuis geweest, ook jullie had hier in geluk en vrijheid kunnen leven, maar helaas, jullie en met jullie de millioenen andere Joden, die vervolgd en gemarteld... vergast, vermoord zijn - jullie hebt het Beloofde Land niet mogen aanschouwen...

Maar de geest, waarin jullie ons hebt grootgebracht, zullen wij doen voortleven en zullen wij overdragen op onze kinderen. En nooit zullen wij nalaten hun te vertellen van hun grootouders. Opdat ze in jullie geest zullen bouwen aan die betere wereld, waarvan jullie gedroomd hebt. En opdat ze hun best doen goede mensen te zijn, jullie kleinkinderen - deze kinderen van Israël...

Hoe diep was onze ontroering en, ondanks alle weemoed om onze dierbare doden, hoe overweldigend was onze blijdschap nu na twintig eeuwen van bloed en tranen de Joodse staat was herrezen en wij niet langer onderdanen waren van een door vreemden geregeerd land, maar burgers van onze eigen staat, welks naam Ben Goerion, nu onze minister-president, ons onthuld had - vrije burgers van de staat Israël!

'Wij roepen de Verenigde Naties op, zo sprak hij door de radio, 'om het Joodse volk de hand te reiken bij de opbouw van zijn staat en de staat Israël op te nemen in de familie der volkeren... Wij roepen - zelfs temidden van de bloedige strijd, die reeds maandenlang tegen ons wordt gevoerd - de kinderen van het Arabische volk, inwoners van de staat Israël, op om de vrede te handhaven... Wij reiken een hand van vrede en goede nabuurschap aan alle omliggende staten en volkeren..'

Maar terwijl Ben Goerion zo sprak, dachten wij aan de bloedige

oorlog die over ons zou komen en vroegen wij ons af of de grote westerse landen de nieuwe staat zouden erkennen. Vooral van de Verenigde Staten, de machtigste mogendheid op aarde, hing veel af. Nu hadden we gehoord dat die de vorige dag ernstige bezwaren hadden gemaakt tegen het plan op 14 Mei de Joodse Staat uit te roepen. Vandaar dat wij in grote spanning verkeerden over de vraag: wat zal Amerika doen?

Deze zelfde spanning heerste ook op de vergadering van de Verenigde Naties, die terzelfder tijd als Ben Goerion zijn rede uitsprak, in New York werd gehouden. Wat zou Amerika doen? En Rusland?

Daar in New York deden op dat tijdstip de wildste geruchten de ronde en ook werd er beweerd dat president Truman van de Verenigde Staten reeds tot erkenning was overgegaan. Men hechtte daar echter weinig geloof aan. Tot tien minuten na de rede van Ben Goerion een verklaring van de Amerikaanse regering bekend werd gemaakt, die via telegraaf, telefoon, pers en radio doordrong tot in de verste uithoeken der aarde en die door de ganse Joodse wereld een golf van vreugde deed gaan - het bericht dat de regering van de Verenigde Staten *de facto*, ‘in feite’, de staat Israël had erkend. Kort daarop volgde ook de erkenning door Rusland, Polen en tal van andere landen.

Na bijna tweeduizend jaar van verstrooiïng had het Joodse volk weer zijn eigen land, zijn eigen huis, zijn eigen staat. Maar wat het op die 14de Mei bovenal door eigen inspanning bereikt had: dat het niet langer alleen stond. Want het grootste deel van de wereld had het nieuwe Israël als een welkom lid begroet in de familie der volkeren!

Maar de pasgeborene kreeg het allesbehalve gemakkelijk en moest van begin af aan een zware strijd om z'n leven voeren. Waren er in de maanden, die aan de geboorte vooraf gingen, al onophoudelijk felle aanvallen op Joodse dorpen en andere nederzettingen gedaan, zodra de nieuwe staat een feit werd, verklaarden de omringende landen met een bevolking van meer dan dertig millioen mensen de oorlog aan de ruim een half millioen Joden van Israël...

Terwijl de Joodse kinderen in dansen en liederen uiting gaven aan hun vreugde over de herrijzenis van de Joodse staat, trok met dreunend geweld een machtig Egyptisch leger over de zuidelijke grenzen van Israël, bombardeerden Egyptische vliegtuigen Tel-Aviv en drongen sterke strijdkrachten uit Syrië, de Libanon, Irak en Transjordanië in

het noorden en oosten het land binnen. Hun overmacht was enorm, niet alleen in manschappen, maar vooral ook in bewapening.

Doordat de Engelsen, zelfs voor verdediging, elke bewapening verboden hadden en voortdurend naar wapens gezocht hadden, beschikten de Joden over slechts heel weinig lichte en in 't geheel geen zware wapens. De Arabische legers daarentegen hadden moderne tanks, zware kanonnen, jachtvliegtuigen en bommenwerpers. Van alle kanten en ook vanuit de zee en uit de lucht werd het kleine Israël aangevallen door machtige Arabische legers, wier aanvoerders gezworen hadden de Joden tot de laatste man te verdrijven of, zo mogelijk, uit te roeien.

Het zag er naar uit dat de jonge staat door de enorme overmacht van de aardbodem zou worden weggevaagd. Maar toch liep het anders - heel anders dan men verwachtte. Niet dat er hulp kwam. De vergadering van de Verenigde Naties keurde de Arabische aanval weliswaar openlijk af, doch niemand stak ook maar een hand uit om ons te helpen. We moesten dit alléén opknappen, hoe slecht we er ook voorstonden. Hoe het dan wel kwam, dat we niet verpletterd werden door die overmacht?

De Joden, die hun zo moeizaam verworven land verdedigden, waren bezield van een ideaal. De Arabische soldaten, die door hun heersers in de strijd waren geworpen, misten zulk een ideaal. En tegenover een leger van indringers, dat voor een groot deel uit avonturiers was samengesteld, stond een vastberaden volk, dat gehard was door de vreselijke beproevingen, die het had moeten doorstaan en dat wist dat in deze strijd zijn toekomst voor altijd zou worden beslist. Iedere man, iedere vrouw en ieder kind wist dat het hier niet alleen ging om het voortbestaan van de Joodse staat, maar ook om het voortbestaan van ieder van zijn inwoners. Voor ieder van ons was deze strijd een kwestie van leven of dood.

We verafschuwden de oorlog. Maar we hadden geen keus. Als we ons niet verdedigden, werd de jonge Joodse staat met al z'n inwoners onherroepelijk vernietigd. En dus verdedigden we ons met alle kracht en middelen waarover we beschikten.

Met die middelen was 't in het begin pover gesteld. Tegenover zware tanks konden we niet anders dan primitieve handgranaten en flessen benzine stellen. Maar menige jongen redde met één op het juiste moment gegooide en welgemikte fles benzine met handgranaat een hele nederzetting, waar zo'n vuur-spuwende, dood en verderf zaaiende

Arabische tank binnenrolde. Bij gebrek aan echte kanonnen maakten we kanonnen na van waterleidingbuizen. Niet dat ze echt konden schieten, doch vanuit de verte en uit de lucht leken ze net echt en boezemden de aanvallers, die wel echte kanonnen bezaten, soms voldoende vrees in om hen te doen terugtrekken. Intussen werd er op vele plaatsen hard gevochten en vielen aan beide kanten vele doden en gewonden.

De Arabische legers kwamen tot op 15 kilometer afstand van de grootste Joodse stad, Tel-Aviv, veroverden verscheidene Joodse nederzettingen, die ze geheel uitmoordden en met de grond gelijk maakten en omsingelden de stad Jeruzalem, waar meer dan honderdduizend Joden woonden. Maandenlang was Jeruzalem een belegerde veste, die geheel van de buitenwereld was afgesloten. Vooral de inwoners van de Joodse wijk in de oude stad hadden het ontzettend te verduren. Zes maanden lang ondergingen zij de hevigste bombardementen en beschietingen en tenslotte konden zij het niet langer houden. Maar ook in de nieuwe stad, waar de meeste Joden woonden, werd de toestand voortdurend ernstiger. De levensader van het Joodse Jeruzalem, de weg naar de kust, was afgesneden en steeds nijpender werd het tekort aan voedsel, water, geneesmiddelen en wapens. Zou de bevolking, die zich tijdens de onafgebroken bombardementen zo heldhaftig had gedragen, ook nog in staat zijn de verschrikkingen van de hongersnood te doorstaan?

Alle pogingen om de stad te ontzetten, mislukten. Maar in 't geheim werd er gewerkt aan een middel om de Heilige stad te redden...

Die avond, dat we in de schemering met vrachtauto's noordoostwaarts reden, hadden we geen flauw idee van wat we gingen doen. Men had gevraagd of we wilden helpen bij een poging om Jeruzalem te redden. Natuurlijk wilden we helpen, dat wilde iedereen, zonder uitzondering. Maar waaruit dat helpen zou bestaan, dat wisten we niet. Nog raadselachtiger werd het toen we in het holst van de nacht een houweel kregen en een zware voettocht door een woest berglandschap maakten. Onderweg sloten zich grote groepen kinderen bij ons aan, jongens en meisjes met rugzakken - alsof ze gingen kamperen. Maar hun gezichten stonden ernstig, want ze wisten dat nu ook zij een aandeel gingen leveren in iets dat voor Israël van levensbelang was. Ook vrouwen, vele groepen vrouwen en zelfs mensen, die oud en grijs waren, voegden

zich bij ons. Steeds groter werd de spanning, waarmee wij ons afvroegen: wat gaat er gebeuren...?

We werden ondergebracht in tenten, die bruin en groen geschilderd waren en waarover takken lagen om te voorkomen dat men onze verblijfplaatsen uit de lucht zou kunnen zien. En hier onthulde men ons het geheime plan! Jeruzalem, afgesneden van de rest van 't land, verkeerde in doodsnood. Wilde Israël niet voorgoed verliezen, wat duizenden jaren geleden al z'n hoofdstad was geweest, dan moest Jeruzalem op korte termijn ontzet worden. Daartoe was er maar één weg en die weg, dat was...

Een weg! Een nieuwe weg! Een nieuwe weg, dwars door het gebergte! Daarvoor was onze hulp ingeroepen. Want die weg, die de bevrijding van Jeruzalem zou betekenen, konden wij maken!

Tot in alle bijzonderheden was het grote plan uitgewerkt, duizenden en nog eens duizenden chaweriem stroomden toe om te helpen en hoe harder we werkten, des te eerder zouden de in Jeruzalem zo vurig verbeide voorraden de stad kunnen bereiken. Het lot van bijna honderdduizend mensen lag in onze handen!

Een weg uithakken in steile heuvels en bergen van graniet... in een brandend hete zon... en na enige tijd onder het moordend vuur van Arabische kanonnen... Een weg dwars door de ruige wildernis, waar mensenhanden met houwelen moesten vechten tegen rotsen, die de eeuwen hadden getrotseerd. Zeker, er kwam ook dynamiet aan te pas, maar machtiger nog dan deze ontzagwekkende springstof was de wilskracht, waren de geestdrift en het doorzettingsvermogen, waarmee jong en oud zwoegden voor de bevrijding van hun geliefde stad. Hoe zwaar de ontberingen ook waren, er was niemand die zich ook maar een enkele keer beklaagde, want in die dagen was er maar één ding, waarom we ons bekommerden en dat was de weg, de weg en nog eens de weg! Zelfs bij de beschietingen, waarbij toch verscheidene slachtoffers vielen, werd het werk geen ogenblik onderbroken. Het werk ging door, dag en nacht ging het door, totdat...

Totdat die nacht kwam, waarin we, steunend op onze houwelen, het werk lieten rusten om in stille aandacht te luisteren naar wat ons als triomfantelijke muziek in de oren klonk: een veel-stemmig geronk, geraas van motoren, dat langzaam naderbij kwam. Tenslotte zagen we tegen de hemel met zijn flonkerende sterren donkere schimmen oprijzen. Ze bewogen, kwamen op ons af! Zouden ze het zijn? Ja, ze wa-

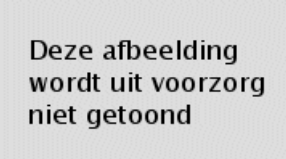

ren het: vrachtauto's, hoog opgeladen met levensmiddelen, tankwagens met water, jeeps vol munitie, met gedoofde lichten voorthobbelend over het nog wat ruwe wegdek. En steeds meer kwamen er; een onafzienbaar lange stoet van voertuigen trok langs ons voorbij...

Niet langer voelden we onze toch zo pijnlijke spieren, vergeten waren alle ontberingen, want het grote moment, waarop we in zulk een spanning hadden gewacht, was aangebroken! Wat daar als spookverschijningen in de donkere nacht voorbij ging, betekende immers dat onze weg de belegeringsgordel om de zo zwaar beproefde stad had doorboord en dat al deze voorraden binnen enkele uren Jeruzalem zouden bereiken! Ons moeizaam gehak was niet voor niets geweest: in minder dan twee weken hadden we door de barre rotsbergen de weg gebaand, die tot de bevrijding van onze geliefde stad zou leiden! Hoe groot was onze voldoening, hoe overstelpend onze vreugde!

Na de auto's kwamen de muildieren en ezels, die zware pakken torsten. En wat waren dat? Nee maar, aan alles had men gedacht: koeien en geiten! Nog was de stoet niet ten einde. Een lange colonne soldaten, infanterie in volle uitrusting, trok voorbij. Tenslotte zagen we wat ons van alles nog het meest ontroerde: honderden mannen, burgers uit Tel-Aviv, die als mieren voortwroetten met elk een grote zak meel op hun rug! Hoe groot was de offerzin van deze mannen, die de lange,

lange weg met z'n vele kronkels en hellingen met zulk een zware vracht te voet aflegden om hun naar voedsel snakkende kameraden in de belegerde stad wederom het dagelijks brood te verschaffen!

Zonder dat onze tegenstanders er iets van merkten, trok iedere nacht een karavaan van auto's met gedoofde koplampen, muildieren en manschappen over de weg, die wij overdag verbeterden en verbreedden en waarover tenslotte zelfs een dek van asfalt kwam. Langs de weg legden onze jongens een waterleiding, die Jeruzalem van drinkwater voorzag. En steeds drukker werd het verkeer, zo zelfs dat het door verkeerspolitie met jeeps en radiozenders geregeld moest worden. Met de regelmaat van een klok stroomden de voorraden en versterkingen de stad binnen en toen de Arabieren eindelijk ontdekten wat er eigenlijk gebeurde, was 't al te laat. Want de belegeraars werden teruggedrongen en zo bleef het nieuwe gedeelte van de stad van koning David voorgoed voor Israël behouden - dank zij ‘de weg’!

De laatste maanden van de oorlog bracht ik door in de zuidelijke helft van het land, de Negev-woestijn, min of meer als ‘onderduiker’, maar heel anders dan destijds in Brabant. Ik behoorde bij een groep jongens en meisjes van zestien tot achttien jaar, die als voornaamste taak had de vijandelijke troepen te bespieden, dus de situatie te verkennen, daarover per radio berichten door te geven aan onze eigen troepen en zo mogelijk vijandelijke verbindingswegen te ondermijnen en voorraden op te blazen. Overdag konden we vaak weinig uitrichten. Ons werk begon meestal in de schemering en duurde de hele nacht. Pas tegen zonsopgang keerden we dan naar ons uitgangspunt terug.

Het was een wonderlijk bestaan. We leefden afgezonderd van de rest van de wereld en werden vanuit de lucht, dus met vliegtuigen en parachutes van voedsel, blikjes drinkwater, springstoffen en andere benodigdheden voorzien. Wonen en slapen deden we in onderaardse schuilhutten of in de openlucht. De vijand kreeg ons vrijwel nooit te zien, hoe scherp wij hém ook beloerden. Want als hij ons zag, dan zag 't er lelijk voor ons uit.

We hadden voor dit werk een speciale opleiding gekregen en vaklieden hadden ons tot in de puntjes geleerd hoe we het beste verstoppertje konden spelen. Onze groep werd ‘de kameleons’ genoemd en inderdaad, we hadden veel weg van die hagedisachtige diertjes, die in Israël veel voorkomen en die hun kleur en uiterlijk zodanig aan de om-

geving kunnen aanpassen, dat ze nauwelijks zichtbaar zijn. Die wonderlijke mimicri verschaften wij ons met behulp van kleren, waarop in grote vlekken verschillende kleuren waren aangebracht, van dito mutsen en door zonodig leem over onze gezichten te smeren.

In het donker bewogen we ons het gemakkelijkst en ik moet zeggen dat de duisternis onze beste vriend was, temeer omdat er dan weinig kans was dat we onverwachts op Egyptische patrouilles stuitten. De Egyptenaren hielden niet van het donker en gingen 's nachts zelden op pad. Soms naderden we in de duisternis een vijandelijk legerkamp tot op enkele tientallen meters afstand. Eens groef ik me daarna in, legde een stuk doorzichtig geel-bruin gaas en wat struiken over me heen en gedurende de hele dag kon ik precies zien wat er in het kamp voorviel.

Het gevaarlijkst waren voor ons niet de Egyptenaren, maar de schorpioenen, die allervenijnigst konden steken, én... de slangen, waarvan verscheidene soorten zeer giftig waren. Soms, als we ons overdag moesten verplaatsen, kropen we lange tijd achtereen op onze buik door de hete rotsen, over het scherpe zand en door de doornige struiken om niet gezien te worden. En daarbij werd menigmaal iemand door een of ander griezelbeest gebeten of gestoken.

Zo leefden we dan in de woestijn met de cactussen, de springmuizen, de schildpadden én met elkaar! Doordat we lief en leed deelden - menig kameraad is van z'n verkenningstocht nooit teruggekeerd of stierf in onze armen - en doordat we geheel op onszelf, dus op elkaar waren aangewezen, groeide tussen ons een hechte band van vriendschap. Vaak spraken we over de toekomst, als die stomme oorlog, die zinloze vernietiging, voorbij was. Wat zouden wij, jonge mensen, dan niet van deze nu nog zo troosteloos dorre woestijn kunnen maken? Oh, we maakten altijd plannen voor ‘na de oorlog’ en dan droomden we ervan niet langer andere mensen te beloeren en noodgedwongen te bestrijden, maar in vrede met onze buren, die toch onze broeders konden zijn, het werk van de opbouw ter hand te nemen.

Israël maakte aanspraak op de Negev, maar daarmee verplichtte het zich tegenover de ganse wereld dit uitgestrekte, tot dusverre nutteloze gebied te ontginnen. Of het deze verplichting kon nakomen, hing af van ons, jonge mensen. In het noorden van de Negev waren al verscheidene Joodse nederzettingen, die eerst de zware strijd tegen de woestijn hadden moeten voeren en die nu al maandenlang waren blootgesteld aan hevige Egyptische aanvallen, waartegen de meeste - ook al was alles

tot puin geschoten - moedig stand hielden. Onze toekomstige taak lag meer zuidwaarts! In die onherbergzame streek moesten ook nederzettingen komen en dat stelden de meesten van onze groep zich als ideaal: deze dorre woestijn tot vruchtbaarheid, tot bloei brengen en hier nieuwe woonoorden scheppen voor vervolgden en onderdrukten!

We wisten uit eigen ervaring hoe droog en hoe heet de woestijn was en toch ging er voor ons een bijzondere bekoring van uit, die zelfde avontuurlijke bekoring, die de mijnwerkers van vader op zoon naar de diepten der aarde en de vissers naar de vaak zo meedogenloze zee lokt. We wisten dat het een zwaar bestaan zou worden, maar dat deed allemaal niets af aan ons verlangen naar deze pioniersarbeid - uit deze chaos van zand en rots groene akkers en boomgaarden te scheppen! Ook ik was vast besloten hieraan deel te nemen - samen met m'n trouwe chaweriem!

En samen met Chaja...Chaja, die altijd in de weer was om ons en anderen te helpeen. Chaja, die ons, als we mistroostig waren, nieuwe moed insprak, die ons steeds wist op te beuren, maar die zelf nooit eens echt vrolijk kon zijn. Chaja, die nog waakte als wij diep in de nacht van een speurtocht terugkeerden en ons dan opwachtte met een heerlijk maaltje. Chaja, ons dierbare verpleegstertje met haar zachte handen, die de moedigste van de hele troep was. Als iemand onderweg gewond raakte, trok ze zonder aarzeling de woestijn in om te helpen, bij de twee luchtaanvallen, die op een van onze verblijfplaatsen waren uitgevoerd, had ze zich alleen maar om haar chaweriem, niet om zichzelf bekommerd...Chaja, meisje, hoeveel afschrikwekkender was die oorlog in de woestijn niet geweest als we jou niet bij ons hadden gehad!

Als ik 's nachts op verkenning uit was, zag ik haar gezichtje steeds voor me, zag ik haar lieve, weemoedige ogen en vroeg ik me af waarom Chaja nooit eens echt vrolijk, uitgelaten vrolijk kon zijn. Want hoe goed ik haar ook had leren kennen, hoe vertrouwelijk we vaak samen gepraat hadden, waarom ze zich nimmer echt gelukkig toonde, daar kon ik niet achter komen. Het enige wat ik van haar prille jeugd wist, was dat ze al heel jong haar ouders had verloren en op haar zesde jaar in een kinderdorp in Palestina was gekomen, waar ze het heel prettig had gehad. Dat ze geen ouders meer bezat, was natuurlijk heel treurig, maar hoevelen van ons verkeerden niet in die zelfde situatie? Bovendien was ze nog heel jong, toen haar ouders stierven - kon ze daar na twaalf jaar nog altijd niet overheen komen?

Ons kon ze altijd helpen, Chaja, maar háár helpen, zo dat haar gezichtje nu eens straalde van blijdschap, dat lukte ons niet...

Ik hield van Chaja en wist hoe diep geworteld mijn gevoelens voor haar waren. En steeds hoopte ik dat ik haar eens gelukkig zou zien. Ze mocht mij ook wel, dat had ze me duidelijk laten merken, maar hoezeer ze blijkens haar eigen woorden ook op mij gesteld was, als ik met haar over de toekomst sprak en tot uitdrukking bracht hoe graag ik die toekomst met háár zou delen, dan zweeg ze of streek ze me over m'n haar en zei ze: ‘Jaap, jongen, 't spijt me, maar ik weet het niet...’ En dan ging ik daar maar niet verder op in, omdat ik haar niet verdrietig wilde maken. Ik bleef echter hopen dat Chaja het geluk nog eens zou vinden en dat ik haar daarbij mocht helpen...

In October 1948 kwamen er voor ons grote veranderingen. Want de krijgskansen waren intussen ten gunste van Israël gekeerd. Van de veroveringsplannen van de invallers met hun machtige legers was niets terecht gekomen. Aanvankelijk hadden ze nogal wat successen behaald, maar de Joden hadden met zulk een verbetenheid weerstand geboden, dat ze de aanvallen, ondanks hun gebrek aan wapens, spoedig tot staan hadden gebracht. Geholpen door de Joden buiten Israël hadden ze in snel tempo hun leger opgebouwd en bewapend en op 9 Juli was Israël - ook al bleef de verhouding die van David tegenover de reus Goliath - tot de tegenaanval overgegaan, waarbij de Arabieren veel van het veroverde gebied hadden moeten prijsgeven en op verscheidene plaatsen ver waren teruggeslagen. Door toedoen van de Verenigde Naties was er toen een wapenstilstand gevolgd.

De wapenstilstandsvoorwaarden stonden het vervoer van voedsel toe. Maar op 15 October was een colonne vrachtauto's met voedsel in de Negev zo hevig door Egyptische troepen beschoten, dat ze moest terugkeren. Na deze schending van de wapenstilstandsvoorwaarden besloot Israël de Egyptenaren, die in de Negev-woestijn niets te maken hadden, te verdrijven en begon een hevige aanval, waarbij het in zes dagen enorme vorderingen maakte.

De wonderlijkste resultaten werden echter in eind December behaald toen de Israëlische troepen de Egyptenaren geheel uit de Negev verdreven en bij wijze van waarschuwing zelfs tientallen kilometers diep Egyptisch grondgebied binnendrongen. De machtigste tegenstander was daarmee een verpletterende nederlaag toegebracht. Ook in het

noorden stortte het gehele Arabische front ineen en toen in het begin van 1949 een nieuwe wapenstilstand van kracht werd, konden jong en oud in Israël zich er over verheugen dat ze er in waren geslaagd de moordaanslag op de pas-geborene te verijdelen en dat de jonge staat een snelle groei vertoonde.

Deze snelle groei was vooral een gevolg van het feit dat Israël, hoe arm het ook was, de poorten van zijn land wijd open had gezet voor alle Joden, waar ook ter wereld, die naar de grond van hun voorvaderen wilden terugkeren. Voor 't eerst sinds de ballingschap stonden de poorten van het Beloofde Land wijd open voor alle kinderen Israëls, ook voor hen die arm of ziek, die hulpbehoevend waren. En uit alle hoeken der aarde kwamen zij, bij schepen vol, bij duizenden kwamen ook zij, die de hel van Duitslands concentratiekampen hadden overleefd en die nu pas werkelijk hun vrijheid tegemoet gingen.

Ach, als Herzl dit alles had mogen meemaken, als hij had gezien hoe honderdduizenden uit de ellende der ghetto's naar het land van hun dromen terugkeerden en hoe velen bij aankomst de grond kusten en tranen stortten van vreugde en ontroering... Maar Herzl, die ‘indien ge slechts wilt, is het geen sprookje’ had geschreven, had het in vervulling gaan van de mooiste droom, die Joden ooit hadden gedroomd, niet mogen beleven. In 1904, na z'n gezondheid aan het grote ideaal te hebben opgeofferd, was Herzl immers gestorven...

Maar toen zijn profetie werkelijkheid was geworden en na tweeduizend jaar de Joodse staat herrees, ging eindelijk in vervulling wat zijn laatste wens was geweest: eens te rusten in de aarde van het Heilige Land. Op 17 Augustus 1949 bracht een Israëlisch vliegtuig zijn stoffelijk overschot van Weenen, waar het begraven was geweest, over naar Israël en in Tel-Aviv trok een kwart millioen Joodse mannen, vrouwen en kinderen langs de baar van hun grote leider, die hen de weg naar de vrijheid had gewezen. De volgende morgen had de ganse bevolking van het nieuwe Jeruzalem zich langs de wegen opgesteld toen de kist werd overgebracht naar een graf, dat was uitgehouwen in de top van de Herzl-berg. Hier strooiden pioniers uit driehonderd Joodse nederzettingen aarde, die ze van hun akkers hadden meegenomen, in de groeve, die Herzls laatste rustplaats vormde. Er heerste geen rouw, er was slechts plechtige vreugde. Want Theodor Herzl was thuis gekomen...

Hoofdstuk 10

Als kleine jongen heb ik me er al over verwonderd dat vele mensen ondanks hard werken armoede en gebrek leden, terwijl anderen steeds rijker werden en in weelde en overvloed leefden. Die mensen woonden in luxueus ingerichte villa's, reden in machtige auto's, dineerden in dure restaurants, gingen naar de ‘wintersport’ en spraken de mensen, uit wier zwoegen veel van die rijkdom was voortgekomen, vaak aan met ‘jij’ en ‘jou’.

Terwijl de winkels boordevol levensmiddelen, kleren en andere kostelijke goederen waren, leden honderdduizenden gebrek. Nog zie ik de werklozen met hun grauwe gezichten en hun sjofele kleren, kleumend van koude, in lange, lange rijen wachtend voor de stempellokalen of voor de uitreiking van gratis soep. Op Kattenburg, waar vaders school was, woonden in donkere, vochtige kelders en nauwe, bedompte krotten gezinnen met kinderen, die met minder geld een heel jaar moesten rondkomen dan één bontjas van een villabewoonster kostte. In plaats van dat ze zich schaamden, keken velen van die rijken op de arme mensen neer.

Vader heeft me wel eens verteld dat het in de vorige eeuw nog veel erger was. Dat toen de arbeiders van zes uur 's morgens tot acht uur 's avonds of langer nog in de stinkende, lawaaierige fabrieken stonden en dat ook kinderen dag in dag uit achter de machines werden afgebeuld. Wie ziek werd, kon zonder meer ontslagen worden, pensioen bestond toen nog niet. De winters waren in die jaren het ergste. Dan heerste er massale werkeloosheid, was er vaak geen geld voor brandstof, zodat de mensen kranten onder hun kleren moesten stoppen, en leefde een groot deel van ons volk weken lang of zelfs maanden achtereen op niets dan aardappelen, niet eens met jus, want die kon men

niet betalen, maar met azijn. De gemiddelde levensduur van het ‘werkdier’, dat ‘arbeider’ heette, bedroeg nog geen dertig jaar in wat vele mensen die ‘goeie ouwe tijd’ noemen...

Maar uit de nood, uit al deze ellende ontwaakte langzamerhand bij de arbeiders het besef dat ook zij recht hadden op een menswaardig bestaan en dat ze zich dit op den duur zouden kunnen verschaffen als ze zich gezamenlijk verzetten tegen de uitbuiting en onderdrukking. Zo verenigden ze zich om voor hun rechten op te komen, sloten ze zich in hechte kameraadschap aaneen ter verwezenlijking van het socialisme, dat de arbeiders van loonslaven tot vrije mensen wilde maken, die hun arbeid verrichtten niét ten behoeve van enkelingen, die voornamelijk winst en rijkdom nastreefden, maar ten behoeve van de ganse menselijke samenleving.

Dit zelfde ideaal bezielde ook de Joodse pioniers, die zich tientallen jaren geleden naar Palestina begaven. De meesten van hen - en ook velen, die na hen kwamen - zijn hun socialistisch ideaal trouw gebleven en nergens op aarde is het socialisme zo volledig verwezenlijkt als in de vorm van de Joodse nederzetting, die men ‘kibboets’ noemt.

De socialistische beweging heeft ongetwijfeld in de westerse landen de levensomstandigheden van de arbeiders enorm verbeterd. Maar nog altijd zijn er rijken, middenstanders en de grote groep, die het weliswaar veel beter heeft dan de armen van vroeger, maar die toch nog een karig bestaan heeft. Er zijn dus nog altijd verschillende klassen - hogere en lagere klassen. Mensen, die kellner, tramconducteur of taxichauffeur zijn, worden nog maar al te vaak op hooghartige wijze met ‘jij’ en ‘jou’ aangesproken en hoeveel mensen doen niet uit de hoogte tegen hun medemensen, die ‘onder’ hen werken? Hoe groot zijn niet de klasseverschillen tussen zakenmensen, kantoorpersoneel en arbeiders, en onder de jeugd bijvoorbeeld tussen de gymnasiasten en jongens van de ambachtschool?

In de kibboets, waarvan Israël er enkele honderden telt, zijn al die klasseverschillen volledig verdwenen, zijn alle mensen volstrekt gelijk in die zin, dat niemand bóven een ander staat, dat niemand méér dan een ander is en dat er geen bazen en ondergeschikten zijn. Ieder werkt in de kibboets naar hij kan en ontvangt naar zijn behoefte. Niet voor zichzelf en zelfs niet voor hun gezin werken de mensen hier, maar voor de gemeenschap die zij vormen. En die gemeenschap zorgt dan

weer voor elk van zijn leden. Al meteen toen ik mijn intrede in de kibboets deed, merkte ik hoezeer dit alles hier geen vaag ideaal, maar levende werkelijkheid was!

Toen de oorlog voorbij was, was ik niet teruggekeerd naar het jeugddorp, Ben Sjemen, want inmiddels was ik achttien jaar geworden en voorlopig moest ik in dienst blijven. Na hun nederlaag voelden de Arabische landen niets voor een werkelijke vrede en daar zij nog steeds op wraak zonnen en er voortdurend nieuwe aanvallen dreigden, kon Israël er niet aan denken zijn soldaten naar huis te sturen.

Maar dat betekende niet dat wij geen nuttig werk konden doen. Een deel van onze 'kameleons' ging werken aan een weg dwars door de Negev-woestijn naar de zuidelijkste punt van Israël, de havenstad Elath aan de Rode Zee; de anderen, onder wie Chaja en ik, kwamen in een kibboets vlak bij de grens, niet alleen ter bewaking, maar ook om mee te werken op het land en om het kibboets-leven nader te leren kennen.

Ik ging vooruit naar de kibboets om met de secretaris de komst van mijn chaweriem voor te bereiden. Omdat de secretaris er nog niet was wachtte ik een poosje bij Joseph, de schoenmaker. Terwijl wij praatten, werkte Joseph hard door. Ik kreeg de indruk dat hij altijd hard werkte. Waarom werkte hij zo hard? Om meer te verdienen? Nee, want in de kibboets is er niemand, die iets verdient, die loon ontvangt. De bewoners van een kibboets krijgen geen geld voor hun werk; de gemeenschap, die zij vormen, zorgt voor hun eten, hun kleren, onderdak en hun andere levensbehoeften. Maar werkte hij dan misschien zo hard om meer eten of meer kleren of een beter huis te krijgen? Ook niet, want hoe hard hij ook werkt, hij krijgt niets meer dan iemand die weinig werkt of slecht werk levert.

Joseph de schoenmaker werkte zo hard om de doodeenvoudige reden dat er in de kibboets zoveel kapotte schoenen waren, die hersteld moesten worden. Toevallig hoorde ik later dat Joseph tot voor enkele jaren in Engeland een bloeiend winkelbedrijf had gehad. Maar op zekere dag kreeg hij er genoeg van. Het winkelbedrijf had hij aan z'n broer overgedaan, z'n geld had hij grotendeels geschonken aan de kibboets en toen was hij het schoenmakersvak gaan leren. Ik begreep dat hij hier geen spijt van had als ik zag hoe blij en dankbaar de kinderen Joseph aankeken als ze hun schoenen kwamen terughalen, die hij van sterke, nieuwe zolen had voorzien!

De mensen in een kibboets werken dus niet om geld, maar om het nut dat hun werk voor de gemeenschap heeft. En ze werken hard, ook al wordt er vaak beweerd dat geld de enige prikkel is die mensen tot hard werken aanzet. Helaas is dit bij vele mensen inderdaad het geval - tal van mensen komen er trouwens rond voor uit dat ze uitsluitend werken om méér pingping. Jammer is dat voor die mensen, want de enige bevrediging die ze dan in hun werk kunnen vinden is dat ze er veel mee verdienen. De voldoening van iets goeds, iets moois te hebben gemaakt, iets nuttigs voor hun medemensen te hebben gedaan - dit geluk zullen die mensen nooit ondervinden!

Geld verdienen zoveel je kunt, ook al gaat 't ten koste van anderen - daar is onze wereld hoofdzakelijk op ingesteld en zelfs vele scholen doen daar braaf aan mee. Ik herinner me van toen ik nog op de lagere school was, dat ik met de jongen, naast wie ik in de bank zat, niet mocht samenwerken. Als hij ergens niet uit kon komen, mocht ik hem niet helpen. Het helpen, het samenwerken, was ons verboden. Deed je het toch, dan kreeg je straf. Begreep die schooljuffrouw dan niet dat als er iets is dat de mensen jong moeten leren, het dit is: samenwerken?

Nee, om het elkaar helpen, het samenwerken te bevorderen, daar ging het op mijn school niet om, wél om hoge cijfers te halen! Met je buurman had je niets te maken. Of die de ene onvoldoende na de andere kreeg, daar hoefde je je niets van aan te trekken. Als je zelf maar probeerde zo hoog mogelijke cijfers te krijgen!

Ik begrijp nu hoe zulk onderwijs er toe bijdraagt dat de mensen proberen zoveel mogelijk geld te verdienen en vaak zo onverschillig staan tegenover de armoede van anderen. En dat velen niets liever doen dan fel wedijveren, zo hard ze kunnen concurreren met hun medemensen.

Gelukkig gaat het op vele moderne scholen anders toe en hier in Israël is het op de meeste scholen zo, dat een groot deel van het werk door de leerlingen sámen, in groepsverband, wordt gedaan, dat ze elkaar dus helpen en dat er geen cijfers worden gegeven. Het was deze zelfde geest van samenwerking in plaats van wedijver, waaruit de kibboets voortkwam.

Het woord ‘kibboets’ betekent ‘verzameling’ en inderdaad is een kibboets een verzameling van mensen, die zich verenigd hebben om sámen tot stand te brengen wat de enkeling of honderd enkelingen afzonderlijk nooit zou lukken. Samen vormen ze een landbouwbedrijf

met soms daarbij wat industrie, dat hun gezamenlijk toebehoort. Ze zijn als het ware één groot gezin, waarin ieder zijn beste krachten geeft voor 't levensonderhoud van állen. Een gezin dat zich als voornaamste doel stelt: het land te ontginnen en vooral dorre gronden tot vruchtbaarheid te brengen teneinde méér mensen ervan te laten profiteren!

Uiterlijk heeft een kibboets veel weg van een gewoon dorp. Er zijn huizen met tuinen en grasvelden, terwijl rondom de boomgaarden, de weiden en de akkers liggen. Maar er is geen stadhuis, er zijn geen winkels, noch café's. En bij nader onderzoek blijkt dat elk gezin maar over één kamer, een zit-slaapkamer, beschikt, dat man én vrouw overdag niet thuis zijn, dat de kinderen niet bij de ouders wonen en dat alle mensen in één grote eetzaal eten. Hoe zit dat?

Om duidelijk te maken waarom dit alles zo is, moet ik iets over het begin, over het ontstaan van zo'n kibboets vertellen. Ruben, de secretaris, heeft me op een avond verteld hoe dat in z'n werk is gegaan.

'Jarenlang hadden we ons er op voorbereid, Jaap,' zei Ruben, 'eerst in de Zionistische jeugdbeweging in Europa en na onze illegale landing in Palestina in een al wat oudere kibboets, waar we de ervaring opdeden die we nodig hadden om zelf een kibboets te stichten. Toen kwam de nacht waarin het ging gebeuren - nu bijna veertien jaar geleden. We waren met z'n dertigen, jongens en meisjes uit Duitsland, Hongarije en Roemenië, allen bezield van éénzelfde ideaal: samen een nieuwe nederzetting te vormen.

Hoe ging dat in die tijd? Het Joods Nationaal Fonds had van de Arabieren 500 hectare dorre woestijn rondom een heuvel gekocht voor een prijs, die eigenlijk belachelijk hoog was. Maar toen die grond betaald was, wilden de Arabieren hem niet aan de Joden afstaan. Vandaar dat we in een donkere nacht van die grond, die toch ons eigendom was geworden, bezit moesten gaan nemen...

'Die nacht, die ik nooit zal vergeten omdat hij het begin vormde van een geheel nieuw leven, was helder en maanloos. In drie ploegen vertrokken we vanuit de dichtstbijzijnde kibboets, 23 kilometer van ons doel. Vooruit ging de verdedigingsploeg, geharde, ervaren jongens, meest "tsabres" (dat wil zeggen jongens die in Palestina zijn geboren en die om hun aard genoemd worden naar de van buiten harde en stekelige, maar van binnen zachte, zoete vrucht van de cactus, die zelfs op de schraalste grond nog kan groeien). Zij vormden de voorhoede en hun taak was op de heuveltop een stuk grond af te bakenen waarop de eerste

barakken zouden komen, het in staat van verdediging tegen eventuele Arabische aanvallen te brengen en om de heuvels met een ploeg de vore te trekken, die volgens de Arabische opvattingen aangaf dat de nieuwe bewoners dat land in bezit hadden benomen.

Drie uur na het vertrek van de verdedigingsploeg ging onze groep op weg, samen met meer dan honderd helpers uit andere nederzettingen die ons de eerste dag zouden bijstaan. Het was een hele expeditie van vrachtauto's, niet alleen met mensen, maar ook met bouwmaterialen, gereedschappen, machines en al wat we in het begin nodig zouden hebben. Terwijl de vrachtauto's met gedimde schijnwerpers over de oneffen rotsgrond hobbelden, voelden we een diepe vreugde. Nu immers ging het gebeuren, begon het grote avontuur, waarnaar we weken, maanden, nee, jaren gehunkerd hadden!

Waar de sterrenhemel overging in het donkere, golvende land zagen we onderweg plotseling een lichtje aan- en uitknipperen: lichtsignalen van de verdedigingsploeg, die meldde dat alles tot dusverre in orde was. Een half uur later bereikten we de plaats, die wij zouden gaan bewonen en bewerken. De auto's reden tot aan de voet van de heuvel en het eerste wat we gingen doen was het ruimen van een weg, waarlangs ze naar de top zouden kunnen rijden. De stenen, die we daarbij opraapten, werden in manden gedaan en gingen van hand tot hand, dus langs een levende transportband, naar boven, waar men er borstweringen van bouwde.

Zodra de weg berijdbaar was, werkten de vrachtauto's zich met zwaar ronkende motoren naar boven en konden we de meegevoerde materialen gaan uitladen. Alle werkzaamheden waren grondig voorbereid en ieder kende zijn taak. Ik werkte mee aan het aaneenvoegen van vooruit gefabriceerde stukken tot complete woonbarakken. Anderen richtten een keuken en een hospitaaltent in, legden loopgraven aan en sloegen palen in de grond voor een prïkkeldraadomheining. Intussen waren overal rondom wachtposten uitgezet en patrouilleerden gewapende ruiters in de omgeving. Van alle kanten dreigde gevaar...

Tegen de middag stond er al een klein dorpje op de heuvel, waarop de vorige dag nog niets te zien was geweest. Om twaalf uur lieten we allen de arbeid een kwartiertje rusten teneinde getuige te zijn van het oprichten van de twaalf meter hoge wachttoren door specialisten, die dat reusachtige, drie ton zware gevaarte kant en klaar op een zeer lange transportwagen met rupsbanden hadden meegevoerd. Voor ons,

jongens en meisjes, was het een aangrijpend moment toen de toren fier overeind stond en we er in konden klimmen om uit te zien over die doodse rotshellingen, die wij tot nieuw leven wilden brengen. Hoe dor en onherbergzaam was toen nog die grond, waarop wij onze toekomst gingen bouwen!

's Avonds, ook al waren we dood-op, dansten we in uitbundige vreugde de horrah, 's nachts om één uur floten de eerste kogels door ons kamp en urenlang werden we aangevallen door ten minste honderd Arabieren. De helpers waren naar hun eigen kibboetziem teruggekeerd, zodat we in de minderheid waren. Enigszins geholpen door de witte stralenbundel van ons zoeklicht, dat boven in de toren langzaam rondwentelde, slaagden we er in de aanval af te slaan, maar in de morgen moest onze nog maar pas geboren nederzetting al haar eerste graf graven. Efraïm, onze trouwe chawer, die er reeds als kleine jongen van had gedroomd in Palestina pionierswerk te gaan doen, werd al in het begin van de aanval door een Arabische kogel dodelijk getroffen...

De aanvallers keerden nog heel wat keren terug, steeds wisten we echter stand te houden en tenslotte wenden we er zelfs aan dat we 's nachts soldaat moesten zijn. Maar overdag waren we landarbeiders, die de eerste weken niet anders deden dan stenen uit de gond halen, een afmattend karwei. We hadden water aangeboord en een pomp geslagen en toen er geploegd was, konden we voor 't eerst water sproeien over de bodem, die eeuwenlang dorst had gehad en zaad strooien in de aarde, die sinds mensenheugenis geen gewas had voortgebracht.

Ja Jaap,' zei Ruben, 'dat was een moeilijke tijd, deze eerste strijd om ons nieuwe bestaan, maar het was toch ook een mooie, een heel mooie en zelfs feestelijke tijd. Een feest was het toen de eerste groene kiempjes uit de grond sproten... een feest was het binnenhalen van onze eerste, nog zo magere oogst. Het eerste gras dat we konden maaien... ons eerste kalf... het eerste betonnen gebouw, dat uit onze gemeenschappelijke arbeid voortkwam... dat waren stuk voor stuk gebeurtenissen, die voor ons onvergetelijke herinneringen zijn geworden. Toch ging alles heus niet van een leien dakje! Integendeel: heel arm waren we in die begintijd, onze zorgen namen eerder toe dan af, maar onder die omstandigheden, Jaap, besef je pas ten volle wat "chaweriem" betekent en hoeveel ontberingen je kunt doorstaaan als je sámen, in echte kameraadschap, leeft en werkt!

Na twee jaar werd onze nederzetting uitgebreid door de komst van een dertigtal jongens en meisjes uit Duitsland, Rusland en Polen. Intussen waren enkelen van onze chaweriem getrouwd en op zekere dag werd onze kibboets verblijd met een baby: Tirtsa, het dochtertje van Arieh en Susannah. Hoe verheugden we ons over de komst van dit lieve kind, dat ons, meer dan iets anders, deed beseffen hoezeer wij bouwden aan de toekomst.

Steeds meer grond brachten we in ontginning, waarop we tarwe en gerst gingen verbouwen, ons aantal koeien, geiten en schapen nam gestadig toe, we hadden olijfbomen en andere vruchtbomen geplant, in alle woonbarakken was electrisch licht aangebracht en doordat we uiterst zuinig leefden, konden we ons een zware tractor én... een tweedehands piano aanschaffen. Zodra er meer babies kwamen, begonnen we met de bouw van het kinderhuis, dat nog altijd de trots van onze kibboets is...'

Ruben glunderde toen hij vervolgde: 'Kijk eens om je heen, Jaap! Toen wij hier kwamen, was deze hele omgeving een dorre woestenij en nu... nu is alles groen! Waar veertien jaar geleden niet anders dan wat doornige struiken groeiden, zie je nu korenvelden en boomgaarden en deze zelfde, eens zo droge aarde, verschaft ons nu sappige olijven en sinaasappels en citroenen, malse groente en vijgen en bananen. Stukje bij beetje hebben we deze kibboets met onze eigen handen opgebouwd, de stenen woonhuizen, de lees- en muziekzaal, de ultramoderne koestallen, de graansilo, de school, het openluchttheater en het zwembad...

Maar wat nog belangrijker is: nog altijd, ook al zijn we uitgegroeid tot een kibboets met meer dan driehonderd inwoners, zijn we "chaweriem" in de ware zin des woords, is er die zelfde kameraadschap, is er dit samen delen van lief en leed. En nog altijd zeggen we: ja, dit is 't, waarnaar we zo lang gezocht hebben. Dit is 't: de vorm van leven die wij verkiezen boven élke andere...'

Door deze woorden van Ruben herinnerde ik me wat een meisje tegen me zei, dat in de keuken van een kibboets, die het heel arm en moeilijk had, werkte. Het viel me op hoe moe en afgesloofd ze er uit zag. Ik had gehoord dat ze uit Zwitserland kwam. Daar had ze het heel goed gehad: in Zwitserland was geen Duitse bezetting geweest, haar vader was fabrikant en zij ging op een dure kostschool in Lausanne. Waarom ze hier was gekomen? Tegen het einde van de oorlog

zag ze een transport Joodse kinderen, gered uit de hel van het concentratiekamp. Toen was ze, tegen de wil van haar ouders, naar Palestina gegaan. Ik vroeg haar of ze er nooit spijt van had, of ze nooit naar haar kostschool terug verlangde. Verwonderd keek ze me aan en weer viel me op hoe afgetobd ze er uit zag. ‘Dat pensionnaat voor jónge dámes? bàh, wat was 't leven daar nutteloos en doelloos - als een kasplantje werd je daar opgekweekt! Nee, dan hier... want hier... hier lééf je!’

De kibboets is als een groot gezin, dat het niet breed heeft en waar dus iedereen moet aanpakken! Een gezin dat zuinig moet leven en dat ook in zijn huishouding zo doelmatig mogelijk te werk moet gaan. Daarom eten de mensen niet in hun eigen kanier, maar allen tezamen in één grote eetzaal. met een keuken waar voor honderden mensen tegelijk gekookt wordt. Dit is niet alleen veel voordeliger dan dat elk van de tientallen gezinnen zijn eigen potje kookt, maar ook bespaart dit veel arbeidstijd. In plaats van tientallen vrouwen, die koken, zijn nu immers maar drie of vier nodig. Niemand heeft in die grote eetzaal een vaste zitplaats; men schuift langs de tafels aan naar men binnenkomt. Men komt dus telkens naast een ander te zitten en dat heeft als voordeel dat al die honderden mensen elkaar geregeld spreken, hetgeen de geest van samenwerking en de vriendschap ten goede komt!

De meeste dingen, die in een huishouding zoveel tijd kosten, worden hier op één plaats voor allen gedaan. De vrouwen in de kibboets hoeven niet elke week urenlang gebogen over de wastobbe te staan; ieder brengt z'n kleren en ander wasgoed naar de wasserij, waar enkele vrouwen de grote wasmachines en mangels bedienen en het strijkwerk doen. Maar 't gaat er bij dit alles niet alleen om verspilling van arbeidskracht te voorkomen. De wijze van werken hangt ook nauw samen met de wijze waarop de kibboets ontstaan en gegroeid is én met het ideaal zoveel mogelijk tezámen te doen!

Ook al wonen de kinderen niet bij de ouders, maar in hun eigen jeugdhuizen, toch is er in de kibboets een gezellig gezinsleven. Want in de namiddag en in 't begin van de avond zijn de kinderen bij hun ouders thuis en het fijne is dan dat de vaders en moeders niet door huishoudelijk werk in beslag worden genomen, maar zich ongestoord aan hun kinderen kunnen wijden. De jongere kinderen worden 's avonds door hun ouders in het kinderhuis naar bed gebracht.

Geldzorgen kennen de gezinnen niet, want de gemeenschap die ze

vormen, zorgt voor alles wat ze nodig hebben. Als een jongen en een meisje trouwen zorgt de kibboets voor de benodigde huisraad. Wie ziek wordt, krijgt verpleging. Sterft de man, dan zijn z'n vrouw en kinderen verzorgd. In de kibboets is ieders bestaan van de wieg tot het graf verzekerd.

Het hoogste gezag wordt in de kibboets uitgeoefend door de ‘algemene vergadering’ van alle leden, zowel mannen als vrouwen, die elke week bijeenkomt. Hier wordt de hele gang van zaken openhartig besproken, kan ieder z'n mening naar voren brengen en voorstellen doen, terwijl besluiten alleen door meerderheid van stemmen genomen kunnen worden. De idealen van het democratisch socialisme zijn in deze gemeenschap volledig verwezenlijkt.

Zo is het pionierswerk van een handvol jonge mensen, die in 1909 besloten een nieuw, gemeenschappelijk leven te beginnen en Degania stichtten, binnen een halve eeuw uitgegroeid tot een dicht net van kibboetziem, die het verdorde Palestina tot nieuwe vruchtbaarheid hebben gebracht en die ons, jonge mensen, bezielen hun prachtige voorbeeld te volgen.

Vol verwachting deed ik mijn intrede in de kibboets en de eerste maanden was ik niet anders dan enthousiast over deze nieuwe vorm van leven en sámenleven. Maar in het najaar van 1949, toen 't net was of de zomer niet wilde wijken en de ene brandend-hete dag op de andere volgde, sloeg m'n stemming om, zo zelfs dat ik er genoeg van begon te krijgen.

Dat had verschillende oorzaken. In de eerste plaats behoor ik tot 't soort mensen, bij wie uitbundige vreugde en diepe neerslachtigheid elkaar altijd afwisselen. Met veel te veel enthousiasme en te hoge verwachtingen was ik in de kibboets gekomen en dat wreekte zich toen het nieuwe er voor me af was. Maar ook viel 't me moeilijk me na het avontuurlijke zwerversbestaan in de woestijn te schikken in het geregelde leven van de kibboets, dat niet vrij was van sleur. Ik wilde zo dolgraag weer eens reizen en trekken, nieuwe mensen en nieuwe dingen zien, maar ja, dat ging natuurlijk niet, want de kibboets kwam handen te kort en ik kon m'n groep toch niet in de steek laten? Ook het klimaat begon me te vervelen. De ongewoon hete herfst na een zomer met maandenlang geen enkel regenbuitje en niets dan zon, zon en nog eens zon deed me voor 't eerst na vier jaar terugverlangen naar Holland,

waar regen en sneeuw en zonneschijn het leven zo'n afwisseling gaven. Soms leek me niets heerlijkers denkbaar dan in de sneeuw te lopen en boerenkool met worst te eten!

En zo waren er nog meer dingen. Het voedsel bijvoorbeeld. In het jeugddorp Ben Sjemen had ik heerlijk eten gehad, maar door de hoge kosten van de oorlog, door de enorme aantallen immigranten, die waren binnengestroomd en doordat geen der omliggende landen handel met Israël wilde drijven, was de voedseltoestand in het land zeer ernstig geworden. Aangezien de voedselverdeling in Israël uiterst rechtvaardig was, waren ook in onze kibboets met z'n grote voedselopbrengst de rantsoenen erg laag. Tot m'n schande moet ik bekennen dat ik me hierin veel minder gemakkelijk schikte dan de anderen. Ik verlangde vreselijk naar vlees en eieren en andere kostjes, die op onze tafel ontbraken.

De hitte, de sleur van het zware dagelijkse werk, de magere kost en zelfs de omgang met altijd dezelfde mensen, dat alles begon me ontzettend de keel uit te hangen en ik werd steeds neerslachtiger. Ook Chaja, van wie ik nog altijd hield en met wie ik hoopte samen door 't leven te gaan, kon me geen vertrouwen in de toekomst geven, want 't raadselachtige in haar was gebleven. Nog altijd begreep ik niet waarom ze nooit echt gelukkig kon zijn, nog steeds ontweek ze het antwoord op mijn vraag of ze eens met mij wilde trouwen...

Wilde Chaja de band tussen ons losser maken en tenslotte verbreken, misschien opdat ik dan op den duur mijn keus op een ander meisje zou laten vallen? Hoe dan ook, begin December 1949 ging Chaja naar een andere, veel kleinere kibboets, die dringend behoefte aan een ervaren verpleegster had. Men had Chaja gevraagd en Chaja had onmiddellijk toegestemd. Op de middag dat zij naar de 20 kilometer van ons verwijderde kibboets vertrok, voelde ik me even hopeloos en ongelukkig als op die middag in Eindhoven, toen m'n zusje naar Zwitserland was vertrokken en ik in een wanhopige stemming door de straten zwierf.

Na Chaja's vertrek volgden de gebeurtenissen elkaar snel op. Het begon met nachtelijke veediefstallen door Arabieren, die ondanks onze bewaking over de grens en in onze kibboets wisten te komen. Op een nacht werden drie Arabieren op heterdaad betrapt. Ze waren gewapend en er ontstond een vuurgevecht, waarbij één Arabier om 't leven kwam. De volgende dag werd een van onze chaweriem, terwijl hij op wacht stond, door een verre scherpschutter neergeschoten. Twee dagen

later stuitten de onzen op Israëlisch grondgebied op een Arabische patrouille. Er volgde een kort, doch hevig vuurgevecht, waarbij wij geen verliezen leden, maar de Arabieren waarschijnlijk twee doden hadden. Een week lang gebeurde er niets, maar toen kwam op een Dinsdagnacht een zware aanval van vele tientallen goed bewapende Arabieren. We hadden wel zoiets verwacht en hadden onze verdediging goed voorbereid.

Het was alsof de oorlog weer in zijn volle omvang was losgebroken, want er werd enorm geschoten. Terwijl ik op m'n post stond langs de autoweg, hoorde ik plotseling door het schieten heen het geronk van een auto. Wie kon dat zijn? Al onze eigen auto's waren thuis en wie zou het nu in zijn hoofd halen dwars door een vuurgevecht naar onze kibboets te komen? Zouden het versterkingen zijn, chaweriem van elders, die ons kwamen helpen? Dat was niet waarschijnlijk, want zolang de toestand niet onhoudbaar werd, zouden we niet om hulp vragen. Bovendien was het best mogelijk dat ook andere nederzettingen werden aangevallen, zodat ieder het, zolang hij kon, met z'n eigen verdedigers moest stellen. Natuurlijk hadden we wel andere nederzettingen telefonisch gewaarschuwd.

Daar werd in de kromming van de weg een donkere schim zichtbaar. Dat moest 'm zijn, de auto! Hij reed met gedoofde lichten...

Het was een vrachtauto. Even flitste door m'n hoofd de gedachte: zou dit soms een krijgslist van de Arabieren zijn: een vrachtauto vol mannen met machinegeweren en handgranaten gewoon langs de autoweg onze kibboets te laten binnenrijden? De weg kwam op één punt vlak langs de grens, dat was dus best mogelijk. En zo dit het geval was, wat kon ik daar dan tegen doen?

Toen zag ik voorop de auto een wit geschilderde David-ster... dus was 't een auto van de onzen. Of... toch misschien een krijgslist, een vrachtauto van de Arabieren, waarop ze een David-ster hadden geschilderd om daardoor meer kans te hebben onze kibboets binnen te dringen? Wat m'n argwaan nog versterkte was dat de auto zo langzaam reed, hoewel de weg goed was. Wat zou ik doen?

'Wie is daar?' riep ik in het Hebreeuws op 't moment dat de auto vlakbij was. 'Chaja,' werd er teruggeroepen...

Wát? Chaja?? M'n hart kromp ineen bij de gedachte dat zij misschien dwars door het vuurgevecht en in ieder geval vlak langs de grens was gegaan. De auto minderde vaart en met één sprong was ik op de tree-

plank. Ik stak m'n hoofd naar binnen en vroeg Chaja waarom ze dwars door het schieten was gereden. ‘Jaap, toe, neem het stuur van me over, ik kan niet meer!’ zei Chaja. Ik rukte de deur open, schoof naar binnen, pakte het stuur en voelde hoe Chaja zwaar tegen me aan leunde. Er lag iets op haar schoot. Even keek ik en toen zag ik een kleine gestalte, die languit op de bank lag: een kind, dat zachtjes kreunde...

‘Jaap... dit is een jongetje met acute blindedarmontsteking... moet onmiddellijk geopereerd worden... waar ik nu ben hebben we geen dokter... maar hier is Sjimon en die is vroeger zelfs chirurg geweest... Sjimon kan 't jongetje helpen en meteen... meteen moet dat gebeuren... vóór het te laat is...’

‘Maar wat is er met jóu, Chaja?’ vroeg ik, dodelijk ongerust, want ik begreep niet wat er met haar aan de hand was. Chaja sprak zo moeilijk. Was ze oververmoeid? Ik herhaalde mijn vraag. Maar Chaja gaf geen antwoord. Stil hing ze tegen me aan.

Binnen enkele minuten waren we in het bebouwde gedeelte van de kibboets. Ik reed de wagen meteen door naar ons kleine hospitaal. Daar zou ik ongetwijfeld onze dokter Sjimon vinden nu er gevochten werd. En inderdaad, Sjimon was meteen bij de wagen. Met een verpleegster droeg hij het kind heel voorzichtig naar binnen. Ik steunde intussen Chaja, die sliep. Of was ze bewusteloos? Heel even draaide ik het lampje van de cabine aan. Ik schrok toen ik haar zag. Want haar gezicht was lijkwit. En op haar jurk was een grote rode vlek...

‘Sjimon! Sjimon!!’ riep ik. Maar Sjimon kwam niet, die was natuurlijk met 't kind bezig. Weer riep ik. Kort daarop kwam de verpleegster. Die begreep onmiddellijk wat er gebeurd was. ‘Houd haar goed vast, beweeg haar niet!’ zei ze. ‘Dan zal ik hulp halen.’ Er was nog een tweede verpleegster. Daarmee kwam ze even later terug. ‘We moeten haar in ieder geval naar binnen brengen, maar héél voorzichtig, zodat ze zo min mogelijk beweegt! Elke beweging kan gevaarlijk zijn!’ Uiterst behoedzaam tilden we met ons drieën Chaja uit de auto en droegen we haar naar binnen. We legden haar op een bed in de ziekenzaal.

Na enkele minuten kwam Sjimon. ‘De jongen kan ik over enkele minuten opereren’ zei hij. ‘Het is nog net op tijd en als zich geen complicaties voordoen, haalt hij het wel. Maar wat is er met Chaja...’ Z'n gezicht betrok toen hij de wond onderzocht. Even kwam Chaja bij bewustzijn. ‘De jongen... Sjimon... hem moet je eerst helpen...

beloof me dat je hem eerst helpt...' zei ze met zwakke stem. Meer zei ze niet en het was net alsof ze weer insliep.

'Dat ziet er lelijk uit!' zei Sjimon. 'Een schotwond in haar borst... dapper kind om dwars door het schieten heen te proberen dat jongetje te redden, maar zijzelf is geraakt en het ergste is dat ik haar nauwelijks kan helpen. De kogel zit diep, ik heb geen Röntgen-apparaat... het enige dat ik kan doen is een drukverband aanleggen en haar een injectie geven. En dan moet ik onmiddellijk de jongen opereren...'

Martelende uren volgden. Want hoe graag ik ook had gewild, ik kon onmogelijk bij Chaja blijven. Geen man kon worden gemist en ik moest onmiddellijk terug naar m'n post. Tot kort voor zonsopgang duurde de aanval. De Arabieren slaagden niet in hun opzet en moesten zich terugtrekken toen het lichter werd. We hadden drie licht gewonden, die door Sjimon, toen hij met de operatie klaar was, geholpen werden. Dat hoorde ik toen ik 's morgens om kwart voor zes in het hospitaal kwam. De operatie was geslaagd en het jongetje zou ongetwijfeld herstellen. Maar met Chaja ging 't met 't uur slechter en 't ergste was dat er niets aan te doen was. Tegenover een dergelijke schotwond stond een dokter onder de omstandigheden, waarin Sjimon verkeerde, machteloos...

'Ze is op 't ogenblik bij kennis,' zei Sjimon, 'en ze heeft naar je gevraagd. Je kunt bij haar gaan, mits je heel rustig bent en alles vermijdt wat haar van streek zou kunnen maken. Want haar toestand is zeer ernstig en juist omdat ik weet hoe jij op Chaja gesteld bent, mag ik je niet verzwijgen dat ik vrees voor haar leven. Zijzelf weet ook hoe erg 't met haar is. Niet dat ik haar dat verteld heb, maar ze is nu eenmaal een verpleegster met oorlogservaring. Dus Jaap, wees sterk en help haar door je te beheersen en door zó voor haar te zijn dat het voor haar het prettigst is.'

Stil lag Chaja in het grote witte bed. Het was haar in 't geheel niet aan te zien dat haar toestand zo ernstig was. Zonder zich te verroeren, lachte ze tegen me. En ze babbelde een paar woordjes, heel luchtigjes en onbezorgd. Zo had ik haar eigenlijk nog nooit gezien! Haar gezichtje had altijd zo'n zorgelijke trek en nu... nu was 't net of ze zich heel gelukkig voelde. Waarom toonde ze zich zo gelukkig, ja, blij zelfs, dit meisje, dat toch waarschijnlijk stervende was?

'Het jongetje,' zei ze, 'heb je hem gezien?' Ja, ik had hem gezien en vertelde haar dat hij volgens Sjimon gauw weer beter zou zijn. 'Dan is

't goed!' zei ze. Haar ogen straalden even van vreugde, maar kregen daarna iets weemoedigs. 'Jaap...' zei ze, 'ik moet je iets zeggen...'

Ik had moeite m'n tranen in te houden, terwijl ik zo bij haar zat en haar hand vasthield. Waarom moest ze heengaan, dit meisje, dat zich altijd had opgeofferd voor anderen en dat voor iedereen zo lief en zo goed was?

'Jaap...' fluisterde ze. 'Ik heb sinds ik je ken veel van je gehouden, maar hoeveel ik ook van je hield, Jaap, wat je wilde, dat we samen, als man en vrouw, door het leven zouden gaan, dat had nooit gekund - nóóit, Jaap, had ik je gelukkig kunnen maken... het spijt me, maar heus, ik kon er niets aan doen...'

Even zweeg ze. Toen vervolgde ze: 'Jaap... je moet me geloven als ik je zeg dat ik het niet erg vind om dood te gaan en als ik geen verdriet had om jou, dan zou ik nu zelfs gelukkig kunnen zijn omdat het kind, het jongetje, zal voortleven en een man zal worden. Want echt, ik kón niet, ik wilde niet langer leven, Jaap, en daarom... is 't het beste zo. Vergeef 't me maar...'

Ik knikte, maar kon geen woord over m'n lippen krijgen, wist niet wat ik doen, wat ik zeggen moest. Ik voelde dat 't afliep met haar zonder dat ik of Sjimon of wie ook haar nog kon helpen of redden. Zacht streelde ik haar hand, tevergeefs zoekend naar woorden, die haar wellicht tot steun konden zijn...

'Weet je nog...?' fluisterde ze, 'hoe we als kameleons door de woestijn zwierven? Wat waren we vervuld van ons grote ideaal... en met hoeveel overtuiging leefden we voor Israël én voor elkaar... Ja, zo was 't en dat was goed... en in die zelfde geest moeten jullie nu dat machtige plan... samen in de Negev een nieuwe kibboets te stichten... tot werkelijkheid maken... zeg ze dat... uit mijn naam... en groet ze van me... Jaap... onze chaweriem...'

Dit waren Chaja's laatste woorden, want ze kreeg het plotseling benauwd, moest hoesten en zonder dat Sjimon, die ongemerkt in haar buurt was gebleven, iets voor haar kon doen, stierf ze. Toen het voorbij was, nam Sjimon me bij m'n arm en ging met me naar buiten. 'Jaap, ik weet hoeveel je van haar hebt gehouden,' zei hij, 'en ik voel met je mee in dit grote verdriet. Maar voor haar is deze dood een verlossing uit een verdriet, dat haar het leven ondraaglijk heeft gemaakt. Ik zal je uitleggen waarom.

Toen Chaja een kleuter van vier jaar was en nog in Duitsland woon-

de, kwam op zekere dag de Grüne Polizei, de gevreesde groene politie, in haar huis om haar vader te arresteren. Haar vader had niets misdaan; hij was een idealistische jonge dokter. Waarom ze hem dan kwamen halen? Het oude liedje: omdat hij een Jood was. Chaja's vader, die de groenen had zien aankomen, had zich bijtijds verstopt. De groenen vroegen Chaja's moeder waar haar man was. Ze zei dat ze het niet wist. Daarop vroegen ze Chaja waar haar vader was. Ook Chaja zei dat ze het niet wist. Weet je wat de groenen toen deden?

Ze pakten de moeder op ruwe wijze beet en zeiden tegen Chaja dat ze haar moeder zouden slaan en voorgoed zouden meenemen, zodat ze haar moeder nooit zou terugzien, als Chaja niet zei waar haar vader was. En toen deed Chaja wat elk kind van vier jaar in háár plaats gedaan zou hebben: onder die vreselijke bedreiging, in haar angst haar moeder nooit terug te zien, zei ze waar haar vader was...

Chaja's vader werd gevonden, meegenomen en een dag later doodgeschoten. In haar wanhoop pleegde Chaja's moeder zelfmoord. En zo heeft dit arme kind van jongs af aan door het leven moeten gaan met het afschuwelijke besef dat door háár toedoen twee mensen, haar vader en haar moeder, waren gedood...

Ik heb Chaja gekend vanaf haar aankomst in Palestina. De eerste jaren die ze in het kinderdorp doorbracht, leek het of ze die vreselijke schok te boven zou komen, maar toen ze ouder werd, begon het schuldgevoel steeds zwaarder op haar te drukken. Wij en anderen hebben gedaan wat we konden om haar van die schuldgevoelens te bevrijden en op haar zestiende jaar was ze zo ver dat ze begreep dat ze géén schuld had. En toch... ook al zei haar verstand haar dat ze zich niets mocht verwijten, het schuldgevoel bléef en nooit kon ze van zich afschudden het besef dat zij de woorden had uitgesproken, die het doodvonnis van haar ouders hadden betekend.

En daarom kon Chaja, zoals je wel gemerkt hebt, nooit écht gelukkig zijn. Wat haar toen als bakvis deed voortleven, was het ideaal dat ons allen tot het uiterste geïnspireerd heeft: het tot stand doen komen van de Joodse staat! Haar vader was dokter in een van de armste buurten van Berlijn geweest, Chaja werd verpleegster en waagde, zoals je weet, keer op keer haar leven om het leven van anderen te redden. Maar die gedachte “Ik heb mijn vader verraden” verliet haar nooit. Vannacht gaf ze háár leven voor het leven van een jongetje. En daarom stierf ze gelukkiger dan we haar ooit gekend hebben. Arme Chaja...’

Twee weken na Chaja's dood werd ik op een nacht, dat ik wacht liep, in mijn buik geschoten. Het was een vergissing: een van m'n chaweriem, die tengevolge van de vele sluipmoorden erg zenuwachtig was geworden, had me voor een Arabier aangezien. De jongen treft geen schuld, want elke nacht waren er aanvallen geweest en ik had niet goed opgelet.

M'n verwonding was ernstig. De kogel had m'n darm op verscheidene plaatsen doorboord, was op het bekken afgestuit en was daar blijven steken. Er ontstond hevige infectie, gepaard gaande met hoge koorts, dagenlang was ik buiten bewustzijn en zweefde ik tussen leven en dood. Maar ik haalde het, misschien dank zij de pennicilline-injecties, en zodra mijn toestand het toeliet, werd ik overgebracht naar het grote ziekenhuis in Tel-Aviv, waar men Röntgenfoto's maakte om na te gaan of ik geopereerd kon worden. Het bleek dat de kogel op een plaats zat vanwaar hij moeilijk door een operatie verwijderd kon worden. Aangezien hij op die plaats geen kwaad kon, besloot men de kogel rustig in mijn buik te laten zitten.

In het ziekenhuis werd ik twintig jaar. Op die verjaardag begon ik dit boek te schrijven - om een uitweg te vinden uit mijn moeilijkheden en een einde te maken aan mijn wanhoop.

Hoe had ik me als kind verheugd op later, als ik twintig jaar zou worden! Dan werd je immers volwassen, werd je een mán! Maar toen het eindelijk zo ver was, voelde ik me niet anders dan verbitterd en diepongelukkig. Ik had het gevoel dat al m'n vroegere enthousiasme en al m'n idealen waren verdwenen en dat me slechts wat armzalige herinneringen waren overgebleven.

Vader was dood, Moeder was dood, Chaja was dood, vele goede vrienden waren dood. Ik was zelf nog flink ziek. Vooral 's nachts had ik hevige pijn en rusteloos lag ik dan te woelen en te piekeren. Al gedurende de laatste maanden van mijn verblijf in de kibboets was ik alles van de sombere kant gaan zien. De voortdurende hitte, het karige voedsel, de zware arbeid en de sleur - al die dingen gingen me de keel uit hangen. De dood van Chaja en haar trieste levensgeschiedenis, én het schot, dat me in het ziekenhuis had gebracht, maakten de maat vol. Ik had er genoeg van.

Maar er was een uitweg: Amerika! Tien dagen voor m'n verjaardag kwam er een brief van een oom, die ik niet kende doordat hij al lang voor de oorlog in de Verenigde Staten was gaan wonen: oom Jacob.

Hij had nagegaan of er nog familie van hem was, die de oorlog overleefd had en tenslotte was hij op Mirjam en haar adres gestuit. Hij had haar geschreven, zij had hem teruggeschreven en over mij verteld en toen kreeg ik die brief, waarin hij mij in de hartelijkste bewoordingen uitnodigde naar Amerika en bij hem in huis te komen - alsof ik zijn eigen zoon was.

Enkele dagen voor ik de brief van oom Jacob ontving, had ik een brief gekregen van m'n makkers, met wie ik als 'kameleon' door de woestijn had gezworven. Daarin deelden ze me in enthousiaste bewoordingen mee dat ons plan, in de Negev-woestijn een nieuwe kibboets te stichten, binnen enkele maanden verwezenlijkt kon worden, aangezien ze de beschikking kregen over een flinke lap grond 40 km ten zuidoosten van Gaza. Bovendien zouden ze naar alle waarschijnlijkheid voldoende voorschotten kunnen krijgen om zich de benodigde spullen te kunnen aanschaffen. Bijna de hele oude troep deed mee en nu hoopten ze dat ik ook zou deelnemen aan het tot werkelijkheid maken van ons gemeenschappelijk ideaal. *Het is onze vurigste wens, dat je gauw beter wordt en dat je je dan bij ons zult voegen. Je bent immers één van ons, Jaap, en we zouden niet graag zonder jou beginnen...* - zo had het in hun brief gestaan.

Het gevolg van deze twee brieven was een hevige tweestrijd in me: of ik na m'n herstel naar mijn familie in het rijke Amerika zou gaan òf naar m'n oude chaweriem, die daar in de hete, dorre woestijn een zwaar en voorlopig armoedig bestaan tegemoet gingen. Dag en nacht piekerde ik over die ene vraag, die over m'n ganse verdere leven zou beslissen: wat zal ik doen, blijven of... weggaan? Ondanks alles toch hier blijven? Of de zaak in de steek laten en vluchten naar die wereld van rijkdom en overvloed?

In Amerika kon je van de heerlijkste dingen zoveel eten als je hart maar begeerde! Daar hoefde je je niet de hele dag in de brandend hete zon af te sloven, hoefde je nooit 's nachts wacht te lopen en was er geen kans dat je plotseling een mes in je rug of... een kogel in je buik kreeg! Daar ginds waren geen verraderlijke overvallen, waren geen nachtelijke schietpartijen, maar was je veilig, kon je fijn wonen, in een mooie eigen kamer, van alle gemakken voorzien! Studeren kon je op een beroemde universiteit, aan de leukste fuiven kon je deelnemen - een herenleventje kon je daar hebben! Een leven zonder zorgen en met een zekere toekomst!

Hoe pover was daarbij vergeleken wat Israël me kon bieden: een stuk woestijn en een brandend hete zon. En langdurig, zwaar en eentonig werk! Zorgen en ontberingen en geen andere vooruitzichten dan een karig bestaan en een toekomst vol onzekerheid. Wat verlangden m'n kameraden toch van mij? Wat verwachtten ze van mij? Ik had immers geen fut meer...

Wat koos je als je hier tussen kiezen moest: tussen een luilekkerland en een dor stuk woestijn? Je moest toch wel gek, stapelgek zijn als je in dat geval niet het luilekkerland koos!

Maar zo eenvoudig was 't niet. Want als ik naar Amerika ging, dan waren alle inspanningen en opofferingen van de laatste jaren voor niets geweest. Dan had ik m'n heiligste ideaal niet alleen verloren, maar bovendien verloochend. Wat moesten m'n vroegere kameraden wel van me denken als ik de strijd opgaf! En vluchtte nu ze zulk groot nieuws voor me hadden. Weggaan, dat was verraad! Ja, dat was verraad tegenover m'n land en bovenal: verraad tegenover al die doden...

Kon ik m'n chaweriem, die een beroep op me deden, in de steek laten? Maar de zo verleidelijke mogelijkheden van Amerika dan? En zo piekerde ik dagen en nachten lang tot ik op de dag van m'n verjaardag plotseling een mogelijkheid zag om een einde te maken aan de tweestrijd, die in mij woedde. En wel door eens alles wat er in mij omging, op te schrijven...

Ik herinnerde me namelijk dat ik me vroeger, toen ik af en toe een dagboek bijhield, van sommige nare gedachten had kunnen bevrijden door ze op te schrijven. En ook herinnerde ik me dat ik wel eens een moeilijk probleem tot oplossing had kunnen brengen door het op papier te zetten. Als ik dat nu weer deed, zou ik misschien die wirwar van gedachten eens zó kunnen ordenen, dat ik er uit wijs kon. Ja, van m'n gedachten en gevoelens moest ik een soort boekhouding aanleggen om aan de hand daarvan de balans op te maken. Maar hoe, in welke vorm moest ik alles, wat in mij omging, opschrijven?

Even dacht ik na. Toen wist ik 't: ik moest verschillende fragmenten uit mijn dagboek, dat in m'n nachtkastje lag, aanvullen met m'n herinneringen. En herschrijven tot één lopend verhaal, dat een verslag van m'n leven vormde. Alleen door de balans van het verleden op te maken, kon ik een plan voor de toekomst opstellen. En uit de twijfel en wanhoop van de laatste tijd terugkeren tot het echte leven!

Het is wonderlijk, maar zodra ik me dit had voorgenomen, voelde ik

hoe iets van de oude veerkracht in me terugkeerde. Voor 't eerst sinds vele maanden had ik weer een doel voor ogen en dat schonk me meteen al nieuwe kracht. Scherp zag ik wat me te doen stond: een verslag van m'n leven schrijven dat me in staat zou stellen de juiste koers te bepalen en een einde te maken aan mijn tweestrijd. Want zeker zou ik door die schrijverij tot een wel-overwogen keuze kunnen komen - uit dat overzicht van het verleden zou ongetwijfeld blijken of ik in Israël moest blijven of naar Amerika moest gaan!

In m'n nachtkastje lag, behalve m'n dagboek, een nog ongebruikt schrift met een harde kaft. Toen ik het er uit haalde, doorstroomde me een tintelend gevoel, want in dat schrift ging ik m'n levensverhaal schrijven - dat schrift dat werd het boek van mijn leven...

Ik ging me uit de narigheid bevrijden, een nieuw leven ging ik beginnen, door een boek te schrijven, een echt boek te schrijven, niet alleen voor mezelf, maar ook voor andere jonge mensen! Om hun te vertellen, niet uitsluitend over mezelf, maar ook over de lotgevallen van het Joodse volk en over de herrijzenis van de Joodse staat... én over Vader, Moeder, Mirjam, Chaja en m'n trouwe makkers...

Toen ik aan hen dacht, wist ik hoe ik m'n boek zou noemen, wist ik hoe ik mijn gevoelens jegens al diegenen, die me zo dierbaar waren, kort en krachtig in de titel van mijn boek tot uitdrukking zou kunnen brengen. Ik pakte m'n vulpen en schreef op het etiket van het schrift slechts één woord, dat echter in al z'n kortheid voor mij een ganse wereld van vriendschap omvatte. Dit ene woord - het Hebreeuwse woord voor ‘kameraden’: *Chaweriem*.

Sinds ik met m'n boek begon, zijn twee maanden voorbijgegaan. Ik heb er m'n leven in beschreven, van m'n geboorte tot aan de dag waarop ik twintig jaar werd. Dus is m'n boek klaar. Maar er ontbreekt nog iets aan: een slot. Een slot in de trant van ‘en zij leefden nog lang en gelukkig?’

Zó'n slot kan ik niet schrijven; ik weet immers niet hoe láng ik nog zal leven. Maar wat ik wel weet: dat ik weer gelukkig leef, dat ik weer. gelukkig ben, want het schrijven van dit boek heeft de uitwerking gehad waarop ik gehoopt had. Aan m'n wanhoop en tweestrijd is een einde gekomen, alle twijfel is verdwenen en tijdens het schrijven zag ik steeds duidelijker en scherper de weg die ik gaan moet.

Dank zij de balans, die ik van m'n leven heb opgemaakt, heb ik tot

een wel-overwogen besluit kunnen komen. En voel ik me als herboren!

Niet langer lig ik gekluisterd aan m'n ziekbed en aan de somberste gedachten. Ik ben geheel hersteld, zowel lichamelijk als geestelijk - het laatste door de bevrijdende invloed, die er van het schrijven van ‘Chaweriem’ is uitgegaan. En zeker ook door de overstelpende verrassing, die mij onlangs bereid is!

Drie weken geleden, toen ik voor 't eerst op mocht, kwam de hoofdzuster mij zeggen dat ik om twee uur bezoek zou krijgen, waarvan ik zou opkijken. Het was iemand, die ik goed kende, maar wie het was, dat wilde ze me niet zeggen, dat moest een verrassing blijven.

Wat was ik benieuwd! Wie zou het zijn? Een van m'n makkers uit de woestijn? Of misschien een van m'n chaweriem uit Ben Sjemen?

Enkele minuten voor twee hoorde ik voetstappen op de gang. Zou dat m'n bezoek zijn? De deur ging open en er kwam een meisje binnen, zo op 't eerste gezicht een heel aardig meisje, niet ouder dan een jaar of zeventien. Dat meisje kwam toch niet voor mij? Want ik kende haar niet. Ik was er zeker van dat ik haar nooit eerder had gezien. Ze was me volkomen onbekend. Toch kwam ze naar mij toe. Voor m'n bed bleef ze staan. ‘Sjalom,’ zei ik ter begroeting. Maar ik begreep er niets van.

Stil stond ze naar me te kijken. Enigszins verlegen keek ik háár aan. Ze lachte tegen me. Wat had ze een mooi gezichtje! En hoe vriendelijk, hoe lief waren haar ogen! Het was net alsof er een prinses uit een sprookje bij me was gekomen...

‘Japie...’ zei ze. ‘Japie... ik ben 't...’

Het was Mirjam...

Die middag - en ik schaam me er niet voor dit te bekennen - heb ik gehuild van vreugde. Dat m'n zusje naar Israël en naar mij was gekomen, dat was het heerlijkste wat ik ooit had kunnen dromen! Daar kwam nog deze verrassing bij, dat ze voorgoed in Israël zou blijven! Dat ik haar niet herkend had, kwam doordat ze, nu ze al zeventien en weer blakend van gezondheid was, niets leek op het uitgeteerde stakkerdje van twaalf, zoals ik haar voor 't laatst in Eindhoven had gezien. Ze had wel eens een foto gestuurd, maar ook daarvan had ik haar niet herkend.

We hadden elkaar in de loop van die vijf jaar natuurlijk geregeld geschreven en ik wist dat ze het plan had om later ook naar Israël te gaan.

Maar wat ik niet had geweten: dat de school in Bussum, waarover ze wel eens iets geschreven had, een opleiding voor... Israël was! Dat had ze zorgvuldig geheim gehouden om me te kunnen verrassen. In Bussum had ze zelfs vloeiend Hebreeuws leren spreken!

Wat waren we blij weer bij elkaar te zijn, Mirjam en ik! Als een moedertje zorgde ze voor me en zelfs leerde ze me weer lopen. Na meer dan drie maanden in bed te hebben gelegen, viel 't me niet mee weer op m'n eigen benen te staan, maar Mirjam hielp me daar gauw doorheen. We hadden elkaar natuurlijk ontzettend veel te vertellen en daarbij viel me op hoe verstandig en flink Mirjam was. Ze wilde zo spoedig mogelijk aan de slag gaan. Wat ze doen wilde? Jeugdwerk!

Ze zat daar meteen achterheen en twee weken na haar aankomst in Israël kwam ze in dienst van die prachtige organisatie, die mij en zovele andere jonge mensen had geholpen: de Jeugd-Alijah. Gisteravond kwam ze me halen om me te laten zien waaruit haar werk bestond. Een vlieger van de El-Al, de Israëlische luchtvaartmaatschappij, reed ons met zijn jeep naar de luchthaven Lydda. Dáár werkte Mirjam mee aan wat officieel de wonderlijke naam droeg van ‘Operatie Vliegend Tapijt’...

Hoe avontuurlijk was 't weer eens in een auto te rijden, hoe verrukkelijk woei de zoele avondwind in m'n gezicht! En hoe geheimzinnig zag de luchthaven met z'n vele lichtjes er in de schemering uit...

Nog geen kwartier waren we op het vliegveld of we hoorden een aanzwellend motorengeronk en even later zweefde over ons hoofd een donkere reuzenvogel. Aan z'n vleugeltippen schitterden een rood en een groen lichtpuntje... Plotseling spoten uit de voorkant ervan twee krachtige, melkwitte stralenbundels omlaag, die als voelsprieten over de gebouwen van de luchthaven tastten. Kort daarop streek het vliegtuig neer op de door lampen aangegeven landingsbaan en zagen we het over het betonnen platform naar ons toerijden. Vlak bij ons stopte het.

‘Nu moet je goed opletten, Jaap!’ zei Mirjam. ‘Want dit is een onderdeel van de Operatie Vliegend Tapijt, de reusachtige onderneming, waardoor Israël het duizend-en-één-nacht sprookje van het vliegende tapijt tot levende werkelijkheid heeft gemaakt!’

Met enkele andere meisjes ging Mirjam naar het vliegtuig. Een hoge trap werd er naar toe gereden, de deuren van de metalen reuzenvogel, een vier-motorige Douglas, werden geopend en wie kwamen daar enigszins aarzelend de treden van de trap af...?

Ik kon m'n ogen haast niet geloven toen ik daar in 't licht der schijnwerpers menselijke wezens zag afdalen die er uit zagen of ze uit een lang vervlogen tijdperk kwamen. Ja, 't was alsof ze zó uit de bijbel kwamen gestapt. De mannen, zonder uitzondering met lange baarden, droegen statige, witte gewaden, de vrouwen waren gehuld in fel-gekleurde doeken en zelfs de kinderen hadden iets van een ver verleden.

Voorop ging een aartsvaderlijk uitziende grijsaard, geleid door een kleine jongen. De man was blind. Er waren ook kreupelen bij, steunend op anderen. Kleine meisjes droegen babies op hun arm, tere poppetjes met grote ogen en magere, ondervoede lichaampjes...

Mensen uit de bijbel... Maar wie waren zij? Het waren Joden uit het woestijnland Jemen, die nog net zo leefden als hun verre voorouders van tweeduizend jaar geleden...

'Mensen uit het Bronzen Tijdperk,' zei de vlieger, 'mensen, die nog nooit een radio, een trein of een vulpen hebben gezien en die zelfs geen tafels, geen stoelen en geen bedden kennen. Toch zijn deze mensen niet onontwikkeld. Kijk maar eens hoe prachtig die weefsels zijn! En hoe kunstig die sieraden! Die hebben ze zelf gemaakt - het zijn geboren kunstenaars! Boeken kennen ze niet, behalve de Tenach, de bijbel. Die kennen ze beter dan de meesten van ons! En de taal, die zij spreken, is even bloemrijk en vol van gelijkenissen als die der heilige boeken!

Nu verwacht je misschien dat deze mensen uiterst verbaasd waren toen op zekere dag onze vliegtuigen landden naast hun tenten in de woestijn - dat ze daar heel erg van opkeken. Maar dat is niet het geval. Ze begrepen onmiddellijk dat deze reuzenvogels, die ze nog nooit eerder hadden gezien, hen kwamen halen om hen terug te brengen naar het Joodse Land. Hoe ze dat wisten?

In de bijbel wordt voorspeld dat de Joden na hun verstrooiïng naar hun land teruggevoerd zullen worden "op de zilveren vleugels van arenden"... Eeuwenlang, van geslacht op geslacht hadden de Jemenietische Joden op die zilveren vleugels gewacht - tot ze in de gedaante van onze Douglas-vliegtuigen neerstreken in hun woestijn. Daarin zagen ze hun geloof bevestigd en de profetie vervuld. En zonder aarzeling gingen ze dan ook aan boord. Maar toen we in de lucht waren, kreeg ik de schrik van mijn leven, want - stel je voor - midden op de vloer van de kajuit legden ze een houtvuur aan om daarop hun voedsel te bereiden!'

Nauwelijks hadden de Jemenieten in vrachtauto's de luchthaven verlaten, of er landde weer zo'n machtige DC-4. Nog meer Jemenieten? Nee, ditmaal kwamen uit het vliegtuig jongens en meisjes en ook enkele volwassenen uit dat grote oosterse land India. Meer dan vijfduizend kilometer hadden ze afgelegd om terug te keren naar het land van hun voorvaderen...

Om tien uur landden onmiddellijk na elkaar nog twee vliegtuigen, die deelnamen aan de operatie Vliegend Tapijt. Wat gaf het licht der schijnwerpers ditmaal te zien? Een stoet van kleine, grauwe gestalten... kinderen, gekleed in vodden, mager en afgemat. Vieze kleine schooiertjes om zo te zien. Maar die kinderen konden het immers niet helpen, dat ze er zo uitzagen? Ze waren afkomstig uit Noord-Afrika, waar ze in grote armoede geleefd hadden en waren opgegroeid in vieze, stinkende ghetto's. Stil en met grote, angstige ogen kwamen ze de trap af. Wat waren de meesten bleek en tenger! Het was duidelijk hun aan te zien dat ze zwaar ondervoed of ziek waren. En dat ze in hun jonge leven al veel ellende hadden moeten doorstaan...

Toen ik dit zag en bedacht dat deze haveloze stakkerds in het kinderdorp, waar de Jeugd-Alijah hen heenbracht, binnen enkele jaren zouden opgroeien tot flinke, gezonde en gelukkige jongens en meisjes - toen pas besefte ik ten volle hoezeer de beslissing, die ik tijdens het schrijven van ‘Chaweriem’ genomen had, de juiste beslissing was...

Israël is maar een klein landje, maar er gebeuren hier grote dingen! Geleid door een hart-veroverend ideaal zijn in de afgelopen vijftig jaar een half millioen Joden teruggekeerd naar het oude land en wat door bijna twintig eeuwen van verwaarlozing tot een dorre, armzalige woestenij was vervallen, hebben zij in een halve eeuw van zware pioniersarbeid opnieuw tot bloei gebracht. Maar dit is nog maar het begin, want er komen per jaar een paar honderdduizend Joden bij en als de staat Israël drie jaar bestaat, zal haar bevolking in die drie jaar verdubbeld zijn! Nog veel meer nieuwe immigranten zullen het land binnenkomen en al deze mensen zullen gevoed, gehuisvest en aan werk geholpen moeten worden; de meesten van hen zijn immers arm. Maar Israël is zelf ook arm en dat nu schept ontzaggelijke problemen.

Om al deze mensenmassa's in dit kleine land bestaansmogelijkheden te geven, moeten grote plannen worden uitgevoerd. Knappe koppen hebben deze plannen opgesteld en uitgewerkt, plannen voor ontgin-

ning van dorre gronden, plannen voor de ontwikkeling van de industrie, plannen voor bevloeiïngswerken en electriciteitvoorziening.

Diepe indruk maakte op mij het plan om een waterverbinding tot stand te brengen tussen de Middellandse Zee en de bijna 400 meter lager gelegen Dode Zee en het hoogteverschil door middel van waterkrachtcentrales te gebruiken voor het opwekken van electriciteit. Het water van de rivier de Jordaan wil men gaan gebruiken voor bevloeiingswerken op ongekend grote schaal. En reeds is men begonnen met de aanleg van pijpleidingen van honderden kilometers lengte, die op den duur het leven brengende water tot in de verste uithoeken van de Negev-woestijn, de zuidelijke helft van ons land, zullen doen doordringen. Die pijpen zijn zo dik, dat een mens er rechtop in kan staan!

Ja, er zijn grootse plannen voor dit kleine landje! Zo denkt men aan een kanaal van de kust dóór de Negev naar de Rode Zee, dus een tweede 'Suez-kanaal', maar dan dwars door Israël, waardoor ons land een kruispunt van de handels- en scheepvaartwegen tussen Oost en West zou worden! En dan de plannen voor ontginning van de bodemschatten der Negev-woestijn niet te vergeten! Daar onder de rotsen sluimeren enorme hoeveelheden metaalertsen, die eens de grondstoffen van onze industrie zullen vormen. Van onschatbare waarde zijn de chemicaliën, die de Dode Zee en omgeving kunnen leveren. En het is vrijwel zeker dat zich onder Israël grote voorraden aardolie bevinden. Er wordt hard aan gewerkt om al die delfstoffen dienstbaar te maken aan dit land en zijn bewoners.

Want uiteindelijk gaat het niet om koper of wolfraam of zwavel of aardolie, maar om de ménsen - om hún geluk, om hún welzijn! Die te bevorderen, dat is onze taak. En daarin zie ik - nu het schrijven van mijn boek me de ogen heeft geopend - ook weer mijn eigen belangrijkste taak!

Dag in, dag uit landen op Lydda vliegtuigen met kinderen en volwassenen uit de oosterse landen, waar vele Joden sinds de Arabische nederlaag in groot gevaar verkeren. De Operatie Vliegend Tapijt brengt hen naar het land, waar Joden vrij en veilig zijn doordat het weer hun eigen land is geworden. Maar niet alleen door de lucht, ook over zee komen duizenden en tienduizenden ballingen naar Israël. En er gaat bijna geen dag voorbij of in de haven van Haïfa loopt een schip binnen vol met mensen, die hunkerend uitzagen naar de kusten van het Beloofde Land!

Al deze mensen zijn van harte welkom, voor allen van hen zullen wij nieuwe woonoorden scheppen. Want het enige, dat wij tegenover de onderdrukking en vervolging, tegenover de concentratiekampen en de vernietiging mogen stellen, is: opbouw! En daarom zal ik mij binnenkort bij mijn chaweriem uit de woestijn voegen om samen met hen in de Negev-woestijn een nieuwe kibboets te stichten. Overeenkomstig de laatste wens van Chaja.

Maar daarna wacht mij nog een andere taak. Toen ik gisteravond op de luchthaven Lydda die arme kinderen uit Noord-Afrika zag aankomen, dacht ik aan mijn Vader. Die onderwijzer was - uit roeping. In het onderwijs zag hij een mogelijkheid rechtstreeks bij te dragen tot het welzijn der arbeidersklasse. Hij werd het slachtoffer van domme haat en heeft zijn taak niet kunnen volbrengen. Daarom zal ik zijn taak voortzetten. Over anderhalf jaar ga ik naar de kweekschool in Jeruzalem en zodra ik mijn onderwijzersacte heb gehaald, zal ik naar mijn kibboets terugkeren. In die tussentijd hebben mijn chaweriem een school en een jeugdhuis gebouwd en de deuren daarvan zetten we wijd open voor de jeugd die de toekomst is!

Die dag zal er grote vreugde zijn in onze gemeenschap, want dan komen ze, de jongens en meisjes uit Marokko, Egypte, India, Tunis, Irak, Yemen, Afghanistan, Joego-Slavië, Argentinië of van waar ook ter wereld! In mij én in Mirjam, die er net zo over denkt als ik, zullen zij de onderwijzer, de onderwijzeres èn de chaweriem vinden, die hen helpen - opdat zij later weer anderen zullen helpen!

ISRAËL, APRIL-JULI 1953

AMSTERDAM, NOVEMBER 1953-MAART 1955